

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Економіко-гуманітарний інститут.
Факультет економіки та управління
(повне найменування інституту, назва
факультету)
Фінанси, банківська справа та
страхування
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломної магістерської роботи
магістра Науменко Олександра Олексійовича
(ступінь вищої освіти (освітній ступінь))
на тему **Формування системи аграрного страхування в Україні**

Виконав: магістрант 6 курсу, групи ФЕУ- 112м
Спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа
та страхування »

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація) Фінанси і кредит

Науменко О.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник Коваль О.А.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Волянський В.А.

(прізвище та ініціали)

2023 рік

Бланк завдання на дипломну магістерську роботу

Форма № 25

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»**

Інститут, факультет ЕГІ, ФЕУ

Кафедра Фінанси, банківська справа та страхування

Ступінь вищої освіти (освітній ступінь) магістр

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

(код і назва)

Освітня програма (спеціалізація) «Фінанси і кредит»

(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮЗавідувач кафедри к.е.н., доцентЩарова С.В. елср14 грудня 2023 року**ЗАВДАННЯ****НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТА**

Науменко Олександра Олексійовича

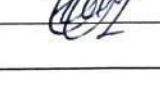

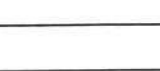
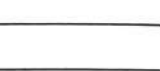
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Формування системи аграрного страхування в Україні
керівник роботи Коваль, Олександр Анатолійович, к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затвержені наказом закладу вищої освіти від 20 жовтня 2023 року № 399
2. Строк подання магістрантом роботи 15.12.2023
3. Вихідні дані до роботи: стан страхування аграрної шалюзі в Україні.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): Теоретичні основи страхування земель сільськогосподарського призначення. Оцінка механізму захисту земель сільськогосподарського

призначення. Удосконалення системи страхування сільськогосподарських угідь як організаційно-економічна система

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 21 таблиця на 11 стор. і 9 рисунків на 6 стор.

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
	Коваль О.А.		
	Коваль О.А.		
	Коваль О.А.		
	Шестопалова О.В.		

7. Дата видачі завдання «01» жовтня 2023 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Теоретичні основи страхування земель сільськогосподарського призначення	15.11.23	
2	Оцінка механізму захисту земель сільськогосподарського призначення	01.12.23	
3	Удосконалення системи страхування сільськогосподарських угідь як організаційно-економічна система	10.12.23	

Студент(ка)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Науменко О.О. **Формування системи аграрного страхування в Україні.** – Дипломна магістерська робота.

Дипломна магістерська робота зі спеціальності 072 магістр з фінансів, банківської справи та страхування. –Кафедра фінанси, банківська справа та страхування, національний університет «Запорізька політехніка», 2023.

Магістерська дипломна робота присвячена розробці теоретико-методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо створення організаційно–економічної системи страхування сільсько–господарських угідь.

Більшість галузей, які співпрацюють з аграрним сектором, вважає його високо ризиковим. На сучасному етапі виникла потреба наукового обґрунтування ролі страхового захисту земель сільськогосподарського призначення в їх економічній стабілізації та розвитку, визначення стратегій і механізмів раціонального формування, розподілу страхових та інших резервних фондів як визначальної передумови упередження і відшкодування збитків, спричинених ризиковими обставинами.

Проведено аналіз і надано оцінку страхового ринку аграрної галузі України, його перспективи та напрямки удосконалення.

Запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель.

Ключові слова: АНАЛІЗ, АГРАРНИЙ СЕКТОР, ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКО–ГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ, ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ, РИЗИКИ, МЕТОДИ, СТРАХОВИЙ ЗАХИСТ.

ANNOTATION

Naumenko O.O. **Formation of the agricultural insurance system in Ukraine.** - Master's thesis.

Master's thesis on the specialty 072 Master of Finance, Banking and Insurance. –Department of Finance, Banking and Insurance, Zaporizhia Polytechnic National University, 2023.

The master's thesis is devoted to the development of theoretical and methodological approaches and practical recommendations for the creation of an organizational-economic system of agricultural land insurance.

The majority of industries that cooperate with the agricultural sector consider it highly risky. At the present stage, there is a need for scientific substantiation of the role of insurance protection of agricultural lands in their economic stabilization and development, determination of strategies and mechanisms of rational formation, distribution of insurance and other reserve funds as a determining prerequisite for prejudice and compensation for losses caused by risky circumstances.

The analysis was carried out and an assessment of the insurance market of the agricultural sector of Ukraine, its prospects and directions for improvement was provided.

A system of interconnection of state regulatory bodies, users of land plots and insurance organizations on the agricultural land insurance market is proposed.

Keywords: ANALYSIS, AGRICULTURAL SECTOR, AGRICULTURAL LANDS, FINANCIAL REPORTING, RISKS, METHODS, INSURANCE PROTECTION.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 Теоретичні основи страхування земель сільськогосподарського призначення	12
1.1 Економічна сутність страхування в сільському господарстві	12
1.2 Законодавче регулювання в галузі страхування сільськогосподарських ризиків	28
1.3. Види та умови страхування сільськогосподарських ризиків в зарубіжних країнах	39
РОЗДІЛ 2 Оцінка механізму захисту земель сільськогосподарського призначення	63
2.1 Структура і стан земель сільськогосподарського призначення	63
2.2 Передумови державного регулювання страхування земель сільськогосподарського призначення	85
2.3 Проведення страхування земель сільськогосподарського призначення.	99
РОЗДІЛ 3 Удосконалення системи страхування сільськогосподарських угідь як організаційно-економічна система	118
3.1 Удосконалення методичних основ страхування сільськогосподарських угідь	118
3.2 Модель організації системи страхування земель сільськогосподарського призначення	136
3.3 Вдосконалення нормативно-правової бази страхування земель сільськогосподарського призначення	145
Висновки до розділу 3	160
ВИСНОВКИ	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187
ДОДАТКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187

ВСТУП

Актуальність теми. Сільське господарство є однією з ключових, життєво важливих і водночас найбільш ризикових галузей суспільного виробництва, оскільки відтворювальний процес пов'язаний з природно-кліматичними та біологічними чинниками. Тому до найгостріших питань в АПК відноситься захист земель сільськогосподарського призначення, за допомогою яких певною мірою можна стабілізувати розвиток господарств комплексу та економіки держави в цілому. Ступінь участі держави в стабілізації стану агроформувань та методичні підходи до вирішення цієї проблеми мають свою специфіку в кожній розвиненій країні.

Страховання земель сільськогосподарського призначення як основного фактора сільськогосподарського виробництва в Україні не розвинено. Існує кілька проблемних питань, які можна пов'язати з різними чинниками. До теперішнього часу Україна не створила національну інфраструктуру з управління ризиками в сільськогосподарському секторі. Більшість галузей, які співпрацюють з аграрним сектором, вважає його високо ризиковим. На сучасному етапі виникла потреба наукового обґрунтування ролі страхового захисту земель сільськогосподарського призначення в їх економічній стабілізації та розвитку, визначення стратегій і механізмів раціонального формування, розподілу страхових та інших резервних фондів як визначальної передумови упередження і відшкодування збитків, спричинених ризиковими обставинами.

Окремі теоретичні та практичні аспекти досліджуваної проблеми висвітлено в працях вітчизняних та зарубіжних учених. Так, зокрема, питанням теорії і практики ризик-менеджменту і страхування присвятили свої праці українські вчені: В.Д. Базилевич, В.А. Борисова, В.В. Вітлінський, К.Г. Воблий, Н.М. Внукова, В.І. Грушко, М.Я. Дем'яненко, В.П. Дубіщев, М.С. Клапків, О.Л. Кашенко, А.В. Криворучко, Л.Ю. Мельник,

С.А. Навроцький, С.І. Наконечний, С.С. Осадець, Д.В. Полозенко, О.М. Теревус, А.В. Чупіс, Я.П. Шумелда, К.К. Якуненко, О.І. Ястремський, а також зарубіжні автори: І.Т. Балабанов, Д. Баббела, А. Вільямс, В. Гроуз, М.Ф. Галагуза, В.В. Глущенко, Д. Діксон, К. Ерроу, Ю.М. Журавльов, Л.О. Лігоненко, Л.К. Никитенков, К. Пфайффер, В.В. Смирнов, К.Є. Турбіна, Я. Хеймес, В.В. Шахов, Р.Т. Юлдашев.

Проте, незважаючи на цінність зазначених досліджень, для вітчизняної економічної науки проблема державного регулювання системи страхування земель сільськогосподарського призначення є відносно новою й потребує системного обґрунтування теоретико-прикладних аспектів його становлення в умовах ринкової економіки. Це зумовило необхідність проведення окремого магістерського дослідження.

Мета й завдання дослідження. Мета магістерського дослідження полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні та розробці пропозицій з удосконалення системи державного регулювання страхування земель сільськогосподарського призначення.

Цільова спрямованість і логіка дослідження обумовили постановку і вирішення наступних завдань:

- узагальнити теоретичні засади страхування земель сільськогосподарського призначення;
- дослідити інституційне забезпечення галузі страхування сільськогосподарських ризиків;
- узагальнити досвід державного регулювання системи аграрного страхування в зарубіжних країнах з метою використання його позитивних аспектів в Україні;
- проаналізувати стан земель сільськогосподарського призначення і діючий механізм їх економічного та правового захисту з боку держави;
- визначити організаційно-правові та економічні передумови організації державного регулювання страхування земель;
- удосконалити види страхування сільського господарства;

- розвинути методичні підходи до оцінки сільськогосподарських угідь з метою страхування;

- запропонувати систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок і страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель;

– удосконалити важелі взаємодії учасників регулювання, формування та розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання системи страхування земель сільськогосподарського призначення.

Предметом дослідження є механізми, методи, сукупність організаційних та економічних відносин щодо регулювання системи страхування земель сільськогосподарського призначення.

Методи дослідження. Теоретичну і методологічну основу магістерського дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, праці класиків економічної теорії, вітчизняних учених-аграріїв і фахівців сільського господарства з питань землекористування. При підготовці магістерської роботи використані законодавчі й нормативні акти з питань економічної реформи і розвитку агропромислового комплексу, а також методичні рекомендації наукових установ, Міністерства аграрної політики України, матеріали дослідження автора.

У роботі використано методи: абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень та формування висновків; статистико-економічний – з метою дослідження й аналізу стану земель сільськогосподарського призначення та діючого механізму їх економічного і правового захисту; розрахунковий, порівняльний і графічний – при розробці схеми організації системи страхування земель сільського господарства; розрахунково-конструктивний та експериментальний – для удосконалення економічного механізму страхування сільськогосподарських угідь тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш вагомі наукові результати, що характеризують новизну дослідження, полягають у такому:

вперше

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель;

удосконалено:

- види страхування сільського господарства через введення нового об'єкта – землі сільськогосподарського призначення, використовуючи розширені актуарні розрахунки й ноу-хау, які, на відміну від існуючих, здійснюються на основі ретельного збору та аналізу інформації, обґрунтування даних, пов'язаних з відповідними ризиками, з метою їх мінімізації;

- методичні підходи до оцінки сільськогосподарських угідь з метою страхування, що полягають у визначенні страхової вартості і страхової суми земельних ділянок; розрахунку страхового тарифу, заснованого на оцінці вірогідності виникнення негативних природних і техногенних процесів; визначенні страхових внесків землекористувачів; оцінки збитку, нанесеного земельним ділянкам природними і техногенними подіями, для оптимізації розрахунку сум страхових відшкодувань;

- важелі взаємодії учасників ринку страхування земель сільськогосподарського призначення на основі створення окремого Державного департаменту із земельних ресурсів, який відповідатиме за стан і ефективне використання цих земель;

набули подальшого розвитку:

- тлумачення сутності страхового захисту в аграрному секторі, який має спрямовуватися на виконання головних завдань щодо виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення господарств фінансовими

ресурсами, натуральними запасами та матеріально-технічними засобами на всіх стадіях виробництва продукції, а також на відшкодування збитків у результаті настання страхового випадку;

- систематизація причин та факторів, що стримують розвиток сільськогосподарського страхування: відсутність гарантій своєчасного отримання страхувальниками страхових відшкодувань від страхових організацій, недостатньо реальний облік величини ризику, термінів або періодичності настання страхових випадків, інфляція (причини); відсутність спадковості у програмуванні розвитку страхової сфери на загальнодержавному та регіональному рівнях і його неефективність, зниження рівня контролю та ролі держави у страховій сфері, низький рівень довіри до фінансових інституцій і страхової культури в Україні, олігополістичний характер конкуренції на ринку, недостатній фінансовий потенціал вітчизняних страхових компаній, відсутність належної мотивації та усвідомлення потреби добровільного страхування (фактори);

- засади інституційного забезпечення галузі страхування сільськогосподарських ризиків через виділення трьох блоків правового регулювання, які впливають на страхову діяльність: перший, основоположний, включає Закон України “Про страхування”, другий – законодавство загальної дії, третій – регулює сферу страхування сільськогосподарських ризиків.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та одного додатку. Повний обсяг дисертації становить 167 стор. комп’ютерного тексту, у т.ч. 21 таблиця на 11 стор. і 9 рисунків на 6 стор. Список використаних джерел включає 60 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРАХУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

1.1 Економічна сутність страхування в сільському господарстві

Ринкові відносини в Україні супроводжується появою нових суб'єктів земельних відносин, зацікавлених в захисті свого майна, доходів, підприємницької діяльності від різного роду бід. В цих умовах роль страхування, як джерела засобів відшкодування збитку, особливо зростає. В ринкових умовах, з одного боку, неминуче росте попит на страхові послуги, з іншого, – з'являється можливість вільно займатися і таким видом діяльності, як страхування.

Страховий захист є одним з найважливіших елементів ринкової економіки, складовою фінансових, виробничих відносин, що дозволяє відшкодувати матеріальні втрати в разі настання несприятливих подій. Соціально - економічні умови в Україні потребують якісно нових підходів до збереження матеріальних цінностей, життя, здоров'я та працездатності громадян, які є об'єктом різних видів страхування, необхідності відтворення природних ресурсів і покращення екологічної ситуації. Ці умови вимагають від системи страхування запровадження нових видів страхових послуг, створення конкурентного середовища функціонування страхових компаній, формування розвиненого страхового ринку.

Страхування, як вид бізнесу, є показником динаміки розвитку ринкової економіки. Їм може бути охоплений весь спектр видів діяльності суспільства, все, що має вірогідність або завдати збитку комусь, або з чиеїсь вини понести його [5].

Закон України «Про страхування» визначає страхування як відносини по захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні

певних подій або страхових випадків за рахунок грошових фондів, формованих із сплачуваних ними страхових внесків (страхових премій). Через страхування можливість укрαι небажаних (часом катастрофічних) втрат переходить в необхідність нести для їх компенсації відносно невеликі річні витрати у вигляді страхових внесків. Іншими словами, страхові організації (страховики) шляхом об'єднання внесків створюють фонди засобів для забезпечення страхувальників фінансовою підтримкою у разі настання небажаних подій, перелік яких заздалегідь обмовляється. У ринковій економіці страхування стає одним з видів підприємницької діяльності [2].

Економічну суть страхування можна охарактеризувати наступними ознаками:

- виникнення грошових перерозподільчих відносин, викликаних існуванням страхового ризику як вірогідність і можливості настання страхового випадку, здатного нанести матеріальний або інший збиток;
- створення грошового страхового фонду цільового призначення, формованого за рахунок фіксованих внесків учасників страхування. Оскільки засоби цього фонду використовуються лише серед його учасників, розмір страхового внеску є часткою кожного з них в розподілі збитку. Тому, чим ширше круг учасників страхування, тим менше розмір страхового внеску і тим доступнішим стає страхування;
- перерозподіл сум збитку між територіями і в часі;
- повернення страхувальникам витрат на страхування через виплату ним страхових відшкодувань.

У сучасних умовах страхування придбало особливе значення в аграрному середовищі. Сільське господарство завжди потребувало фінансової підтримки зважаючи на неясність результатів його господарської діяльності через непередбачуваність погодних і інших умов. Останніми роками положення посилювалося загальним кризовим станом економіки. Система страхування може надати сільським товаровиробникам певну

фінансову підтримку. Тим паче, що збитки аграрного сектора торкаються інтересів не тільки самих товаровиробників, але і держави в цілому. Коли майно застраховане, держава значною мірою звільняється від необхідності відшкодування збитку. У випадках, коли цінності не застраховані, тягар відновлення їх втрат лягає на все суспільство.

На необхідність страхових резервів і можливе джерело їх формування вказував ще Карл Маркс, що обґрунтував необхідність розподілу сукупного суспільного продукту на заповнення спожитих засобів виробництва, на розширення виробництва, створення резервного (або страхового) фонду, використовованого для захисту від нещасних випадків і стихійних бід [6].

Формують страховий фонд всі, хто застрахували своє сільськогосподарське майно шляхом страхових внесків, а одержувачами засобів з цього фонду є тільки ті з них, яким в результаті настання страхового випадку причинний матеріальний збиток. Таким чином, збитки одного як би оплачують всі, хто брав участь в створенні страхового фонду. Страхування може бути добровільним і обов'язковим. Обов'язкове страхування вводиться силою закону. Страхова відповідальність в цьому випадку настає автоматично з моменту появи об'єкту страхування і діє до тих пір, поки існує страхувальник або не втрачає силу колишній закон. Сфера обов'язкового страхування розрахована на певний круг страхувальників і має законом встановлені межі і форми страхового захисту.

Практику страхування втрат врожаю сільськогосподарських культур на території України розпочав Держстрах у 1941 році. Це було так зване обов'язкове окладне страхування, яке поширювалося на всі сільськогосподарські культури, а також сади, ягідники, виноградники, посіви і насадження в парниках і теплицях. Причому практики такого широкого охоплення страхуванням культур та площ не було ніде в світі. Страхування проводили на випадок несприятливої дії граду, зливи, бурі, вогню на пні, вимокання, вимерзання, випрівання, заморозків, повені, посухи. Тарифні

ставки диференціювалися за видом стихійного лиха, групами культур, їх територіальним розташуванням. Окрім обов'язкового страхування, існувало добровільне страхування. Воно дозволяло оцінювати врожай дещо вище, а отже й сподіватися на більше відшкодування.

Загалом, страхування проводилось відразу від всіх запропонованих ризиків. Страхувати від неповного переліку ризиків не дозволялось. Страхове відшкодування виплачували за кількісні втрати врожаю, і лише при страхуванні тютюну – за зниження якості тютюнових листків від граду. Страхове відшкодування не виплачувалося у випадку пошкодження рослин шкідниками та хворобами. Було організовано страховий нагляд, мета якого полягала в тому, щоб не допустити загибелі посівів, перевіряти дотримання правил агротехніки і сприяти підвищенню врожайності. Страхувальники зобов'язані були заявити про загибель або пошкодження сільськогосподарських культур в інспекцію Держстраху не пізніше, як за п'ять діб з дня встановлення загибелі чи пошкодження. При пошкодженні посухою сільськогосподарських культур заяви подавались не пізніше, як за 15 днів до збирання врожаю.

Роботу над визначенням страхового відшкодування проводили у такій послідовності:

- встановлювали причини загибелі або пошкодження сільськогосподарських культур і перевіряли виконання страхувальником агротехнічних правил;

- визначали обсяг пошкодженої площі;
- встановлювали ступінь пошкодження;
- складала страховий акт і визначали суму страхового відшкодування.

Починаючи з 1967 року, було введено державне обов'язкове страхування майна колгоспів, міжгосподарських підприємств, радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств. Державному обов'язковому страхуванню підлягало таке майно колгоспів: врожай сільськогосподарських культур (крім врожаю сінокосів);

сільськогосподарські тварини, домашня птиця, кролі, хутрові звірі та сім'ї бджіл; будівлі, споруди, передавальні пристрої, силові, робочі та інші машини, транспортні засоби, обладнання, знаряддя лову, інвентар, продукція, сировина, матеріали, багаторічні насадження.

Врожай страхували на випадок загибелі чи пошкодження в результаті посухи, нестачі тепла, надмірного зволоження, вимокання, випрівання, заморозків, вимерзання, граду, зливи, бурі, урагану, паводку, селю, безводдя або маловоддя в джерелах зрошення і в результаті інших незвичайних для даної території метеорологічних або природних умов, а також від хвороб, шкідників рослин і пожежі. Сільськогосподарських тварин страхували на випадок загибелі, падежу, вимушеного забою чи знищення в результаті стихійного лиха, інфекційних хвороб і пожежі. Будівлі та інше майно колгоспів страхували на випадок знищення або пошкодження в результаті повені, бурі, урагану, зливи, граду, обвалу, зсуву, дії підґрунтових вод, селю, удару блискавки, землетрусу, просадки, пожежі, вибуху і аварій.

Для господарств, які підлягали обов'язковому страхуванню, Держстрах проводив нарахування страхових платежів за формою 101. Було встановлено 4 терміни сплати: 20% - після укладання договору, 15% - до 15 травня, 15% - до 1 липня, та 50% - до 1 жовтня поточного року. Страхове покриття за угодами становило 70%. Виплата страхового відшкодування здійснювалась у розмірі загального збитку, який визначався як різниця між запланованим та реально отриманим врожаєм. Тобто причини збитку не розмежовувалися, не визначався прямий збиток, спричинений тим чи тим ризиком. У разі встановленого порушення господарством правил агротехніки Держстрах міг відмовити у виплаті страхового відшкодування або зменшити розмір виплати. Факти таких порушень виявляв народний контроль, їх висвітлювали у пресі. Для того, щоб отримати страхове відшкодування, достатньо було вчасно звернутися в Держстрах з письмовою заявою про настання страхового випадку. Після такого звернення комісія на чолі з начальником відповідного районного відділення Держстраху, за участі представників управління

сільського господарства та страхувальника, проводила огляд пошкоджених посівів, про що складала відповідний акт. У деяких випадках для підтвердження настання страхового випадку потрібно було надати довідку метеослужби, пожежної охорони тощо. Фактів звернення до суду з боку колгоспів практично не було. Поточного моніторингу за станом посівів у період вегетації не проводили. Однак для забезпечення якісної роботи щодо визначення збитку за договорами страхування майна сільськогосподарських підприємств у кожному відділенні Держстраху працював агроном або декілька агрономів. У штаті дирекції були два агрономи, ветеринарний лікар, інженер. Збитковість страхування врожаю сільськогосподарських культур по Україні становила 80-130%.

У 1982 ці було визначено перелік низькорентабельних колгоспів, рентабельність яких становила менше 34% (до таких, наприклад, належали м'ясо-молочні комбінати в регіонах, де була несприятлива ситуація щодо туберкульозу великої рогатої худоби). За такі колгоспи страхові платежі сплачувала держава.

З 1991 року за колгоспами визнали право добровільного страхування майна, а радгоспи до 1996 року підпадали під дію обов'язкового страхування. З 1994 року держава відмовилася від відповідальності за розрахунок по страхових відшкодуваннях з сільськогосподарськими підприємствами, і Укрдержстрах (реструктуризований та перейменований в НАСК "Оранта") заборгував господарствам значні суми страхових відшкодувань. Ці суми погашалися протягом трьох-чотирьох років частковими виплатами або формальним переукладанням договорів. Цей факт дуже негативно вплинув на загальне ставлення до страхування врожаю та іншого майна сільськогосподарських підприємств, породив недовіру не тільки до "Оранти", а й до страхування взагалі.

Використання обов'язкової форми в системі ринкових відносин до певної міри звужує господарську самостійність суб'єктів цих відносин, товаровиробник (колективний, сімейний, одноосібний) повинен сам

вирішувати, яким чином захистити себе від можливих фінансових ускладнень. І проте перевага добровільного страхування, тобто страхування за договором, перед обов'язковим не є безперечною, оскільки обов'язкове страхування знижує витрати кожного господарства на страхування своїх майнових інтересів. Добровільна форма страхування спочатку не припускає стовідсоткового оточення страховим захистом всіх сільськогосподарських товаровиробників, що спричиняє за собою збільшення ставок страхових платежів, а обов'язкова форма страхування сприймається як додатковий податок, хоча ставки обов'язкового страхування у зв'язку з його загальністю будуть значно нижче, ніж ставки добровільного [6].

Сказане підтверджує і той факт, що після відміни обов'язкового страхування і встановлених державою страхових тарифів, страховики підвищили ставки страхових внесків, що послужило однією з основних причин скорочення числа господарств, що страхують свої посіви на добровільних засадах. Проте, оскільки поки законодавчо не визначені види, умови і порядок обов'язкового страхування, залишається його добровільна форма.

Договір страхування є угодою між страхувальником і страховиком, через яке останній зобов'язується при настанні страхового випадку виплатити страхувальнику або іншій особі, на користь якого укладений договір страхування страхове відшкодування, а страхувальник зобов'язується оплачувати страхові внески у встановлені терміни. У договорі указують об'єкт страхування і перелік страхових подій (тобто позначають відповіді на питання: «Що страхується і від чого?»), термін дії договору, страхову суму, яка не повинна перевищувати реальної вартості страхованого майна, страховий тариф і страховий внесок. У договорі добровільного страхування конкретний розмір страхової суми, страхового внеску і інші його істотні умови визначають на основі угоди сторін.

Договір страхування набуває чинності з моменту сплати страхувальником першого страхового внеску. Незалежно від форми оплати

страхового внеску дія договору закінчується після закінчення терміну страхування.

При настанні страхового випадку страхувальник заявляє про це страховику в строк, встановлений договором або умовами страхування. На підставі власних обстежень потерпілого об'єкту і підтверджуючих документів компетентних організацій, що беруть участь в цьому, страховик визначає розмір збитку, заподіяного застрахованому об'єкту і суму страхового відшкодування, величина якого залежить від розміру страхової суми і тієї системи відповідальності, по якій було застраховано майно.

Пошуки заходів запобігання збиткам і страховим випадкам привели до виникнення і розповсюдження в світовій практиці виду діяльності по «управлінню ризиками», яка представляє розробку і реалізацію системи заходів, за допомогою яких з'являється можливість запобігання (або послаблення) небезпекам, яким може, піддаватися об'єкт страхування. Сюди відносять також оцінку ризику, як міру вірогідності настання страхового випадку, і силу прояву; контроль над ризиком в період до моменту можливого настання страхового випадку (превентивні заходи), під час його прояву і під час ліквідації його наслідків. В цілому управління ризиком зводиться до виявлення і оцінки ризиків, яким піддаються окремі ресурси і виробництво і цілому, розробки заходів, направлених на запобігання або ослаблення їх прояву.

Визначення видів ризику, оцінка їх сили з погляду уразливості від нього об'єкту, встановлення на основі всіх обставин, що враховуються, умов страхування, визначення можливого збитку і ставок страхових платежів – все це в зарубіжній практиці приводять професіонально підготовлені особи, що володіють знаннями в області не тільки страхової справи, але і економічних інтересів страхувальників. У країнах з розвиненим ринком страхових послуг страхові компанії мають такого роду фахівців з кожного виду страхування. Починають розуміти необхідність такої організації і в Українській страховій практиці.

Перелік страхових випадків, настання яких зобов'язує страхові компанії виплачувати страхові відшкодування, має надзвичайно важливе значення і відноситься до істотних умов ефективного страхування. По добровільних видах страхування умови конкретних видів страхування розробляють страхові компанії. Конкуренція на страховому ринку спонукає їх при формуванні цих умов максимально враховувати потреби і можливості потенційних страхувальників, зокрема – встановлювати ширше коло страхових випадків. умови страхування розробляються виходячи з найтипівіших страхових потреб учасників страхового процесу.

Додамо, що сам факт загибелі (знищення) або пошкодження майна не є достатньою підставою для виникнення обов'язку страховика по виплаті страхового відшкодування. Необхідний факт збитку (збитку), викликаного саме передбаченим страховим випадком. Застраховане майно може загинути в результаті випадку, не передбаченого договором, або бути пошкодженим третьою особою, яка компенсувала заподіяний збиток: виплатить вартість застрахованого майні, надано нове або відремонтовано пошкоджене. У таких випадках збиток, як такий зникає, звідси і право на отримання страхувальником страхового відшкодування не виникає.

Страхове відшкодування виплачується у розмірі фактичного збитку, що виникає в результаті страхового випадку, але в межах страхової суми, встановленої за договором.

Сутність страхового захисту полягає в нагромадженні й витрачання грошових та інших ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних із ними втрат [13, с.10].

Сучасна наука „страховий захист” розглядає як економічну категорію. Наприклад, М.М. Александрова зазначає, що матеріальним втіленням економічної категорії страхового захисту є страховий фонд, який являє собою сукупність виділених та зарезервованих запасів матеріальних благ, призначених для здійснення страхового захисту (не тільки компенсації, а й

подолання наслідків реалізації страхового ризику), і може виступати як у натуральній, так і грошовій формах [3, с.14].

Призначення страхового фонду – не для споживання, не для нагромадження, а для відшкодування збитків у результаті настання страхового випадку [3, с.15].

Вважаємо за доцільне окреслити сутність страхового захисту в сільському господарстві. Оскільки сільськогосподарське виробництво є специфічним виробництвом, а результати діяльності залежать від багатьох факторів впливу на них (включаючи і природно-кліматичні) та погано піддаються прогнозуванню, створення тільки страхових фондів для відшкодування збитків не є достатнім для забезпечення природного та економічно ефективного середовища в аграрному секторі.

Страховий захист в аграрному секторі повинен бути спрямований на виконання головних завдань щодо виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення господарств фінансовими ресурсами, натуральними запасами та матеріально-технічними засобами на всіх стадіях виробництва продукції, а також на відшкодування збитків у результаті настання страхового випадку.

Страховий захист має будуватись на основі специфіки діяльності галузі, що, на наш погляд, відображає схема на рис. 1.1.

Виходячи з наведеної на рис. 1.1 схеми можна визначити мету страхового захисту сільськогосподарських виробників. Отже, мета страхового захисту – організація роботи щодо підтримання виробничого процесу, відшкодування завданих збитків, забезпечення запасами з інтересів оптимальності та достатності.

Так, ця робота організовується за взаємодії таких ланок:

1. Організація фондів самострахування на рівні господарств. Мета децентралізованих фондів — покриття незначних втрат унаслідок дії ризиків (здебільшого в рослинництві) та інші позапланові витрати, переважно на превентивні заходи. Проте фонди самострахування не мають на меті

замінити класичне страхування. У сільськогосподарських підприємствах такі фонди формуються в основному у вигляді натуральних запасів, таких як насіння зернових та інших культур, корми, паливно–енергетичні ресурси. Слід зазначити, що за чинним порядком такі натуральні страхові резерви створюються в складі оборотних засобів. Резервний фонд підприємства має своїм джерелом прибуток господарства.

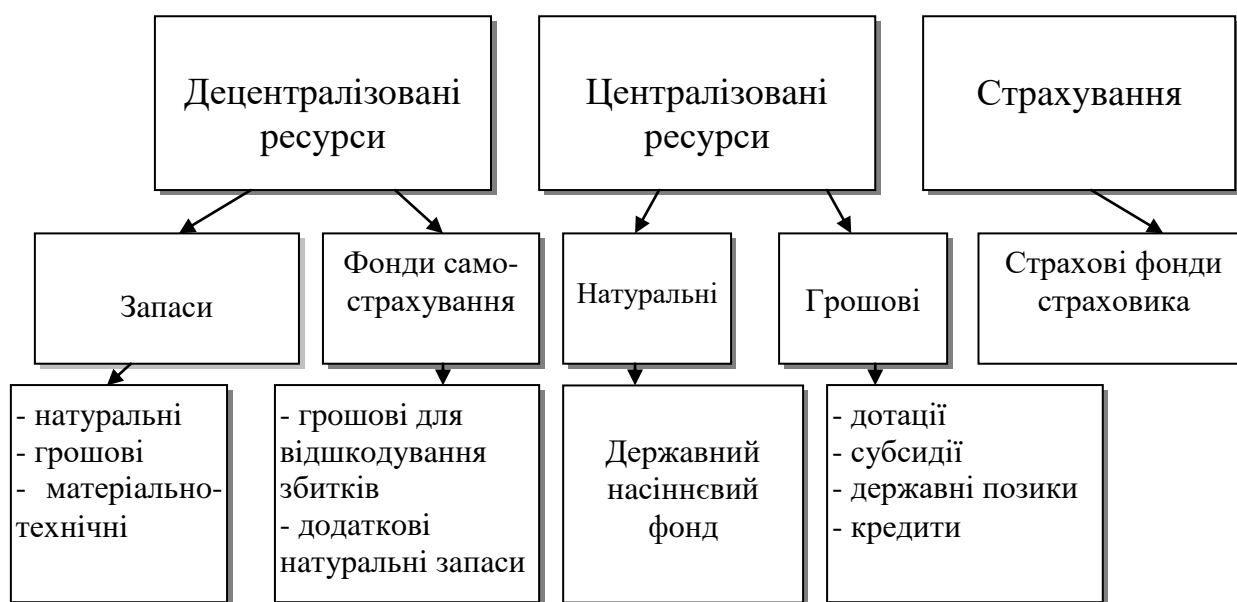

Рис. 1.1. Схема організації страхового захисту господарств в аграрному секторі

2. Централізований резервний фонд. Такі фонди формуються на рівні держави. Призначення – відшкодування збитків особливо великих розмірів, які не можуть бути покриті за власні кошти та за кошти страховика. Формування подібних фондів має здійснюватись після визначення потреб галузі в цілому В Україні таким фондом є Резервний фонд Кабінету Міністрів, розмір якого затверджується у складі Державного бюджету.

3. Страховий фонд страховика – формується за рахунок внесків страхувальників відповідно до взятих страховиком за договором страхування

зобов'язань. Страхування сільськогосподарських ризиків в Україні — пріоритетний напрям стабілізації та дальшого розвитку сільського господарства.

Стримує розвиток сільськогосподарського страхування відсутність гарантій своєчасного отримання страхувальниками страхових відшкодувань від страхових організацій через непомірно високі для страховиків одноразові витрати для страхової компенсації збитків, заподіяних сільськогосподарському виробництву страхувальників неврожаєм сільськогосподарських культур в результаті настання страхових випадків природного характеру [27].

Заважає розвитку страхування урожаїв недостатньо реальний облік величини ризику, термінів або періодичності настання страхових випадків, використання у зв'язку з цим єдиних укрупнених страхових тарифів, що приводить до страхової нерівності сільгосппідприємств.

Стримує сільськогосподарське страхування інфляція. Страхові відшкодування за загиблу худобу або згорілі будови компенсували не більш половину реальних втрат. Введення ж до них поправочних коефіцієнтів залежно від темпів інфляції приводить до дорожчання страхових тарифів і теж стримує попит на сільськогосподарське страхування.

Все перераховане призводить в сукупності до того, що в сільському господарстві страхування, як чинник стабільності економіки, використовується слабо.

Розв'язати проблему посилення страхового обслуговування галузі може держава, беручи участь не тільки в підтримці, але і в організації сільськогосподарського страхування. Саме держава повинна регламентувати страхову сферу, правила і умови страхування, координувати діяльність страховиків. За оцінкою американських фахівців [21], чим вище частка держави у витратах на страхування, тим менше коштів витрачається на безпосереднє відшкодування збитку від природних і техногенних катаклізмів.

При підтримці держави можливе і розширення сфери сільськогосподарського страхування за рахунок залучення в нього нових об'єктів страхування.

Сільськогосподарське страхування в даний час включає: страхування урожаю сільськогосподарських культур, сільськогосподарських тварин і нерухомості. Але у складі останньої страхують тільки об'єкти речових основних засобів: будівлі, споруди, господарські споруди. За кордоном у складі нерухомого майна значаться земельні ділянки, як самостійні об'єкти страхування і як невід'ємна частина майново-господарських комплексів. В Українській системі сільськогосподарського страхування земля до складу страхових об'єктів не входить ні як елемент таких комплексів, ні самостійно.

У історичному аспекті в різні періоди розвитку земельних відносин можна виділити різні причини, які стримують розвиток страхування земельних ресурсів.

Перш за все, довгий час існувало загальне уявлення про невразливість земельних площ і відсутність з цієї причини потреби її економічного захисту, в т.ч. і ідеї страхування. Перешкодою була і складність практичної організації страхової справи взагалі. Українська практика сільського страхування, що проіснувала до 1917 гола була представлена земським взаємним страхуванням, яке передбачало страховий захист тільки будівель, посівів і рухомості від вогню і небезпеки знищення ураганом, повеннями або градом. Страховий захист земель, як економічний метод сприяння їх збереженню, довгий час не був затребуваний, питання це вирішували адміністративними методами. Петро I в 1722 р. наказав, наприклад, що ліси належить рубати на глинистих місцях, а не на болотах і сухих ґрунтах. Для попередження розмиву ґрунтів по берегах річок і каналів його укази 1718 - 1822 рр.. зобов'язували населення Петербургу укріплювати береги палями. По берегах Вишневолоцького каналу, побудованого в 1703-1709 рр.. було заборонено, наприклад, косити сіно, орати землю, пасти худобу [10].

Відсутність страхування земель за радянських часів була пов'язана з формою власності на землю. У цей період держава, як уповноважений суспільством власник земельних фондів, виступала і в ролі страхувальника, і в ролі страховика через бюджетне фінансування планових і інших землеохоронних і землевіновлюваних заходів. Держава погашала втрати сільгосп підприємств, понесені ними в результаті дії природних або техногенних чинників. Економічного значення в страхуванні землі в цих умовах не було. Держава брала на себе турботу про відшкодування втрат, що наносяться земельним ресурсам стихійними лихами і іншими надзвичайними подіями, компенсуючи їх засобами централізованих державних джерел.

В умовах, коли Українське сільськогосподарське виробництво в основному організоване на приватній землі, питання страхування землі постає інакше.

Є багато випадків природних і техногенних лих, які знищують не тільки те, що знаходиться на землі, але і саму землю, як об'єкт сільськогосподарського виробництва, залишаючи її лише як просторову базу і територію. Іноді такі площі піддаються відновленню, але вимагають великих затрат. Але іноді доводиться перебазувати виробництво з втрачених родючих угідь на менш родючі. В цьому випадку знижуються збори продукції, ростуть витрати, падають доходи. у розвинених країнах із запасами особистого і державного капіталу господарюючі суб'єкти самі справляються з цими труднощами. У нинішніх умовах в Україні як сільгосп підприємства, так і особливо дрібні товаровиробники витримувати виникаючі при цьому фінансові перевантаження без втрати своєї економічної стійкості не зможуть.

Відшкодування ним через страхування тільки втрат від загибелі урожаю на тих землях, які через несприятливі причини виявляються виведені з обігу, далеко не вичерпує тих, що утворюються в таких випадках дійсні ущерби землекористувачів. Ученими Інституту землеробства УАН підраховано, що щорічна втрата від зниження родючості ґрунтів в результаті

природно-техногенних дій досягає 105-120 млрд. грн. [24] Бюджетні витрати на відновлення і підвищення родючості ґрунтів в 2007 р. склали майже 5,5 млрд. грн., що в 20 разів менше величини щорічного збитку від деградації ґрунтів.

В умовах значного скорочення бюджетних коштів використовувати існуючий в СРСР механізм відшкодування шкоди, що наноситься землям сільськогосподарського призначення, практично неможливо. Перехід до різних форм власності вимагає використання ринкових механізмів захисту земель. Тому питання розширення сфери дії страхування і використання його у складі механізму захисту земель сільськогосподарського призначення набуває особливого не тільки практичного, але і наукового (враховуючи необхідність розробки цілого ряду пов'язаних з ним методичних питань) значення.

Вивчення показало, що страхування у сфері земельних відносин починає пробивати собі дорогу і вже організовується, правда, поки в двох напрямках (рис. 1.2). Перше – це страхування ризиків втрати, порушення або обмеження прав страхувальників, витікаючих з їх прав власності, володіння і користування землею, – так зване «титульне страхування». Така титульна страхова компанія діє в м. Києві, орієнтована на страхування ризиків порушення прав володіння земельно-майновим комплексом в цілому. Друге – це страхування ризику втрати (пошкодження) земельних ділянок в результаті негативних дій на них природного і антропогенного характеру, яке може бути як страхуванням цивільної відповідальності самих землекористувачів по забезпеченню збереження і раціонального використання земельної ділянки, так і страхуванням конкретного земельного масиву по сукупності прояву чинників ризику. Страхова компанія ЗАТ "Акціонерна страхова компанія "ІНГО Україна" – це надійна, універсальна компанія, яка динамічно розвивається та входить у десятку найбільших страхових організацій України за збором премій та величиною власних активів і стабільно посідає лідируючі позиції за обсягом виплат страхових відшкодувань. Починаючи з

2004 р., компанія розробила і послідовно здійснює Стратегічний план розвитку на 2004-2008 рр. На думку фахівців цієї компанії, практика страхування земель може бути поширена і на сільськогосподарські угіддя за умови відповідного законодавства у області земель сільськогосподарського призначення і попиту на таку страхову послугу.

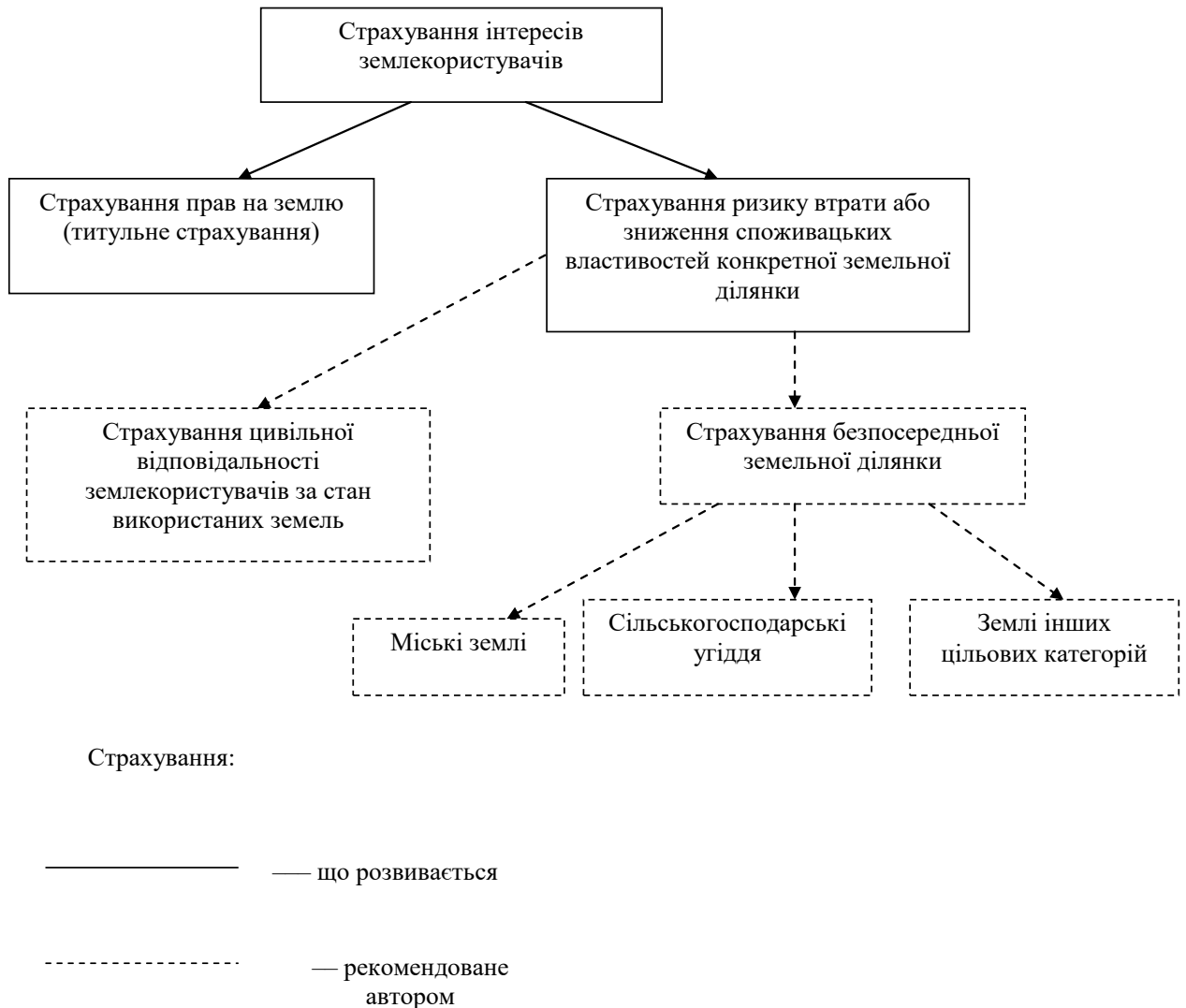

Рис. 1.2. Напрями земельного страхування

Виходячи з цього нами пропонується розширити напрями земельного страхування наступними: страхування цивільної відповідальності землекористувачів за стан використаних земель; страхування безпосередньої земельної ділянки (міські землі, сільськогосподарські угіддя, землі інших

цільових категорій). Враховуючи реальне положення, розвитку страхування землі може зустріти ті ж перешкоди, що і страхування урожаїв сільськогосподарських культур, тобто відсутність засобів для сплати страхових внесків у землекористувачів і засобів в бюджеті для пайової участі держави в підтримці діяльності. Проте є всі підстави чекати в аграрному секторі змін до кращого, що примушує вже сьогодні формувати основи цілісної системи страхування сільськогосподарських земель. За всіх умов страхування у сфері земельних відносин зможе створити додаткове джерело засобів відновлення порушених у разі настання страхового випадку майнових інтересів фізичних і юридичних осіб і не тільки зменшить бюджетні витрати на ці цілі, але, враховуючи превентивні для землі захисні властивості страхування, і понизить силу і число небезпечних ризиків.

Рівень розвитку страхової сфери є одним із показників стану розвитку економіки та рівня життя населення. Страхова сфера забезпечує захист майнових інтересів громадян та суб'єктів підприємницької діяльності, широко використовується для забезпечення майнової відповідальності, є вагомим основою фінансово-кредитної системи держави, виступає дієвою формою накопичення інвестиційних ресурсів та позичкового капіталу. У розвинених країнах страхова сфера виступає системоформуючим чинником розвитку підприємництва та є вагомим джерелом венчурного капіталу, основні потоки капіталу страхових компаній спрямовуються у галузі з високими темпами росту та інтенсивним розвитком. У розвитку страхової сфери прихований резерв економічного сприяння підприємству (особливо малому та середньому (МСП), інноваційним проектам підприємств та зміцнення економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності (СПД) в Україні.

Проблема розвитку страхової сфери землі сільськогосподарського призначення в Україні набуває особливої актуальності у зв'язку з втратою нашою країною позицій в світових рейтингах конкурентоспроможності національних економік. Вичерпання потенціалу екстенсивного зростання, у

тому числі й за рахунок репатріації вивезеного з України капіталу та відсутність акумуляції коштів для модернізації економіки, у перспективі загрожує подальшим критичним відставанням України за рівнем конкурентоспроможності. Цим повинна бути обумовлена увага органів державного управління до окреслення місця страхової сфери в системі чинників конкурентоспроможності національної економіки та бачення страхування як системоформуючого чинника розвитку і безпеки підприємництва. На сьогодні страхова сфера не виконує ці завдання. Страхове поле України за основними видами страхування ризиків є освоєним у межах 10% проти 90-95% у розвинених країнах, спостерігається істотне відставання розвитку страхового ринку України від країн Європи (0,05% загальноєвропейського обсягу страхових послуг; перерозподіл лише 3,3% ВВП проти 8-10% у розвинених економіках).

Ключові фактори, які перешкоджають розвитку страхової сфери в Україні:

1. Відсутність спадковості у програмуванні розвитку страхової сфери на загальнодержавному та регіональному рівнях та його неефективність (вітчизняна програма розвитку страхового ринку України закінчується 2004 роком, а у більшості регіонів України відсутні стратегічні документи планування розвитку цієї сфери). Як наслідок недостатнім є усвідомлення органами державного управління ключової ролі цього сектора у забезпеченні стабільного розвитку економіки України.

2. Значне зниження рівня контролю та ролі держави у страховій сфері через скорочення кількості державних та активне збільшення кількості недержавних страхових компаній. Відповідно, послаблення державного контролю сприяє розвитку та використанню різноманітних псевдо страхових схем, що веде до тінізації цього сектора.

3. Низький рівень довіри до фінансових інституцій та страхової культури в Україні як підприємницького середовища, так і населення

загалом, зумовлений нестабільністю фінансово-кредитної сфери у період розпаду Радянського Союзу.

4. Олігополістичний характер конкуренції на ринку (частка трьох найбільших страховиків за обсягами надходження страхових платежів складає близько 50%, а найбільших десяти – 90%) та регіональні диспропорції розвитку страхового ринку в країні.

5. Недостатній фінансовий потенціал вітчизняних страхових компаній (загальна сума резервів вітчизняних страхових компаній відповідає резервам однієї–двох потужних компаній у розвинених країнах; відношення виплат до прибутків вітчизняних страхових компаній майже у 8 разів гірше, ніж на розвинених страхових ринках; частки інвестицій в економіку та державні цінні папери у структурі активів вітчизняних страховиків складають лише, відповідно, 0,4 і 0,6% загальних обсягів).

6. Відсутність належної мотивації та усвідомлення потреби добровільного страхування (наприклад, без вимоги фінансово-кредитних установ при укладанні кредитних та договорів іпотеки тощо) у суб'єктів підприємницької діяльності.

Разом з тим слід констатувати й позитивні тенденції у розвитку страхової сфери України – зростання обсягів резервів страхових компаній, випередження темпів росту страхових платежів порівняно з темпами росту страхових виплат, збільшення обсягів сплачених статутних фондів страхових компаній тощо.

1.2 Законодавче регулювання в галузі страхування сільськогосподарських ризиків

Законодавчо під страхуванням розуміється вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором

страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів (стаття 1 Закону України "Про страхування" [12]). Проте, на нашу думку, наведене визначення є неповним та неправомірним, наведенне визначення достатньою мірою характеризує не страхування взагалі, а лише його складову – майнове страхування, оскільки мова йде виключно про захист майнових інтересів громадян та юридичних осіб, при цьому оминаються такі галузі страхування як страхування життя, страхування відповідальності, страхування підприємницьких ризиків. У майновому страхуванні в якості об'єктів виступають матеріальні цінності, при страхуванні життя громадян - їх життя, здоров'я і працездатність. При страхуванні відповідальності в якості об'єктів виступають зобов'язання Страховиків виконувати договірні умови з постачання, погашення кредиторської заборгованості або відшкодування матеріального чи іншого збитку, якщо він був завданий іншим особам. Об'єктами страхування підприємницьких ризиків є принципово можливі різні рівні втрат доходів страхувальника; наприклад, збиток від простоїв комбайнів під час жнив, втрачена вигода від угод, які не відбулися тощо.

Більш точно відображено сутність страхування у категорії "договір страхування" (ст. 16 Закону України "Про страхування" [12], ст. 979 Цивільного кодексу України [15]): договір страхування - це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначенні строки та виконувати інші умови договору.

Звідки можна вилучити наступне адекватне визначення страхування: страхування - це вид цивільно-правових відносин між страхувальником і страховиком, за якими страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату (подати допомогу, виконати послугу тощо) страхувальнику або бенефіціару, а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки.

Створення системи законодавства про страхову діяльність в Україні розпочалося з прийняттям Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» [18]. Цей документ заклав основи системи правового регулювання страхової діяльності в Україні, визначав основні поняття, пов'язані з ринком страхових послуг, основні принципи здійснення державного регулювання та нагляду за страховою діяльністю.

Декрет втратив свою чинність у 1996 році, з прийняттям Закону України «Про страхування» [22], який діяв до 2001 року. У 2001 році було прийнято останню і чинну на сьогодні редакцію Закону України «Про страхування» [23]. Це є центральний документ, який визначає умови здійснення страхової діяльності в Україні. Він очолює перший блок законодавства, що регулює страхову діяльність — спеціальне законодавство зі страхування, до якого також належать норми інших законів України, що зачіпають питання страхування. Це Постанови Верховної Ради України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, відомчі акти міністерств України з питань страхової діяльності.

Другий блок законодавства, який впливає на страхову діяльність в Україні - це законодавство загальної дії, яке розповсюджується на всі суб'єкти підприємницької діяльності, зокрема, й на суб'єкти страхової діяльності. До цього блоку належать: норми Конституції України щодо власності, підприємництва, компетенції органів державної влади, регулювання підприємницької діяльності; Цивільний кодекс України; Господарський кодекс України, Закони України «Про власність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»,

«Про господарські товариства», «Про оподаткування прибутку підприємств» та інші.

Нарешті, третій блок законодавства, який регулює сферу страхування сільськогосподарських ризиків - це нормативні акти, які стосуються питань надання держаної підтримки сільськогосподарським виробникам. До таких документів належить, зокрема, Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» [6]. Він прописує основні принципи надання державної підтримки сільськогосподарським виробникам, зокрема, у сфері ціноутворення, оподаткування, кредитного забезпечення та страхування ризиків сільськогосподарського виробництва.

В період з 2001 по 2004 рік на виконання зазначеного Закону було прийнято низку Постанов Кабінету Міністрів України та Указів Міністерства аграрної політики України, де визначався конкретний механізм надання такої підтримки. Так, у 2001 році було прийнято Постанову Кабінету Міністрів «Про часткову компенсацію ставки за кредитами комерційних банків, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам» [6]. Для сільськогосподарських виробників, а також зерно-заготівельних та зернопереробних підприємств, що здійснювали заставні закупівлі зерна, відшкодування складало 70%, а для інших підприємств агропромислового комплексу - 50% від рівня облікової ставки НБУ на день укладення угоди. Перехід від товарного до грошового кредитування та запровадження механізму часткової компенсації відсоткових ставок комерційних банків справило значний оздоровлюючий вплив на розвиток аграрного сектора. Програма часткової компенсації за кредитами комерційних банків діє до цього часу, проте механізм її реалізації кожного року зазнає змін, що відображається у відповідних урядових Постановах та Указах.

У 2002 році уряд зробив спробу запустити програму компенсації страхових внесків під час страхування врожаю сільськогосподарських культур. Було видано Постанову Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю

сільськогосподарських культур» [6]. Передбачалося, що сільськогосподарські виробники, під час страхування врожаю зернових культур та цукрових буряків від встановленого переліку ризиків, отримають з бюджету компенсацію п'ятдесяти відсотків страхових платежів. Реалізація конкретних видів державної допомоги сільгоспвиробникам залежить від обсягу коштів, який кожного року затверджується законом про бюджет на відповідний рік. Бюджетні кошти на компенсацію страхових внесків за Постановою №1000 виділені не були, отже програма залишилася на папері.

У 2004 році було прийнято новий Закон «Про державну підтримку сільського господарства України» [7], в якому узагальнено основні принципи та усі види державної підтримки сільськогосподарських виробників в Україні. Розділ III цього Закону присвячено державному регулюванню ринку страхування сільськогосподарської продукції. Згідно з статтею 10 Закону, особа зобов'язана попередньо застрахувати ризики втрати сільськогосподарської продукції, якщо вона: (а) продає на організованому аграрному ринку будь-який вид товарного деривативу, базовим активом якого є сільськогосподарська продукція, (б) отримує бюджетну дотацію або субсидію, пов'язану з виробленням сільськогосподарської продукції або здешевленням її ціни, (в) отримує банківський кредит на цілі виробництва сільськогосподарської продукції, якщо проценти за таким кредитом відшкодовуються за рахунок бюджету, (г) отримує бюджетну позичку або банківський кредит під гарантію держави чи органу місцевого самоврядування.

Бюджетом 2005 року вперше були передбачені кошти на компенсацію частини страхових внесків під час страхування врожаю - обсягом 54 млн. грн.. Отже, 2005 рік можна вважати першим роком, коли почала працювати система державної підтримки страхування сільськогосподарських ризиків. Механізм використання коштів, що спрямовуються на ці цілі, частково прописаний у згаданому вище Законі «Про державну підтримку сільського

господарства України» , частково - у Постанові Кабінету Міністрів України «Порядок використання коштів державного бюджету...» [6].

Згідно зі згаданою програмою, компенсація у розмірі 50% від страхового внеску виплачується суб'єктам аграрного ринку, що застрахували ризики втрати сільськогосподарської продукції (пшениці, жита, суміші пшениці та жита, ячменю, вівса, кукурудзи, соєвих бобів, льону, ріпаку, соняшнику, хмелю, цукрових буряків) за правилами комплексного або індексного страхування. При цьому компенсація здійснюється лише в межах тарифу, який не перевищує 5%, а для розрахунку страхової премія береться мінімальна закупівельна ціна зазначеної продукції.

Під комплексним страхуванням в термінології Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України розуміють страхування від повного переліку ризиків, а саме: а) заморозку, ожеледі, вимерзання, б) граду або удару блискавки, в) землетрусу, г) лавини, земельного зсуву, земельного або земельно-водного селю, г) пожежі, крім лісових пожеж, д) бурі, урагану, бурану, є) зливи, паводі, паводку, посухи чи зневоднення на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню, ж) епітофітотійного розвитку хвороб, розмноження шкідників хвороб, притаманних Україні, а також хвороб, які стали наслідком настання будь-якого з ризиків, визначених у підпунктах «а»-«з», з) протиправних дій третіх осіб, що виражаються у крадіжках, хуліганських діях стосовно рослинних насаджень, зруйнуванні покриттів теплиць, парників, оранжерей.

Під індексним страхуванням розуміють страхування за індексом врожайності, тобто ризику втрати врожаю сільськогосподарської культури відносно усередненого показника врожайності цієї культури на визначеній території (районі) за попередні п'ять років.

Отже, аналіз законодавчого поля, в якому здійснюється страхування сільськогосподарських ризиків дає змогу виділити позитивні та негативні риси цієї системи та коротко визначити ті зміни, які необхідно внести до

чинного законодавства, аби сприяти більш успішному розвитку аграрного страхування.

Чинне законодавство в сфері страхування загалом є досить сприятливим для розвитку сектора. Воно не створює суттєвих перешкод для розвитку страхової системи, а деякі елементи цього законодавства навіть ставлять страхову діяльність у вигідніші умови, порівняно з іншими видами діяльності. Зокрема, це стосується ставки оподаткування прибутку: якщо загальна ставка оподаткування прибутку в Україні складає 25%, то прибуток від страхової діяльності оподатковується за ставкою 3% (якщо це ризикові види страхування), або за ставкою 0% (якщо це страхування життя) [56].

Водночас, існують недосконалості чинного законодавства, які вимагають втручання.

1. Згідно з Законом України «Про страхування», страхування врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності є обов'язковим [5]. На нашу думку, потрібно вилучити цей вид страхування з переліку обов'язкових видів з таких причин:

– ця норма де-факто не виконується, адже законодавство не передбачає відповідальності сільгоспвиробників за нестрахування, тобто участь сільгоспвиробників в такому страхуванні не є обов'язковою. Крім того, порушуються інші ознаки обов'язкового страхування, такі як суцільне охоплення об'єктів страхування, безумовність дії, необмеженість дії страхування у часі;

– справжнє обов'язкове страхування (тобто таке страхування, в якому сільгоспвиробники були б зобов'язані брати участь) недоцільно запроваджувати, оскільки примушення фермерів купувати страховку призведе до зміни їхньої поведінки в бік прийняття більш ризикованих рішень (проблема моральн–ого ризику), в результаті чого система страхування буде фінансово слабкою (неспроможною відшкодовувати збитки). Крім того, обов'язкове страхування є фактично податком з кращих

господарств на користь гірших, отже, запровадження такої системи призведе до зменшення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Виключивши страхування врожаю з переліку сільськогосподарських ризиків, ми пропонуємо законодавчо оформити необхідність створення програм державної підтримки страхування сільськогосподарських ризиків шляхом введення відповідних статей в Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України».

2. Існує потреба у внесенні змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», оскільки:

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель цей Закон не містить загальних принципів надання державної допомоги у сфері страхування аграрних ризиків, зокрема, не встановлює критеріїв доступу приватних страхових компаній до надання послуг, що субсидуються державою, не визначає, як адмініструватиметься надання державної субсидії, хто і як має розробляти програми надання субсидій (а ця робота є технічно складною, потребує наявності спеціально підготовленого персоналу);

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель в той же час, цей закон занадто деталізує сам механізм субсидування - перелік

культур, перелік ризиків, граничний рівень тарифу, в межах якого здійснюватиметься компенсація, відсоток страхової премії, який відшкодуватиме держава. Така деталізація призведе до необхідності часто, принаймні раз на рік, вносити зміни до Закону.

Отже, на нашу думку, Закон потребує таких змін (в частині державного регулювання ринку страхування, розділ III Закону):

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель Закон має визначати критерії доступу страхових компаній до надання сільськогосподарським виробникам послуг, що субсидуються державою (кваліфікаційні вимоги). На нашу думку, дозвіл працювати на цьому ринку потрібно надавати лише компаніям, які документально підтвердили той факт, що вони мають необхідну регіональну інфраструктуру та технічну здатність брати участь у державних програмах підтримки сільськогосподарського страхування;

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель Закон має визначати умови загального адміністрування надання державної субсидії (регламентація діяльності органу, який буде адмініструвати надання субсидій). Ми пропонуємо, щоби таким органом було Державне Агентство з

управління ризиками в сільському господарстві. Статтю 11 Закону (Фонд аграрних страхових субсидій) ми пропонуємо повністю замінити статтею «Агентство з управління ризиками в сільському господарстві», де прописати місію, основні функції, підпорядкування та принципи фінансування діяльності Агентства. Принципова відмінність Агентства з управління ризиками від Фонду аграрних страхових субсидій полягає в тому, що функції Агентства є значно ширшими, ніж простий розподіл компенсаційних коштів. Зокрема, Агентство має бути технічним органом, що опікуватиметься створенням баз даних, необхідних для розробки страхових продуктів, актуарними розрахунками, розробкою технології оцінки збитку, розробкою механізмів фінансування державних програм та механізмів контролю за використанням бюджетних коштів, питаннями перестраховування всередині країни та на міжнародному ринку перестраховування. Агентство має також стати джерелом достовірної та надійної інформації та знань для приватних суб'єктів страхового ринку, які здійснюватимуть приватне страхування сільськогосподарських ризиків.

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель.

Конкретний механізм субсидування має переглядатися кожного року і формулюватися у вигляді річної Програми надання субсидії. Отже, все, що стосується конкретного механізму надання субсидії, ми пропонуємо вилучити з Закону (зокрема, підпункт 10.2.1 пункту 10.2 Статті 10 Закону, де подається вичерпний перелік ризиків, які включаються до комплексного страхування). Натомість в Законі потрібно прописати механізм щорічного перегляду та затвердження програм (який орган має розробляти програми та яким нормативним актом вони мають затверджуватися). На нашу думку, такі програми мають щорічно розроблятися Агентством з управління ризиками в сільському господарстві, яке матиме для цього необхідні статистичні дані та аналітичні професійні) ресурси, та затверджуватися Постановою Кабінету Міністрів;

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель Закон має містити повний перелік об'єктів та видів страхування, на які може розповсюджуватися державна субсидія. Зокрема, пункт 10.3 статті 10 Закону, де дається визначення індексного страхування, потрібно доповнити підпунктом, що стосуватиметься індексного страхування за індексом погоди;

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель

запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель. Закон має містити визначення катастрофічного ризику та умови надання прямої державної підтримки в разі настання такого ризику (принципи формування Катастрофічного Фонду, умови доступу сільськогосподарських виробників до цієї допомоги). Катастрофічний Фонд може формуватися на паритетних засадах, скажімо, половина надходжень до нього може здійснюватися з державного бюджету, половина — відрахування від договорів страхування, які укладатимуть сільськогосподарські виробники зі страховими компаніями. Щодо доступу сільськогосподарських виробників до цієї допомоги, то в перспективі така допомога має надаватися лише тим сільськогосподарським виробникам, які брали участь у страхуванні. На перехідний період (поки страхова система України ще не здатна задовольнити потреб сільгоспвиробників у страхуванні) можливо надавати допомогу всім, але умови надання допомоги мають бути диференційовані: обсяг відшкодування для тих сільгоспвиробників, які уклали договори страхування, має бути більшим, ніж обсяг допомоги тим, хто такі договори не уклав. Необхідно також проводити державну інформаційну кампанію по роз'ясненню цієї різниці в наданні державної допомоги, аби надалі стимулювати сільськогосподарських виробників брати участь у страхуванні.

Отже, нами було виділено та проаналізовано ті зміни, яких потребує законодавча база з регулювання аграрного страхування. Водночас, слід зазначити, що існує потреба у деяких змінах до загального законодавства зі страхування. Зупинимося на деяких з них.

1. Починаючи з 1996 року, в Україні існує чітка різниця між страхуванням життя та страхуванням «не життя» (ризиковими видами страхування). Страхові компанії, що отримали ліцензії на страхування життя, не мають права займатися ризиковими видами страхування. Ця практика повністю відповідає Європейським та кращим світовим стандартам.

Водночас, визначення ризиків та видів страхування для цілей ліцензування в Україні базується не на згаданому вище поділі страхування на життя і «не життя», а на поділі страхування на добровільне та обов'язкове. Список обов'язкових видів страхування є надто довгим, а санкцій за неучасть у такому страхуванні закон не передбачає. В результаті формується неправильне уявлення, що обов'язкове страхування - це страхування, яке не обов'язково покупати, а обов'язковість означає лише те, що умови такого страхування встановлює держава. Отже, існує потреба у реформуванні спеціального законодавства України про страхування (насамперед, закону «Про страхування») в частині приведення визначення ризиків та видів страхування у відповідність до Європейського законодавства.

2. Термінологія, що використовується в законодавстві України про страхування, потребує уточнення та узгодження. Різничитання, які виникають в страхових договорах в результаті різного тлумачення понять «страховий збиток», «страхова сума», «франшиза», «страхове відшкодування», є причиною непорозумінь між страховиками та страхувальниками.

Крім того, неправильно вжиті терміни часто заважають розуміти суть державної політики у сфері страхування. Так, наприклад, у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» вжито термін «комплексне страхування» для позначення того, що насправді є страхуванням від багатьох ризиків (Див. Статтю 10 Закону). Щодо терміну «комплексне страхування», то він має самостійне значення, відмінне від того, в якому його вжито в згаданій статті.

3. В Українському законодавстві про страхування повністю відсутні положення про захист споживача страхових послуг. Отже, існує потреба у доповненні чинного законодавства нормами про захист споживача.

4. Існує потреба в реформуванні тієї частини спеціального законодавства України про страхування, яке стосується страхових посередників та перестраховування ризиків у страховиків-нерезидентів.

Зокрема, діяльність страхових брокерів, так, як вона визначена у статті 15 Закону України «Про страхування», виглядає надто обмеженою. Згідно з міжнародними нормами, брокери мають ширші можливості як в наданні послуг, так і в отриманні оплати за ці послуги.

Щодо правил перестраховування ризиків у нерезидентів, то ці правила вимагають від страховиків-нерезидентів, що беруть на себе перестраховування ризиків Українського ринку, надати документальні підтвердження їхньої надійності та досвіду роботи на ринку. Такі правила мають на меті перешкодити використанню перестраховування в тіньових схемах. Проте на практиці це призводить до відмови насправді поважних перестраховиків-нерезидентів працювати з Україною, адже вони вважають неефективним витрачати зусилля на підготовку необхідної документації. Крім того, вони небезпідставно вважають, що їхня міжнародна репутація та місце в світових рейтингах є достатньою гарантією надійності.

1.3 Види та умови страхування сільськогосподарських ризиків в зарубіжних країнах

У багатьох країнах страхування врожаю сільськогосподарських культур базується на організації систем гарантійного захисту та державної підтримки сільськогосподарських підприємств від збитків, завданих природно-кліматичними умовами. Досвід цих країн показує, що метою державної участі в управлінні аграрним страхуванням є зменшення

негативного впливу ризику, з яким стикаються фермери, та часткове покриття страхових платежів, а іноді – і здійсненні виплат в разі настання страхового випадку. Тому роль держави в страхуванні ризиків аграрного виробництва має полягати в такому:

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель розробленні і впровадженні законодавчих та нормативних документів у сфері сільськогосподарського страхування, контролі за їх дотриманням й виконанням;

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель створенні сприятливих економічних, політичних і соціальних умов для розвитку страхування сільськогосподарських товаровиробників;

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель

сприяння створенню вигідних умов здійснення перестраховування ризиків на вітчизняному страховому ринку.

Досвід зарубіжних країн, може розглядатися як з раціональної, так і критичної точки зору. Адже пряме застосування методів, систем, та умов сільськогосподарського страхування, що застосовуються в економічно розвинених країнах, в умовах України, може не дати очікуваних результатів, а іноді і негативно вплинути на інтереси страхувальників. Тому, ми вважаємо, що досвід зарубіжних країн в питаннях страхового захисту аграрного виробництва потребує певної систематизації і поглибленого аналізу її наслідків.

Розглянемо умови сільськогосподарського страхування у деяких класичних в цьому відношенні країнах. Перш за все, це найбільша у світі за обсягами страхових послуг країна – США і сусідня з нею Канада, які мають добре розвинене сільське господарство.

Федеральна корпорація США страхування сільськогосподарських культур (ФКССК), здійснює комбіноване страхування сільськогосподарських культур (КССК) [8].

Програма, розроблена й фінансована Федеральним урядом США. Програма зараз управляється приватними страховими компаніями через загальнонаціональну мережу з більш ніж 26 тисяч місцевих страхових агентів. Уряд регламентує правила та умови страхування, розробляє тарифи по усіх видах покриття сільськогосподарських культур, які надалі продаються приватними компаніями.

У 1998 році було продано 1,24 млн. полісів страхування сільськогосподарських культур на загальну суму премій 1 877 млн. USD при загальній відповідальності на суму понад 28 млрд. USD. Загалом, страховий захист поширюється на 85 різних видів сільськогосподарських культур. До основних програм страхування сільськогосподарських культур ФКССК відносяться:[8]

Комбіноване страхування сільськогосподарських культур (КССК):

це самий поширений договір, що існує вже багато років. КССК надає факультативні гарантії на дохід за трьома рівнями покриття на 50 % (Програма КАТ), 65 % і 75 % середнього фермерського доходу за минулі роки (історія фактичного виробництва – ІФВ). Рівень покриття доходу оцінюється в межах від 50 % до 100 % від ціни, установленої ФКССК для кожної культури. КССК надає захист від збитків внаслідок майже всіх природних ризиків, включаючи посуху, надмірну вологість, низькі температури й заморозки, вітер, град, повінь і неминучий збиток від комах та хвороб.

Катастрофічні поліси (КАТ): компенсація збитків у розмірі до 50 % від розміру доходу, і тільки 55 % від ціни реалізації, встановленої за даною культурою. Покриття безкоштовне, фермери вносять лише невелику плату в 60 USD за обробку полісів за кожною культурою. КАТ був розроблений для заміни урядової Програми із запобігання природним збиткам. КАТ надає покриття фермерам, які зазвичай, не купують поліси страхування сільськогосподарських культур, мінімальний рівень покриття на випадок стихійного лиха.

Покриття на дохід від реалізації сільськогосподарської продукції (ПДРП) уперше було запроваджено 1996 року: ПДРП розроблено для забезпечення захисту фермерського доходу і покриває втрати прибутків унаслідок як знищення врожаю, так і падіння цін. ПДРП установлює мінімальну гарантію перед посадкою, використовуючи відомості про історію фактичного виробництва. Базова ціна збільшується на собівартість виробництва одиниці продукції (ІФВ) і рівень покриття (від 50 % до 75 % чи 85 %, якщо такий варіант можливий відповідно до поліса КССК). Для врожаю норма гарантії встановлюється множенням ціни врожаю на ІФВ і рівень покриття. Якщо гарантія на врожай вища за мінімальну гарантію, то рівень компенсації вартості врожаю встановлюється за нею. Після того як урожай зібраний, обсяг фактичного врожаю збільшується на ціну врожаю; у

такий спосіб установлюється дохід. Якщо реальний дохід менший від розрахованої гарантії, фермеру виплачується різниця [8].

Захист прибутку (ЗП). Вперше був репрезентований як експериментальний проект 1995 року: ЗП розроблений для страхування від ризику зниження валового доходу нижче від середнього рівня і падіння цін на врожай через надання фіксованої гарантії на 1 акр площі в USD. Гарантія розраховується множенням рівня покриття, вибраного страхувальником, на вартість, що встановлює ФКССК до посіву, яка розраховується на підставі вартості товару на ф'ючерсному ринку. Якщо під час збору врожаю обсяг фактичного врожаю, помножений на фактичну вартість урожаю, менший від розміру гарантії ЗП, виплачується різниця.

Страхування доходу (СД) було запроваджено в США 1997 року. СД надається виробникам кукурудзи і сої в кількох штатах, воно забезпечує захист від зниження доходу внаслідок падіння цін, зменшення врожайності чи обох факторів одночасно. Цей проект базується на місцевих цінах (на рівні округу чи штату). Покриття можна придбати на одну культуру або всі культури, вирощувані на фермі. Виплата компенсацій визначається Торговельною палатою Чикаго і ґрунтується на середніх цінах в окрузі.

План групи ризиків (ПГР). Відповідно до такого полісу страхування компенсація сільськогосподарському виробнику виплачується в тому разі, якщо середній в окрузі врожай падає нижче від рівня застрахованого врожаю, що був вибраний страхувальником. В основному він призначений для виробників, урожайність на фермах яких має тенденцію до падіння нижче від рівня середньої врожайності в окрузі. Виробник може одержувати компенсацію в роки, коли середній рівень урожайності в окрузі низький, а він збирає хороший врожай; можливий і зворотний варіант, а саме: у виробника поганий урожай, однак він не одержує компенсацію, тому що в окрузі цього року висока врожайність. Головною особливістю цього плану є те, що він не передбачає оцінку втрат урожаю на рівні окремого застрахованого; замість цього середній рівень урожайності оцінюється на

рівні округу через добір Міністерством сільського господарства США репрезентативних фермерських господарств.

Захист прибутку від групи ризиків (ЗПГР) на додаток до ПГР включає захист ризику зміни вартості продукції. Цей страховий продукт був уведений у дію 1999 року для окремих сільськогосподарських культур у деяких штатах, він є формою страхування доходу для округу. Відповідно до нього компенсація виплачується виробнику в тому разі, якщо дохід в окрузі на 1 акр площі (що протиставляється власному доходу виробника на 1 акр площі) застрахованої культури падає нижче від обумовленого доходу, визначеного виробником. План надає недороге страхування ризику зменшення доходу з мінімальним обсягом роботи та документами.

Види урядової підтримки в США за комбінованим страхуванням сільськогосподарських культур (КССК) включають [21]:

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель страхове законодавство, 1980 рік - федеральний закон США "Про страхування сільськогосподарських культур" і його наступні редакції 1990 і 1994 рр.;

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель

- запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель; - запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, яка дає можливість страховим компаніям акумулювати засоби на проведення попереджувальних і відновлюваних робіт, управлінням земельних ресурсів регіональних держадміністрацій – контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель;

– дотації на премії: загалом вони відповідають загальній сумі премії, що встановлюється в розмірі 50 % від покриття на врожай за полісом КССК. За програмою КАТ, що передбачає компенсації на виробничі витрати, які перевищують 50 %, поліс є безкоштовним. Виробники вносять тільки невелику плату (60 USD на кожну культуру для округу) на ведення справи. Причому премії зі страхування сільськогосподарських культур не включають адміністративні й операційні витрати, які бере на себе ФКССК;

– дотації, виплачувані приватним страховикам для покриття адміністративних і операційних витрат. Дотація на адміністративні й операційні витрати покриває всі витрати на реалізацію поліса й оцінку збитку, і змінюється в межах 25 % до 30 % суми премії залежно до виду поліса. Традиційно досить значна частина платежів відраховувалася на агентські комісійні (брокерську винагороду);

– уряд США бере сільськогосподарські ризики на перестраховання на досить вигідних умовах, і приватні страховики можуть передавати сюди ризики за оформленими полісами;

– фінансування досліджень у сфері страхування сільськогосподарських культур. Уряд фінансує велику частину витрат на дослідження і розвиток під час розроблення нових страхових програм для сільськогосподарських культур, а також регулярно здійснює актуарний контроль та огляд тарифів;

– програма Федерального уряду із запобіганням лихам (ця програма тільки для тих фермерів, які купують мінімум 50 % покриття КССК). Наприклад, 1998 року урядове фінансування ФКССК становило 1,8 млрд USD, у тому числі: дотації на сільськогосподарські премії 946 млн (54 % від загальної суми сплачених премій); перестраховані втрати врожаю 452 млн USD; адміністративні й операційні витрати 400 млн USD.

Динаміка наданих дотацій та виконані фінансові зобов'язання за програмою ФКССК відображені в табл. 1.1.

Табл. 1.1 показує, що за збільшення площі сільськогосподарських угідь (до 272,46 млн. акрів 2007 року, проти 257,6 млн. акрів 2003) застраховано було 2007 року 66,7 % від загальної площі угідь. Це пояснюється великими розмірами державних дотацій на страхові премії у 2007 р. – 50,8 % (і 25 % – у 2003 р.), а також більшим як порівняти з попередніми роками виплаченим страховим відшкодуванням.

Функції визначення державної підтримки фермерів покладено на Агентство з управління ризиками при Міністерстві сільського господарства США. В його обов'язки входить також регулювання діяльності страхових компаній, задіяних у реалізації державних програм, контроль за виконанням контрактів та розподіл субсидій між приватними страховими компаніями.

Державні витрати на фінансування програм підтримки страхування спрямовуються на такі цілі:

- 1) надання субсидій страхувальникам на компенсацію частини страхового внеску;

2) субсидії страховим компаніям на відшкодування адміністративних витрат, пов'язаних з реалізацією державних страхових продуктів;

3) компенсацію приватним страховим компаніям збитків від угод страхування за державними програмами;

4) фінансування діяльності Агентства з управління ризиками при Міністерстві сільського господарства США.

Таблиця 1.1.

Зведена таблиця розрахунків ФКССК із сільськогосподарського страхування (дотації на премії і загальні фінансові зобов'язання уряду США з 2016 по 2020 рр.) (USD)

Показники	2016	2017	2018	2019	2020
Всього наявних акрів, млн	257.61	263.41	256.85	273.10	272.46
Застраховано угідь, млн акрів	83.72	99.57	220.64	205.01	181.94
застрахованих акрів, %	32.5	37.80	85.90	75.07	66.78
Всього премій, млрд	0.76	0.95	1.54	1.84	1.77
Сплачено страховальником	0.56	0.71	0.65	0.86	0.87
Дотації на премії	0.19	0.24	0.89	0.98	0.90
дотації на премії, %	25.0	25.3	57.8	53.3	50.8
Всього компенсацій, млрд	1.66	0.60	1.57	1.49	0.99
Відношення збитку, %	219	63	101	81	56
Всього зобов'язань, млрд	1.41	1.08	2.92	2.39	1.59
Чисті витрати, млрд	0.46	1.32	0.57	1.77	1.03

Джерело: адаптовано за [21].

Державні витрати на фінансування програм підтримки страхування спрямовуються на такі цілі:

– надання субсидій страховальникам на компенсацію частини страхового внеску;

– державні витрати на фінансування програм підтримки страхування спрямовуються на такі цілі:

- надання субсидій страхувальникам на компенсацію частини страхового внеску;
 - субсидії страховим компаніям на відшкодування адміністративних витрат, пов'язаних з реалізацією державних страхових продуктів;
 - компенсацію приватним страховим компаніям збитків від угод страхування за державними програмами;
- фінансування діяльності Агентства з управління ризиками при Міністерстві сільського господарства США. субсидії страховим компаніям на відшкодування адміністративних витрат, пов'язаних з реалізацією державних страхових продуктів;
- компенсацію приватним страховим компаніям збитків від угод страхування за державними програмами;
 - фінансування діяльності Агентства з управління ризиками при Міністерстві сільського господарства США.

В США програми підтримки страхового захисту фермерів розподіляються умовно на програми зі страхування врожаю і на програми страхування доходу.

У США дві програми страхування доходів:

1. Програма IP – захист доходу. Ґрунтується на тому, що до захисту від недоотримання врожаю додається захист від несприятливої ціни на певну культуру. Відшкодування виплачують у тому разі, коли комбінація рівня зібраного врожаю та ціни на культури в момент збирання врожаю виявляється нижче від певного гарантованого рівня.

2. Програма CRC – покриття доходу на вирощування культури. Рівень покриття доходу змінюється протягом сезону вирощування сільськогосподарських культур.

Перейдемо до страхування аграрного сектору Канади, яке має значні відмінності як порівняти зі США. Воно включає в себе спеціальні програми

– CI, NISA, AIDA, котрі забезпечують субсидовані заощадження для фермерів (NISA) та рівень доходів фермерам не нижче від 70 % від попереднього за останні три роки. Програми комбінованого страхування сільськогосподарських культур для державного сектору діють у 10 провінціях у вигляді партнерства між місцевими органами самоврядування та федеральним урядом Канади (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Приклад програми субсидування сільськогосподарського страхування канадської провінції Альберта

	Фінансування премій (дотації)	Джерела компенсації	Адміністративні витрати
Комбіноване страхування сільськогосподарських культур Покриття: 50 % ризику (1) Покриття від 50% до 80% і компенсація щодо граду	Канада – 40 % Альберта – 40 % Виробники – 20 % Виробники – 50 % Альберта – 30 % Канада – 20 %	Фонд страхування сільськогосподарських культур і Фонди перестраховання	50 % Альберта 50 % уряд Канади
Програма захисту фермерського доходу	немає поточного рахунка	100 % Альберта (2)	Виробник покриває близько 25 %; Альберта покриває залишок
Страхування сільськогосподарських культур від граду	100 % виробники	Фонд страхування від граду	100 % виробники

Джерело: адаптовано за [22]

Види державної підтримки сільськогосподарського страхування включають:

– питання створення сприятливих передумов за допомогою законодавства (наприклад Закон “Про захист доходів фермерських господарств”, ухвалений 1991 року) [22];

– місцеві органи влади разом з федеральним урядом Канади субсидують частину премій зі страхування сільськогосподарських культур, сплачених фермерами; рівень субсидування коливається від 50 до 80 %;

– дотації на адміністративні витрати в місцевих програмах страхування сільськогосподарських культур (50 % фінансується місцевими органами самоврядування і 50 % - федеральним урядом Канади. Страхувальники не здійснюють внесків на адміністративні витрати програми комбінованого страхування сільськогосподарських культур);

– федеральний уряд здійснює перестраховання на основі ексцеденту збитковості в п'яти провінціях Канади.

(1) – Покриття не включає компенсацію за ризиками граду.

(2) – згідно з вартістю, що розподіляється між провінцією Альберта й урядом Канади; уряд Канади здійснює супровідну програму надання фондів Альберті для сільськогосподарських програм. Провінція Альберта, своєю чергою, може передавати деякі з цих фондів Корпорації для фінансування виплати компенсацій за Програмою захисту фермерського доходу.

Слід звернути увагу на державну програму захисту фермерського доходу, яку виконують органи місцевого самоврядування і федеральний уряд. Такі програми покликані здешевити страхування та максимально розширити страхове поле всередині країни; роль перестраховика частково відведена уряду Канади, а частково – властям провінцій.

В Канаді законодавство, що регулює питання участі держави у підтримці фермерів, постійно змінюється. Наприклад, розширюється коло дозволених видів діяльності для державних органів влади, які здійснюють кредитування та страхування аграрного сектору. Їм дозволено крім бюджетних коштів залучати для своєї діяльності кошти з ринків приватних капіталів, що надає цим державним інституціям більшої гнучкості в управлінні їхнім кредитним портфелем.

Державні установи Канади, що реалізують свою політику щодо фінансування та страхування фермерів, уходять до складу “Королівських

корпорацій”. Це означає, що ці структури перебувають у державній власності, але їхня діяльність базується на власних принципах управління. На федеральному рівні організація має назву “Федеральна королівська корпорація з кредитування фермерів Канади” (FCC) [15].

Наприклад, у провінції Альберта ця корпорація називається Корпорація з надання фінансових послуг сільському господарству (AFSC), а в провінції Манітоба – Корпорація з надання сільськогосподарських кредитів (МАСС). Однак не всі провінції мають власні корпорації з фінансування аграрного сектору, і тоді вони послуговуються програмами федерального рівня, що поширюються на всю територію Канади.

Всі ці програми державної підтримки фермерів Канади побудовані на єдиних узвичаєних принципах:

- нейтральність у виробництві. Це означає, що програми не можуть впливати на прийняття фермерами рішень щодо виробництва та маркетингу товарів, а також створювати конкуренцію між регіонами;

- невтручання в торгівлю, тобто програми державної підтримки не повинні впливати на зміну умов торгівлі;

- підтримка екологічного балансу;

- невтручання в процеси ринкового середовища, тобто ці програми не мають заважати процесу адаптації суб’єктів ринку до змін умов ринку;

- за можливості зведення до мінімуму ризику заподіяння моральної шкоди з боку адресата державної допомоги. Наприклад, можливість страхувальника варіювати на суму майбутніх виплат способом впливу на них своєю діяльністю;

Загалом у Канаді існує комплекс державних програм управління ризиками та підтримки доходу фермерів [13]:

1. Програма страхування врожаю (СІР). Мета: пом’якшити негативну дію несприятливих погодних явищ на фермерські господарства за допомогою часткової компенсації урядом страхових платежів та створення

сприятливого графіка внесення платежів з урахуванням сезонних особливостей виробничого циклу.

2. Програма стабілізації чистого доходу (NISA). Мета: попередження різких коливань доходів фермерів через поєднання їх власних коштів з державною допомогою. Передбачається створення спеціального стабілізаційного рахунка фермера, який формується з його власних внесків та внесків уряду. Сюди можуть надходити суми, що становлять до 20 % чистого доходу від реалізації, але не менше ніж 3%. Зі свого боку уряд уносить до 3 % суми, еквівалентної внескам фермера.

3. Програма осіннього авансування (FCAP). Мета: підтримання грошових потоків фермера в період одразу після збирання врожаю та позбавлення необхідності реалізації продукції на не вигідних умовах.

4. Програма весняного авансування (SCAP). Мета: надання допомоги під час посіву сільськогосподарських культур та страхування майбутнього врожаю у фермерській асоціації.

5. Програма підтримки доходу фермерів Канади (CFIP). Мета: надання державної допомоги тим фермерам, які зазнали різкого та значного падіння своїх доходів з причин, що не піддаються контролю. Наприклад, зменшення очікуваного прибутку через причини, зумовлені рухом капіталу в інших сферах бізнесу та комерційних структурах. Програма на 60 % фінансується федеральним урядом і на 40 % – урядом провінції.

6. Програми підтримки провінцій – надають провінціям додаткове фінансування для розв'язання специфічних для них пріоритетних завдань. В основному це короткострокові (від 2 до 5 років) програми, що підтримують інноваційний розвиток та самодостатність провінції.

Вельми цікавою є програма “Уніфікація цін через Пшеничну палату Канади”. (CWB). Це організація, яка має виключне право продавати пшеницю та ячмінь від імені канадських виробників на зовнішньому ринку, а також переробки – для внутрішнього.

Головна мета діяльності палати – уніфікація цін, за якими виробники продають пшеницю та ячмінь різних класів. Тобто суть полягає в тому, щоб фермер, що продав свою продукцію Пшеничній палаті, в будь-який час міг отримати за неї гроші, еквівалентні вартості цієї продукції та не нижчі між по регіону чи країні.

Програма підтримки узгодженого рівня виробництва також є небезінтересною. Підтримка узгодженого рівня виробництва полягає в тому, що спеціальні вповноважені урядом органи продають виробникам квоти на виробництво певних видів сільськогосподарської продукції. Це в основному стосується виробництва молока та продукції птахівництва. Виробники, що володіють квотами, мають гарантований збут своєї продукції за ціною, яку розраховують на підставі внутрішнього попиту.

Крім того, у провінції Альберта діє Програма страхування врожаю від усіх ризиків. Завдяки їй, посіви головних сільськогосподарських культур, що вирощують в Альберті, – пшениця, ячмінь, рапс та овес – застраховані практично на 95 %. Також страхуються цукрові буряки, овочі, соняшник, кукурудза та виробництво меду.

Перелік страхових ризиків такий: посухи, паводок, вітер, мороз, пожежа, спричинена блискавкою, надмірні опади, сніг, шкода від диких тварин, ураження шкідниками, хвороби рослин та град. Крім того, можуть братися додатково й інші ризики, якщо вони призвели до значних утрат урожаю [13].

Крім описаних програм державної підтримки фермерів Канаді також є й інші, а саме:

- програма страхування від прямого граду;
- програма відшкодування за незасіяну площу;
- за пересів культур;
- за площу, вкриту снігом, та інші.

Головним завданням уряду Канади в розробленні програм страхового захисту та державної підтримки є забезпечення стабільного розвитку аграрного сектору економіки.

Досвід сільськогосподарського страхування таких європейських країн, як Португалія та Іспанія, на нашу думку, є корисним, оскільки ці країни мають потужні агропромислові комплекси і розвинені системи саме сільськогосподарського страхування.

Сільськогосподарське страхування Іспанії – одне з найефективніших у Європі. Держава субсидує не тільки страхування врожаю, але і страхування сільськогосподарських тварин. У середньому субсидії становлять 53 % страхових премій, що сплачують господарства. З них 40 – 45% надається урядом Іспанії, 10 – 15% – регіональними представництвами. Програма страхування поширюється на 28 видів сільськогосподарських культур і включає 2 групи ризиків:

1) загальне покриття. Стосується зернових озимих культур – пшениці і ячменю. Страхові ризики – град, пожежа, заморозки, засуха, повінь, шкідники та хвороби рослин;

2) страхове покриття від багатьох або кількох ризиків. Належить до особливих видів сільськогосподарських культур, таких як виноград, тютюн, мак та тих, що не досить стійкі до природного середовища.

Страхування врожаю в Іспанії є невід’ємним складником загальнонаціональної сільськогосподарської політики. Приватні страховики утворюють так званий Загальний фонд сумісного страхування, тобто вони самі контролюють процес страхування, умови страхування, реєструють та видають поліси, виплачують відшкодування, розробляють нові страхові продукти. Паралельно Міністерство сільського господарства Іспанії надає субсидії на премії та встановлює ціни на сільськогосподарську продукцію, контролює діяльність регіональних представництв та страхових компаній, здійснює перестраховання [21].

Заслуговує на увагу об'єднання Іспанських страхових організацій зі страхування в сільському господарстві (Agrupación Española de Entidades Aseguradoras de los Seguros Agrarios Combinados (AGROSEGURO)).

Партнерство державного і частки приватного секторів, надає іспанським фермерам послуги страхування сільськогосподарських культур, страхування тварин і аквакультур за участі державних коштів.

Основні організації, залучені до страхування:

–співстраховики. У 1997 році - це 54 приватних, спільних з іспанськими страховими компаніями;

–адміністратор (головний андеррайтер): AGROSEGURO;

–компанія Consorcio de Compensación de Seguros, що діє як прямий страховик і як перестраховик за програмою перестрашування на підставі ексцеденту збитковості;

–міжнародні комерційні перестраховики, що надають Consorcio de Compensación de Seguros багаторічний захист від збитків на випадок природних ризиків за Програмою перестрашування на підставі ексцеденту збитковості.

Загалом, існують такі форми підтримки сільськогосподарського страхування урядом Іспанії:

- управління та сприяння за допомогою законодавства;
- дотації на страхові премії, сплачувані фермерами;
- співстрахування і перестрашування через Consorcio de Compensación de Seguros.

Протягом 2000 р. з Державного бюджету були виділені кошти на підтримку витрат за дотаціями на страхові премії в сумі 170 млн USD.

2000 року фермери сплатили лише 45,4 % від загальної суми внесків за програмою AGROSEGURO, тоді як дотації держави становили 54,6 % загальної суми платежів [12].

Масштаби дії програми Agroseguro в Іспанії:

-1999 року Agroseguro підписала 327 520 полісів сільськогосподарського страхування та страхування тварин на загальну суму 33,8 млрд Ptas (приблизно 235 млн USD). Було здійснено 170,7 тис. вимог щодо виплати відшкодування на суму 31,6 млрд Ptas (майже 220 млн USD);

-1999 року Agroseguro підписала 38 дійсних і експериментальних сільськогосподарських, тваринницьких програм, а також програм щодо морських аквакультур (ліній), що покривають низку сільськогосподарських культур, включаючи зернові, насіння соняшнику, багаторічні насадження, їх листя й волокно, плоди дерев і виноград. Компанія пропонувала великий вибір полісів комбінованого страхування та полісів страхування від конкретних ризиків.

Agroseguro на сьогодні готує мережу компетентних фахівців з оцінки збитків у аграрному виробництві по всій Іспанії, кількість яких на 2000 р. становила:

- керівники по регіонах – 130;
- спеціалісти з технічної підтримки – 165;
- експерти з оцінки та визначення причин збитків – 1432;
- експерти-практиканти – 167.

Система страхування сільськогосподарських товаровиробників Португалії схожа на систему страхування Іспанії, але має певні особливості. Страхування сільськогосподарських ризиків здійснюється тут приватними страховиками. Це 22 страхові компанії, що входять до ISP (Інститут страховиків Португалії) і мають затверджені єдині правила страхування сільськогосподарських формувань, а також спільні типові страхові поліси.

Урядова підтримка сільськогосподарського страхування включає:

- питання, що стосуються страхового законодавства;
- впровадження Інститутом страховиків Португалії єдиних типових полісів, що були прийняті всіма страховиками і які здійснюють сільськогосподарське страхування;

–установлено обов’язкове базове покриття таких ризиків: град плюс пожежа;

–комбіноване покриття: град плюс пожежа, торнадо, сніг, сильний дощ, мороз і сніг;

–установлено “нормовані тарифи” для розрахунку дотацій на премії;

–державні дотації на частину страхових премій, сплачених фермерами;

–державне перестраховання на умовах ексцеденту збитковості [12].

ISP призначає “нормовані тарифи” для кожної сільськогосподарської культури окремо по регіону, що використовуються для розрахунку державних дотацій на премії. Мінімальні рівні субсидування, які є найбільш доступними для багатьох фермерів, змінюються від 40 % до 45 % для основного покриття відносно граду і пожежі; фермери мають право на додаткові дотації від 10 % до 20 %, якщо вони купують більш дорогий поліс комбінованого страхування. Культури з вищими “нормованими тарифами” мають додаткові дотації (20 % для культур з “нормованими тарифами” > 8,4 %).

Крім того, у Португалії діє фінансова допомога уряду за Програмою державного перестраховання сільськогосподарських ризиків (Fondo de Emergencia, діє з 1996 р.). Виконавчий орган цієї програми – Institute Financiero de Apoio ao Desenvolvimento da Agricultura e Pescas (IFADAP).

Урядова програма перестраховання базується на умовах ексцеденту збитковості і є факультативною. Це непропорційна програма перестраховання на основі ексцеденту збитковості з визначеними максимальними межами відповідальності основного страховика за кожною кліматичною зоною Португалії і перелікам ризиків, характерних для неї (табл. 1.3).

Наприклад, у період між 1996 і 1999 р. IFADAP взяла на себе 100 % відповідальності за всіма ризиками, що перевищували рівні покриття перестраховання на основі ексцеденту збитковості відповідно кожній зоні ризику. 2000 року було запропоновано знизити рівень відповідальності уряду

до 85 %, а для перестраховання цих ризиків та співстрахування – до 15 % всього обсягу вимог, що входять у Державну програму перестраховання на основі ексцеденту збитковості [152].

Таблиця 1.3

Максимальні межі відповідальності головного страховика відповідно до кліматичної зони ризику

Зона ризику	Межа відповідальності безпосереднього страховика (Відношення збитку – ВЗ), %	Урядова програма перестраховання сільськогосподарських культур
А (найнижчий ступінь схильності до заморозків)	110	Збитки понад 110 % ВЗ
В	110	Збитки понад 110 % ВЗ
С	110	Збитки понад 110 % ВЗ
Д	80	Збитки понад 85 % ВЗ
Е (найбільший ступінь схильності до заморозків)	65	Збитки понад 65 % ВЗ

Джерело: складено автором на підставі [12]

Тарифи страхових премій за Державною програмою перестраховання на основі ексцеденту збитковості, що застосовувалися до 2000 р. відображені в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Тарифи премій Державної програми перестраховання в Португалії

Зона ризику	Тарифи премій
А, В, С	7 % від загальної зібраної премії
Д	10 % від загальної зібраної премії
Е	12 % від загальної зібраної премії

Джерело: складено автором на підставі [12]

Єдина система держаного страхування в СРСР, в яку входила Україна, Росія та інші союзні республіки, вплинула на формування та функціонування системи страхування, зокрема, страхового захисту аграрного виробництва.

Тому, на наш погляд, правила страхування, у тому числі склад ризиків, що беруться на страхування, об'єкти, суб'єкти, законодавчі та нормативні документи, розміри тарифів та організація сільськогосподарського страхування в Російській Федерації і Україні, мають багато спільних ознак.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

2.1 Структура і стан земель сільськогосподарського призначення

Земля є одним з головних природних ресурсів, джерелом життя людей. Земля — це основа, просторовий базис життя людини, а також головний засіб виробництва продовольства та сировини, основа сільськогосподарського виробництва. Земля була і залишається предметом загального особливого і підвищеного інтересу. Біологічні властивості її верхнього шару – ґрунти, запаси якої здатні за допомогою людської праці виробляти більше продуктів, ніж зумовлював їх природний, природний процес, поклади в ній корисної копалини, зробили землю найважливішим джерелом національного багатства. Для промисловості, сільського господарства, транспорту та інших галузей вона виконує функції просторового базису, служить своєрідною природною коморою.

Як природний ресурс, земля виконує величезну роль в збереженні і нормальному функціонуванні біосфери. Ґрунтовий покрив акумулює і перерозподіляє через фотосинтез рослин космічну енергію, забезпечує оптимальний баланс кисню і вуглецю, грає роль фізико-хімічного і біологічного поглинача, нейтралізатора багатьох забруднювачів, є найважливішим чинником створення органічної речовини, утримує і перерозподіляє вологу.

Особливо активну роль виконує земля в сільському господарстві. Корисні властивості роблять її в цій галузі основним і особливим засобом виробництва. На відміну від інших засобів виробництва земля, будучи подарунком природи, – незамінна, просторово обмежена, має постійне розміщення. При науково обґрунтованій організації процесу

сільськогосподарського виробництва земля, на відміну від інших засобів виробництва, не зношується і може навіть поліпшуватися [30].

За земельною територією Україна є найбільшою країною Європи (після європейської частини Росії), а за якісним складом ґрунтів та біопродуктивністю угідь — однією з найбагатших держав світу. Земельний фонд України становить 60354,8 тис. га (табл. 2.1). Наші землі є одними з найкращих у Європі. Господарська освоєність території становить 92%. При цьому сільськогосподарське освоєння земель перевищує 71,2% і є одним з найвищих у світі. Розорано 56,9% земельного фонду. Україна має значні резерви чорноземів, вони становлять основу рільництва.

Таблиця 2.1

Розподіл земельного фонду України за категоріями (на 1.01.2013 р).

Категорії земель	Площа	
	тис. га	у % до загальної площі
Всього земель (територія) у тому числі:	60354,8	100,0
– землі сільськогосподарського призначення	42942,6	71,2
– землі лісового фонду	10503,7	17,4
– забудовані землі	2467,5	4,1
– землі водного фонду	2416,9	4,0
– відкриті заболочені землі	966,0	1,6
– інші землі	1058,1	1,7

Джерело: адаптовано [16]

Відповідно до напрямів використання всі землі України поділяються на 7 цільових категорій: землі сільськогосподарського призначення; землі населених пунктів (міст, поселень міського типу і сільських населених пунктів); землі промисловості, транспорту, зв'язку, оборони і іншого призначення; землі природоохоронного та історико-культурного призначення; землі лісового фонду; землі водного фонду; землі запасу.

Переважання родючих земель, висока густина населення та особливості розвитку сільського господарства, що склались історично, обумовили високий рівень освоєності земельного фонду. Так, питома вага сільськогосподарських угідь становить 70,3 %, а орних земель — 56,9 %; це відповідно у 2,6 і 5,6 разів вище, ніж у середньому по СНД. Якщо Україна в Європі займає 5,7 % території, то її сільськогосподарські угіддя – 18,9 %, а рілля — 26,9 %. Ефективність використання земель в Україні значно нижча, ніж у середньому по Європі.

Наша увага зосереджена на сільгоспугіддях, як найбільш венозних як джерело продуктів харчування і основного матеріального чинника забезпечення продовольчої безпеки. Про розміри різних видів земельних угідь, їх співвідношення і напрями використання можна судити з даних таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл земельної площі та сільськогосподарських угідь у 2013 р.

	Кількість землекор истувачів, тис.	Загальна земельна площа	Сільськог осподарсь кі угіддя	В тому числі		
				рілля	сіножаті	пасови ща
1	2	3	4	5	6	7
Всього земель	25090,6	60354,8	41675,9	32446,2	2423,1	5515,7
Землі сільськогосподарсь ких підприємств і громадян	24848,4	38275,8	36801,5	30801,7	1701,3	3222,3
Землі недержавних сільськогосподарсь ких підприємств	65,0	20768,4	20019,2	18376,5	502,1	897,1
з них						
– землі колективних сільськогосподарсь ких підприємств	0,5	159,7	101,8	80,2	5,9	14,3
– фермерських господарств	47,5	3791,2	3738,7	3524,9	57,3	139,1
Землі державних сільськогосподарсь ких підприємств	2,3	1378,3	1177,0	975,0	39,0	116,1

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7
Землі міжгосподарських сільськогосподарських підприємств	0,1	12,3	2,9	2,7	–	0,2
Землі громадян з них особисті селянські господарства та присадибні ділянки	24781,0	16116,8	15602,4	11447,5	1160,2	2208,9
Землі користувачів інших категорій	16530,1	5134,2	4780,3	4221,5	180,9	77,7
	242,2	22079,0	4874,4	1644,5	721,8	2293,4

Джерело: адаптовано [16]

Структурно-динамічний аналіз земельного фонду України показує, що в його структурі сільськогосподарські угіддя займають 69,3%, в т. ч. рілля – 54,8%, багаторічні насадження – 1,6%, луки і пасовища – 12,9%. Площа лісів охоплює 17,2% земельної площі.

Україна є високорозвиненою і урбанізованою країною. Тому багато земель знаходяться під забудовою (3,9%) об'єктами промисловості (0,6%) і транспорту (0,8%). Значна частина земель представляє собою так звані малопродуктивні землі (1,9%), які ще не використовуються в сільському господарстві. Це піски, балки, яри, зсуви, закислені, засолені та інші землі. Землі під водою займають 4% території. Характерною особливістю землі є її родючість тобто спроможність забезпечувати врожайність сільськогосподарських культур, рівень якої залежить як від природних властивостей самих ґрунтів так і від розвитку культури землеробства та екологічних умов. Родючість - це продукт тривалого економічного, екологічного та історичного розвитку як самої землі так і сільськогосподарського виробництва. Земельний фонд України характеризується наявністю високою біопродуктивністю землі, в її структурі переважають землі з найбільш родючими ґрунтами табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Структура ґрунтового покриву сільськогосподарських угідь
України**

№ п/п	Основні типи ґрунтів	с/г угіддя		В т.ч. ріллі	
		тис. га	%	тис. га	%
1	Дерново-пізолисті різного генезису	2522	6,0	2080	6,5
2	Ясносірі і сірі опідзолені	2149	5,0	1932	5,8
3	Темно-сірі опідзолені	4133	9,9	3858	11,8
4	Дернові різного генезису	1281	3,6	536	1,6
5	Лучні різного генезису	1565	3,7	764	2,5
6	Лучно-болотні	716	1,7	99	0,3
7	Торфно-болотні і торфянисті	614	1,5	82	0,2
8	Чорноземні різного генезису	22111	52,8	19968	61,4
9	Лучно-чорноземні	718	1,7	567	1,7
10	Солонці і солончаки різного характеру	171	0,4	57	0,2
11	Темнокаштанові і каштанові	1238	3,0	1166	3,4
12	Буроземні, дерново-буроземні	1189	2,5	73	0,2
13	Намиті	658	1,6	347	1,0
14	Інші види ґрунтів	2749	6,5	1041	3,3
Разом по Україні		41816	100,0	32537	100,0

Джерело: адаптовано [16]

За даними Інституту ґрунтознавства і агрохімії УААН основна база землеробства України розміщується на чорноземних ґрунтах та ґрунтах чорноземного типу – 61,4% площі орних земель. За його даними в Україні зосереджена третина (30%) світових запасів чорноземів, за деякими даними навіть 40,5% і з цим пов'язується виграшний агрономічний статус України у порівнянні з іншими державами світу. На базі використання природних ресурсів і насамперед земельних, розвивається одна із найважливіших і життєво необхідних галузей матеріального виробництва, яка виробляє продукти харчування для населення, сировину – для промисловості і товари для експорту. Це сільськогосподарське виробництво, яке відіграє важливу

роль у зміцненні економіки країни, підвищенні життєвого рівня населення і розв'язання соціально-економічних проблем.

Обмеженість площі продуктивних земель робить їх об'єктом особливої охорони. Уряди розвинених країн щоб уникнути їх втрат від руйнування і виснаження йдуть на величезні витрати по нейтралізації негативних процесів.

Державний кадастр налічує 11,9 млн. га чорноземів. В той же час інтенсивне використання чорноземів — головного багатства країни призвело до прогресуючої їх деградації. Інтенсивною ерозією уражено 18 % території України, від вітрової та водної ерозії потерпало понад 17 млн. га. В Донецькій області еродовано 70 % ґрунту, в Луганській — 61,6 %, в Одеській — 56 %. В цілому збільшення площі еродованих земель складає щорічно близько 80 тис. га, а збитки через ерозію оцінюються понад 9 млрд. грн.

З продуктами ерозії щорічно виноситься сотні тисяч поживних речовин ґрунту, втрати яких тільки частково компенсуються добривами. Найбільш уражені водною ерозією землі в центральному та південно-східному регіонах країни. Частка змитих земель сільського господарства в Луганській області досягла 84 %, в Донецькій – 62 %, в Одеській, Кіровоградській та Харківській — до 49 %. Вітрова ерозія найбільше виражена в південній степовій зоні України. На жаль постійно зменшуються обсяги робіт з охорони земель за браком коштів.

На 17% території розвинуто процеси підтоплення, ураженість процесами вторинного засолення ґрунту зрошуваних земель складає 11 – 25%. На 30% території України розвиваються процеси карстоутворення, особливо у Волинській, Тернопільській, Вінницькій, Миколаївській областях та Автономній Республіці Крим. В районах розміщення гірничодобувної промисловості розвиваються процеси засолення, зрушення гірських порід і просадка під гірничими виробітками, що зафіксовано на площі 700 тис. га. Техногенне втручання у природу морського узбережжя викликало значні

матеріальні збитки для цих територій, які мають значну екологічну та рекреаційну цінність.

Якісний стан земельного фонду постійно погіршується. Негативний вплив на якісний стан земель роблять процеси підтоплення в першу чергу внаслідок будівництва водосховищ і каналів в земляному руслі без заходів антифільтрацій і нераціонального зрошування земель. В окремих районах осушення земель спостерігається неконтрольоване пониження рівня ґрунтових вод, зменшення потужності органічної маси. Ці процеси призвели до виникнення екологічних проблем у регіонах Полісся. На півдні України у районах зрошення навпаки часто-густо спостерігається підтоплення і засолення ґрунтів, деградація чорноземів. Так, 43% площі земель з осушувальною мережею мають підвищену кислотність, 7,6 % – засолені, а 13 % – заболочені. На 80 % зрошуваної землі зафіксовано процеси техногенного підтоплення, а ураженість процесами вторинного засолення спостерігається на 11 – 25 % загальної площі поливних земель.

Економічна криза в країні призвела до різкого скорочення обсягів використання мінеральних добрив та пестицидів. Але зменшення в 2,5 рази загального обсягу використання пестицидів принципово не змінило становища із забрудненням ґрунтів хімічними речовинами. В ґрунтах продовжує спостерігатися наявність старих пестицидів, таких як трихлорацетат натрію, симазін та атразін та деякі інші. Високе перевищення допустимого вмісту пестицидів в рослинній продукції зафіксовано в 2005 році в Закарпатській та Черкаській областях, а критичне — в ґрунтах Сумської, Луганської, Донецької, Хмельницької та Херсонської областей.

Добувні галузі використовують для технологічних потреб значні площі сільськогосподарських угідь, які у вигляді кар'єрів, відвалів гірських порід і відходів переробки мінеральної сировини вибувають з сільськогосподарського використання.

Зниження якісного стану сільськогосподарських земель йде і в регіонах. Основними чинниками антропогенного впливу на земельні ресурси

Запорізької області є сільське господарство, промисловість, енергетика, транспорт. Станом на 1.01.2007 р. сільськогосподарські землі займають площу – 2304,80 тис. га – це 84,79 %, землі промисловості, транспорту, зв'язку, технічної інфраструктури 61,855 тис. га – 2,28 % (від загальної площі області).

Ґрунтовий покрив Запорізької області представлений такими зональними ґрунтами, як чорноземи звичайні мало-гумусні, чорноземи звичайні малогумусні малопотужні, чорноземи південні, темно-каштанові та каштанові. Вони розрізняються за умовами залягання, морфологічними ознаками та фізико-хімічними властивостями. В комплексі з зональними, особливо по південній межі області, широко представлені солонці і солонцюваті, рідше – солончаки [27]. Зміна зональних ґрунтів на території області відбувається з північного сходу та південний захід.

Інтенсивність ерозії відмічається в залежності від рельєфу. В західній частині області переважають плоскі, слабо задерновані, майже безстічні рівнини (Михайлівський, Веселівський, В.-Білозерський райони). Рельєф південних районів розчленований малими річками та балками. Саме тут поширена дефляція. Найбільші площі вона займає в Призовському, Приморському, Якимівському та Мелітопольському районах. Найбільш розчленований рельєф в східних, північних та прилеглих до Дніпра районах. Зливи в поєднанні з розчленованим рельєфом і дефляцією викликають тут найбільший прояв ерозії ґрунтів. Із вище зазначено свідчить, що сільське господарство Запорізької області розвивається в складних природно-кліматичних умовах.

За останні 35 років площа еродованих земель збільшилась на 25,2%. На теперішній час водною ерозією охоплено 35,5%, а вітровою – більш ніж 90% площі сільськогосподарських угідь (в роки з пиловими бурями практично вся територія області піддана дії вітрової ерозії). Значно зменшився вміст гумусу в ґрунтах, спостерігається ущільнення орного шару, збільшуються площі засолених, солонцюватих, осолоділих та підтоплених земель. Щорічно з

кожного гектара внаслідок ерозії втрачається 350 кг гумусу. Основні причини зменшення гумусу: посилення його мінералізації, втрати при змиві верхнього (найбільш гумусованого) горизонту, недостатня кількість внесення органічних добрив.

Станом на 01.01.2007 року в області в наявності 548,9 тис. га особливо цінних земель, до яких відносяться чорноземи не еродовані суглинисті на лесах та лучно-чорноземні незасолонцьовані суглинкові ґрунти. В порівнянні з 1992 р. площа особливо цінних земель зменшилась на 33,4 тис. га, а якість їх значно відрізняється [116]. В останній час в області відбувається природне або антропогенне (спрошення агроландшафтів, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій ґрунтів, зокрема за рахунок ерозійних процесів. Суттєвим антропогенним фактором, що спричиняє ерозію ґрунтів, є структура ріллі (посівних площ). Наявність в структурі використання ріллі 30,8% просапних культур; картоплі, овоче-баштанних на 11,1% чистого пару створює ерозійно небезпечний фон, особливо при розміщенні соняшнику, кукурудзи на зерно і силос, картоплі на схилах. Якщо з гектара еродованої ріллі в умовах області в середньому змивається 17,7 тонн ґрунту, то при розміщенні просапних культур на схилах – 30-50 тонн/га; при цьому виноситься з ґрунту 500-700 кг/га поживних речовин, тобто в 2-3 рази більше, ніж вноситься з добривами [63]. Негативний вплив на якість ґрунтів чинять зрошувальні води. Інтенсивність якісних змін зрошуваних земель значною мірою залежить від якості води (ступінь їх мінералізації), яку використовують для зрошення. Вже зараз джерела зрошення часто класифікують, як "обмежено придатні" і рідше – як "умовно придатні" (через небезпеку вторинного осолонцювання і засолення). Це одна з причин того, що в Запорізькій області багато площ вторинно-осолонцьованих ґрунтів. Так із ґрунтового покриву області: 12,3% га – засолені, 7,2 тис. га – осолонцьовані, 56,8 тис. га – перезволожені [33]. Станом на 01.01.2013 року в області підтоплено 61497 га сільськогосподарських угідь та сільських населених пунктів, в тому числі 12445 га зрошуваних земель, з них з рівнями

грунтових вод менше 1,0 м - 1480 га (16 га - зрошуваних), від 1,0 до 1,5 м - 3338 га (160 га – зрошуваних), від 1,5 до 2,0 м -6828 га (988 га – зрошуваних), від 2,0 до 3,0 м – 49850 га (11281 га – зрошуваних). Загальна площа підтоплених територій міст і селищ області сягає 16 тис. га (з них в обласному центрі – близько 1 тис. га), в тому числі – 6654,64 тис. га в межах житлової забудови, близько 7 тис. га - територій громадського, оздоровчого та рекреаційного призначення, близько 2 тис. га. - територій промислових підприємств. В результаті шкідливої дії вод руйнуються будівлі, погіршується санітарний стан, гинуть багаторічні насадження, а сільськогосподарські товаровиробники зазнають великих втрат. Недобір врожаю на слабко-змитих ґрунтах складає 10-15%, на середньо-змитих 20-35%, на сильно-змитих – 50-60% [63]. Викиди промислових підприємств та автотранспорту, застосування пестицидів, агрохімікатів, мінеральних добрив є основними причинами забруднення ґрунтів хімічними речовинами, у тому числі важкими металами, пестицидами, нітратами.

Великої шкоди завдає берегова абразія, яка призводить до втрати цінних прибережних земель. Найбільш активні ерозійні процеси відбуваються вздовж узбережжя Азовського моря та берегами Дніпровського і Каховського водосховищ. Загальна довжина берегової лінії, що зазнає активного впливу ерозійних процесів, досягає 380 км. На решті водних об'єктів області ерозія берегової лінії спостерігається лише місцями і проходить менш активно [2].

Основні екологічні проблеми щодо охорони і використання земельних ресурсів регіонального рівня не вирішуються із-за недостатнього фінансування природоохоронних програм Запорізької області. В результаті техногенних і природних факторів продовжується деградація ґрунтового покриву, яка крім ерозії ґрунтів, виражається в збідненні його гумусом та поживними речовинами, засолюванні і підтопленні зрошувальними водами. За відсутності необхідного фінансування, прогноз щодо поліпшення стану охорони і раціонального використання земельних ресурсів на регіональному

рівні очікується негативний. Поліпшення стану охорони і раціонального використання надр і вирішення техногенно-екологічних проблем, пов'язаних з порушенням земель, формуванням великих обсягів відходів, порушенням гідрогеологічних умов, що приводить до погіршення водопостачання підземними водами, втратою корисних копалин, та ін., можна очікувати при умові впровадження заходів на родовищах корисних копалин, передбачених обласною програмою екологічної реабілітації гірничодобувних районів Запорізької області.

Інженерні споруди, промислові і технологічні об'єкти, транспортні і енергетичні комунікації області малонадійні, оскільки зношені, експлуатуються в даний час з порушеннями технологічних вимог. Все це збільшує можливість забруднення сільськогосподарських угідь. Посилення негативних антропогенних дій на земельні ресурси прискорює процеси деградації земель, приводить до їх втрати, знижує їх цінність.

Розвиток негативних процесів приводить до порушення нормальних біологічних циклів формування урожаїв, забруднення сільськогосподарської продукції шкідливими для здоров'я людей речовинами. Додамо, що офіційна статистика не враховує результату всіх випадків негативних дій на земельний фонд, насправді їх вплив більш значний. Порушення, що наносяться землям сільського господарства природними і техногенними діями, величезні і вимагають відповідних засобів на ліквідацію їх наслідків.

Територія України схильна до дії більше 30 видів небезпечних природних явищ, а також техногенних (антропогенних) процесів, накопичений прояв яких у вигляді лих, аварій і катастроф щорічно завдає землям збитку, погіршує їх якісні характеристики, зменшує їх виробничу цінність. Причому, в останнє десятиліття наголошується зростання їх числа, чому висувають три пояснення [92].

Перше зводиться до об'єктивних планетарних причин. Аналіз найближчого і віддаленого минулого дозволив ученим вивести циклічний характер цих процесів, що часом посилюються, потім затухаючих і знову акт

активізуються. З погляду геологічної історії такі посилення – не катастрофи, а лише етап загального процесу. Нерівномірність їх прояву але часу доповнюється нерівномірністю їх розподілу і в просторі. У основі другого пояснення лежить пропозиція, що зростання числа катастроф є не що інше, як природна реакція на зростання антропогенних навантажень. Людина свідомо або несвідомо втручається в хід природних процесів, змінює їх режими і разом з очікуваними ефектами одержує і небажані результати. Згідно третьому поясненню причина зростання числа і сили негативних явищ криється у вдосконаленні методів і технічних засобів стеження за цими процесами.

Очевидно, що все це має місце, пояснення в реальній дійсності співіснують і доповнюють один одного, проте їх знання не знімає питань необхідності їх прогнозування і вивчення способів зниження втрат від їх прояву.

Сила дії негативних процесів може бути різною. Деякі з них, такі, наприклад, як землетруси, бурі, повені, можуть мати катастрофічний характер, інші – менш небезпечні. Треба також враховувати можливість виникнення пов'язаних з ними супутніх (побічних) явищ. Наприклад, землетруси можуть викликати селі і обвали, привести до руйнувань екологічно небезпечних виробництв; підтоплення може послужити причиною активізації карстових явищ і т.д. В цілому всі ці дії виявляються кінець кінцем:

- у зменшенні потужності родючого шару землі, зниженні в ґрунті органічної речовини, погіршенні структури ґрунту, складу її поглинального комплексу, кислотно-лужних властивостей;

- порушеннях процесів вологообміну, газообміну і теплообміну;

- зменшенні рослинної маси і надходження в атмосферу кисню;

- погіршенні середовища незаселеного для мешканців ґрунту (мікроорганізмів, дощових черв'яків і т.п.), а у результаті – і для всієї сукупності живих організмів, включаючи людину [9].

Види і ступінь негативних дій по-різному впливають на господарські функції землі, але в цілому цей вплив зводиться до зниження її продуктивності: від 5 до 10% при відносно «малих» видах дій, до 3 - 4 разів при їх сильніших проявах.

Процеси, що роблять знищуючий вплив на якісні характеристики землі, ділять;

- на природні або стихійні (землетруси, повені, підтоплення, бурі, урагани, смерчі, обвали, зсуви, селі, карст і суфозія);

- техногенні або антропогенні, пов'язані з людською діяльністю (захарашення, забруднення, знищення родючого шару).

Природні і техногенні процеси між собою тісно пов'язані: накопичення техногенних дій викликає природні зміни. З цієї причини ми з деякою часткою умовності виділяємо ще одну групу – техногенно-природних.

Природні процеси. Одне з найнебезпечніших явищ природного характеру – землетрусу. Сейсмоактивні зони оточують Україну на південному заході і півдні. Ці зони: Закарпатська, Вранча, Кримсько-Чорноморська та Південно-Азовська. Жертв та значних руйнувань не зареєстровано. У сейсмічному плані найбільш небезпечними областями в Україні є Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Одеська та Автономна Республіка Крим. У 1998 році в Україні сталося 2 землетруси - в Криму та Закарпатті. На теренах Закарпаття відзначаються осередки землетрусів з інтенсивністю 6-7 балів (за шкалою Ріхтера) у зонах Тячів-Сигет, Мукачево-Свалява. Закарпатська сейсмоактивна зона характеризується проявом землетрусів, що відбуваються у верхній частині земної кори на глибинах -12 км з інтенсивністю в епіцентрі 7 балів, що швидко затухає на близькій відстані. Шестибальні землетруси зафіксовані також у Прикарпатті (Буковина). Прикарпаття відчуває вплив району Вранча (Румунія). У 1974-76 роках тут мали місце землетруси інтенсивністю від 3 до 5 балів.

Південно-західна частина України, що підпадає під безпосередній вплив зони Вранча, потенційно може бути віднесена до 8-бальної зони. Потенційно сейсмічно небезпечною територією можна вважати також Буковину, де в 1950-1976 рр. зафіксовано 4 землетруси інтенсивністю 5-6 балів.

Карпатські землетруси поширюються на значну територію. У 1940 році коливання відчувалися на площі 2 млн. км. Кримсько-Чорноморська сейсмоактивна зона огинає з півдня Кримський півострів. Південне узбережжя Криму належить до регіонів дуже сейсмонебезпечних. Південно-Азовська сейсмоактивна зона виділена зовсім недавно. У 1987 році було зафіксовано кілька землетрусів інтенсивністю 5-6 балів. У платформній частині України виділено ряд потенційно сеймотектонічних зон з інтенсивністю 4-5,5 балів. На території Кримського півострова зафіксовано понад 30 землетрусів. Так, катастрофічний землетрус 1927 року мав інтенсивність 8 балів. За інженерно-сейсмічними оцінками, приріст сейсмічності на півдні України перевищує 1,5 бала, і у зв'язку з цим було визначено, що в окремих районах 30-50% забудови не відповідає сучасному рівню сейсмічного та інженерного ризику.

Повені займають перше місце серед стихійних явищ по повторюваності, затоплюваній площі і величині заподіюваного збитку. В Україні підтопленою є близько 17 відсотків території, від чого страждає майже 15 млн. населення і в останні роки сталося дві катастрофічні повені на Закарпатті. Щорічні економічні збитки від підтоплення міських територій оцінюються у 2,2 млрд. грн.

В Україні за роки "великої іригації" підтопленою є 57 відсотків зрошуваних та прилеглих до них земель. Внаслідок нераціонального гідротехнічного будівництва і зарегулювання річок навколо озер, ставків і водосховищ утворились масиви техногенно підтоплених територій. Лише навколо дніпровських водосховищ підтопленою є 190 тис. га земель, 150 населених пунктів та 700 промислових підприємств. З метою захисту від

підтоплення в цьому регіоні споруджено понад 1000 км горизонтального та 400 свердловин вертикального дренажу. Проте ефективність цієї системи недостатня. Першочергового захисту від підтоплення вимагає ще майже 50 тис. га земель.

З причин, що викликають підтоплення, виділяють два їх типи:

- природне, формується паводками, розливами річок, сезонними і багаторічними природними коливаннями рівня ґрунтових вод;
- техногенне, виникаюче в результаті діяльності людини і те, що виявляється звичне в зонах зрошувальних каналів, штучних водоймищ.

Підтоплення викликає, як правило, інші небезпечні процеси (обвали, карстові провали, суфозію) і активізує існуючі. Це значно підсилює його негативний вплив, тим паче, що підтоплення знижує якість земель, викликаючи заболочування, засолення і осолодцевість ґрунтів. Кінець кінцем підтоплення стає причиною вилучення з обороту значних площ орних земель, сінокосів і пасовищ, зниження загальної біологічної продуктивності ґрунтів і врожайності сільськогосподарських культур.

Бурі, урагани, смерчі при швидкості вітру понад 25 м/сек. руйнують будівлі, ламають дерева, ушкоджують лінії електропередачі. Вітри з швидкістю понад 20 м/сек періодично спостерігаються практично на всій території України. Розміри збитку від них порівняні із збитком від повеней [98].

Останнім часом в Україні активізувалися екзогенні геологічні процеси – зсуви, селі, змиви, ерозія поверхні, карстоутворення, яроутворення, засолення ґрунтів, суфозія, спровоковані людською діяльністю (будівництво різноманітних об'єктів, шляхів, видобуток корисних копалин, підтоплення території). На окремих ділянках (високі береги водосховищ на Дніпрі, узбережжя Чорного моря в Одеській області, Південний берег Криму) ці процеси прискорилися більш як у 2 – 3 рази. На 60 % території України почали розвиватися процеси карстоутворення, в тому числі в половині випадків проявився відкритий карст (провалля, вирви), особливо в Криму, на

Поділлі, в Миколаївській області, де поблизу поверхні залягають вапняки. На 50% освоєних площ схилів розвиваються зсуви (Крим, Закарпаття, Прикарпаття, Одеська, Харківська області). В зонах активної діяльності людини спеціалістами зафіксовано вже 13,8 тис. ділянок зсувів і 2,5 тис. карстово-суфозійних об'єктів. В Криму, Карпатах, на Закарпатті та в Прикарпатті на 70 % гірських водозборів і схилів розвинулися селеві процеси. В районах поширення лесових порід (65 % площі України) відбувається просідання поверхні через підтоплення ґрунтів (на 42 % площі під лесами), 18 % території України потерпає від яружної ерозії (Хмельницька, Вінницька, Чернівецька, Одеська, Київська, Черкаська, Кіровоградська області, Крим). На Поліссі спостерігаються процеси підтоплення, а на півдні України на 10 – 11 % площ сільськогосподарських угідь — засолення внаслідок неправильного зрошування. Людська діяльність уздовж Чорноморського та Азовського узбережжя: повсюдно супроводжується активізацією морської абразії берегів. Майже на 70 % території України значно знизилася сейсмостійкість ґрунтів і порід, особливо на півдні, в Донбасі, Прикарпатті, що спричинилося появою тисяч свердловин, шахт, кар'єрів. Неприятлива інженерно-сейсмічна обстановка склалася й у районі Чорнобильської АЕС, де через комплекс природних і техногенних факторів зниження сейсмостійкості максимальне. Це саме характерне й для району Рівненської АЕС, де спостерігаються процеси карстоутворення й підтоплення. Техногенні фактори в межах зон впливу цих АЕС можуть підсилити землетрус на 1 – 1,5 бала, тобто довести його силу до 5 – 7 балів.

Обвали – один з найбільш небезпечних проявів катастрофічних процесів схилів, що є зривом нестійкого масиву на крутих (більш 45°) схилах під дією сили тяжіння самих цих масивів землі або в результаті якої-небудь зовнішньої дії: землетрусу, вивітрювання, поверхневих або підземних вод.

Селі – брудокаменні потоки, що швидко формуються в руслах гірських річок, з високим змістом продуктів руйнування гірських порід. Особливо небезпечні для мешканців долин.

Карстово-суфозійні процеси пов'язані з дією поверхневих і підземних вод, відбувається в результаті розчинення гірських порід (суфозія – вилуговування розчинних солей ґрунту) і утворення підземних пусток, в які іноді потрапляють будівлі, а на полях – сільськогосподарські машини.

Абразія – руйнування і знос прибережної суші морським прибою, що зустрічається також по берегах озер і крупних водосховищ. Зміна берегів в результаті абразії робить негативний вплив на всі види землекористування берегової зони.

Техногенні процеси. Тут до числа найпоширеніших відноситься захаращення земель, звалища в нествановлених місцях твердих виробничих і побутових відходів. В результаті ділянка не може бути використана за призначенням без його попереднього очищення. Інший техногенний процес – забруднення земель, яке характеризується збільшенням в ґрунті (або появою знов) змісту хімічних речовин в порівнянні з їх колишніми значеннями. Під загальною дією важких металів і кислотних випадань гине рослинність, оголюється і забруднюється ґрунтовий покрив [22].

Основним джерелом забруднення ґрунтів токсичними речовинами є осадження газопилових викидів промислових підприємств. На території України можна виділити промислові центри, ґрунти навколо яких особливо сильно схильні до техногенної дії. Зони впливу таких центрів тягнуться на десятки кілометрів, а крупної промислової агломерації – на сотні кілометрів, наприклад, Миколаївської, Запорізької, Донецької, Дніпропетровської. Велика забруднююча дія надає на навколишні території промислові підприємства міст: Донецьк, Запоріжжя, Луганськ, Дніпропетровськ, Маріуполь, Дніпродзержинськ, Кривий Ріг, Херсон, Кременчук та інших.

По характеру дії і наслідків найбільшу небезпеку представляють крупні аварії на підприємствах хімічної і важкої промисловості, атомних електростанціях. Не менш небезпечно і поступове накопичуване забруднення, ігнорування якого приводить до перевищуючої допустимі межі концентрації небезпечних речовин в ґрунті.

В промислово розвинутих районах особливо важливим є вивчення показників забруднення ґрунтів промисловими відходами й викидами. Так, в Україні нагромаджено понад 7 млрд. т відходів виробництва. Щорічний вихід їх становить понад 1,5 млрд. т, у тому числі в процесі гірничого видобутку — понад 1,2 млрд. т, первинної переробки (збагачення) — 260 млн. т і вторинної — близько 70 млн. т. Вторинне використання відходів виробництва становить 6,6%, тобто не більш ніж 100 млн. т. Площа порушених земель — близько 265 тис. га, в тому числі відпрацьованих — майже 131 га, з них рекультивації підлягають 121,1 тис. га, з наступним використанням як сільськогосподарських угідь — 77 тис. га, лісонасаджень — 24, водойм — 14, інших — 6,1 тис. га. Зростає вміст важких металів у ґрунті. У районах забруднення збіднюється видовий склад тварин і рослин.

В Запорізькій області на 01.01.2007 рік земельний фонд складає: загальна площа — 2718,3 тис. га, в т.ч. с/г угідь — 2247,5 тис. га, із них:

- ріллі — 1903,5 тис. га,
- багаторічних насаджень — 40,0 тис. га,
- сіножатей і пасовищ — 304,0 тис. га,
- лісів та інших лісовкритих площ — 115,9 тис. га,
- забудованих земель — 94,2 тис. га,
- відкритих заболочених земель — 6,7 тис. га,
- відкритих земель без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом — 25,0 тис. га,
- під водою — 172,0 тис. га [9].

Для подолання згубного впливу ерозійних процесів, досягнення екологічної рівноваги в агроландшафтах обласним управлінням земельних ресурсів із залученням фахівців Запорізького філіалу інституту землеустрою УААН у відповідності з постановою Кабінету Міністрів України від 07.05.93 № 334 розроблено Комплексну програму захисту ґрунтів від водної та вітрової ерозії, інших видів деградації земель на період 1995-2010 рр. (далі "Програма").

Згідно "Програми" в області всі середньо- та сильноеродовані ґрунти на схилах 0-5° підлягають консервації (залуженню) – 341,8 тис. га, а сильнозмиті ґрунти на схилах понад 5° і піски відводяться під залісення – 11,4 тис. га.

Еколого-економічна ефективність освоєння комплексу протиерозійних заходів, передбачених "Програмою", характеризується такими основними показниками в розрахунку на 1 га (2010 р.): приріст врожаю – 8,5 ц кормових одиниць, економічний (чистий) доход – 71 грн., запобіжні втрати ґрунту – 30,6 т. Обсяги консервації земель доведені до адміністративних районів, землевласників та землекористувачів.

Протягом 2003-2007 рр. в області було залужено 36,8 тис. га та заліснено 1,2 тис. га орних земель. Не зважаючи на цілковиту необхідність та високу економічну ефективність, виконання "Програми" йде із значним відставанням. Основною причиною відставання стала фактично повна відсутність фінансування з державного та місцевих бюджетів, тоді як це передбачалось "Програмою" та Законом України "Про плату за землю".

Таке становище виникло головним чином через відсутність підтримки охорони земель на державному рівні.

Так, Законами України про державний бюджет на 2010-2012 рр. всі надходження від сплати земельного податку залишаються у органів місцевого самоврядування, чим заблоковано ст. 22 Закону України "Про плату за землю", на якій базувалось виконання даної "Програми". Щорічно на виконання комплексу робіт, передбачених "Програмою", необхідно витратити 19,8 млн. грн., що складає близько 22 відсотків надходжень від земельного податку по області.

В незначних обсягах, в основному через відсутність достатніх обсягів фінансування, проводяться роботи по агрохімічному обстеженню на забрудненість сільськогосподарських угідь важкими металами та елементами-забруднювачами, на залишкову кількість пестицидів (ЗКП) у ґрунтах. На площі 280,0 тис. га у Куйбишевському, Михайлівському,

Розівському та Бердянському районах був проведений аналіз на забруднення сільськогосподарських угідь важкими металами та іншими елементами. Забруднення не виявлено. На площі 335,1 тис га сільськогосподарських угідь проведено обстеження на забруднення радіонуклідами (цезій, стронцій). Забруднення також не виявлено.

Одним із головних напрямків повернення земель для сільськогосподарського використання є їх рекультивація. Динаміка порушених та рекультивованих земель за 2010-2012 роки наведена в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

**Наявність порушених, відпрацьованих земель та їх рекультивація
в Запорізькій області, тис. га**

Землі	Роки		
	2010	2011	2012
Порушені	1,519	1,519	1,532
Відпрацьовані	0,8	0,8	0,8
Рекультивовані	0,1	0,1	0,005

Джерело: адаптовано [9]

Значне і зростаюче джерело викиду шкідливих речовин представляє автотранспорт, що є причиною:

- вилучення з сільськогосподарського обороту земель під транспортні комунікації;
- забруднення земель важкими металами, свинцем, та іншими шкідливими речовинами;
- механічного пошкодження від проїзду по землях з порушенням ґрунтової структури і природного захисного земельного шару.

Забруднює землі і залізничний транспорт через втрати по шляху проходження сипких вантажів, а також при вантаженні і розвантаженні;

втратах токсичних і горючих вантажів при аварійних ситуаціях. Встановлено, що таке розсіювання проникає від залізниці на відстані від десятка метрів до декількох кілометрів [120].

До техногенних відносять також знищення родючого шару ґрунту, часткове або повне руйнування ґрунтового покриву в результаті умисних або необережних дій (наприклад, риття траншей, канав, проїзд важкого транспорту), що погіршує їх фізичний і біологічний стан, та знижує природно-господарську цінність земель.

Окремому обліку підлягають порушені землі, тобто землі, що втратили у зв'язку з порушенням ґрунтового покриву і гідрологічного режиму і утворення техногенного рельєфу в результаті виробничої діяльності свою господарську цінність і непридатні для використання без попереднього відновлення.

Техногенно-природні негативні процеси.

Вплив негативних техногенно-природних процесів на сільськогосподарське угіддя Запорізької області представлені в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Площа сільськогосподарських угідь Запорізької області, схильних до процесів (на 1.01.2013, тис. га)

Порушення	Сільгоспу гіддя, всього	% від площі сільгоспугідь	Зокрема		
			рілля	багаторічні насадження	сіножатей, пасовищ
Всього	2247,5	100,0	1903,5	40,0	304,0
Еродовано	1318,4	59	1190,3	20,0	108,1
Перезволожено	56,8	2,5	29,6	5,7	21,5
Підтоплено	61,5	2,7	36,9	6,8	17,8
Засолені	276,4	12,3	139,7	2,3	134,4
Осолонцьовані	7,2	0,32	2,9	0,6	3,7
Інформаційно					
Схильної до:					
водної ерозії	797,9	35,5	547,5	19,9	230,5
вітрової ерозії	2027,2	90,2	1719,2	32,5	275,5

Джерело: адаптовано [96]

Серед негативних процесів переважає водна ерозія, викликана в основному зливовими дощами весною і влітку, особливо у зв'язку з оранкою, проведеною з порушенням агротехнічних протиерозійних заходів, особливо на схилах. Збиток, що наноситься землям сільськогосподарського призначення, може бути визначений як повна втрата (знищення) або часткове пошкодження (псування) родючого шару.

Природнокліматичні умови, а також нераціональне використання сільськогосподарських земель збільшує площу деградованих ґрунтів. В даний час понад 35% сільгоспугідь перебуває під впливом водної ерозії, а 90% руйнується вітрами. Суттєво зменшився вміст гумусу у ґрунті, спостерігається ущільнення орного шару, збільшуються площі засолених, осолоділих і підтоплених земель.

Останнім часом у районах області інтенсивного сільськогосподарського виробництва спостерігається збільшення в структурі сільськогосподарських угідь питомої ваги ріллі та зменшення природних земельних угідь. Загальновідомо, що продуктивність ріллі значно вища, ніж природних кормових угідь. Проте повне розорювання земель неминуче супроводжується порушенням природної рівноваги, а природні кормові й лісові угіддя сприяють її збереженню і відновленню. Забезпеченню оптимальних екологічних умов, захисту ґрунтів від руйнування і деградації, які відбуваються під впливом водної та вітрової ерозії, сприяє дотримання оптимальних пропорцій між ріллею і природними кормовими угіддями.

В будь-якому випадку у землекористувача, чия ділянка піддалася негативним діям природного, техногенного, техногенно-природного явища, постає питання необхідності засобів на його відновлення.

Практика покриття збитків від надзвичайних ситуацій за рахунок засобів державних резервних фондів показала їх суто обмежені можливості, у зв'язку з чим виникає необхідність системи по відшкодуванню збитків від шкоди, що наноситься продуктивним землям сільського господарства негативними діями різного характеру.

2.2 Передумови державного регулювання страхування земель сільськогосподарського призначення

Приватна власність на землю поставила ряд нових питань, що вимагають в першу чергу від науки своїх обґрунтованих відповідей. У результаті в дев'яності роки вчені звернулися до проблем вартісної оцінки земель, методів розрахунку земельного податку і орендної плати. Збільшена чисельність учасників земельних відносин і ринкова економіка загострили питання загального землеустрою – збереження земель сільськогосподарського призначення та їх продуктивної здатності, зажадали механізми економічної підтримки власників, власників і користувачів земельних ділянок. З'явилися пропозиції про організацію системного захисту земель, про створення спеціального резервного фонду, за рахунок засобів якого могли б розв'язуватися питання ліквідації наслідків стихійних явищ, фінансування інвестиційних проектів по захисту і відновленню земель і робіт по зниженню страхових ризиків в зонах потенційно небезпечних, екстремального землеробства, екологічного ризику.

У 2005 р. ЗАТ "СК "Провідною" були розроблені пропозиції «Про розвиток нових напрямів страхування в умовах проведення земельної реформи в Україні», які припускають включити механізм страхування земель в загальну програму земельних перетворень в Україні. З'явилися пропозиції про відшкодування збитків, що наносяться сільгоспугіддям несприятливими діями, за рахунок засобів Держфінпослуг, а не держбюджету [13]. Серед заходів вдосконалення організації земельного ринку стали називати, і формування страхових земельних служб, як елементів його інфраструктури [12]. Питання необхідності страхування сільськогосподарських угідь, як одного з джерел компенсації збитків, підіймається в інших наукових роботах [13; 15]. Багато роблять з питання страхування майнових інтересів учасників земельного ринку учені Інституту ґрунтознавства і агрохімії УААН, що

доводять необхідність страхового захисту при здійсненні операцій із землею [16].

Проблемою страхування земель займався і Держкомзем України. В рамках виконання державної цільової програми розвитку земельної реформи в Україні на 2004-2007рр.. Держкомзем України із залученням фахівців Державного підприємства “Головний науково-дослідний та проектний інститут землеустрою” і регіональні інститути, Державного технологічного центру охорони родючості ґрунтів і його регіональних підрозділів вивчив вплив природних і техногенних процесів на якісні характеристики земель сільськогосподарського призначення, вірогідність їх прояву і величину збитків від їх дії. Для запобігання і усунення наслідків негативних процесів, діючих на землю, було запропоновано створити систему страхування ризику нанесення збитків землям різного цільового призначення, дозволяючи залучати засоби юридичних і фізичних осіб, створити фонд засобів фінансування превентивних заходів із землею [14].

Деякі рекомендації по страхуванню земель дає концепція розвитку страхування у сфері природокористування [16], розроблена Міністерством охорони навколишнього природного середовища України розглядаючи декілька його напрямів, а саме:

- від ризиків настання явищ прогнозованого стихійного характеру (паводки і повені, землетруси, урагани і т. д.);
- від ризиків, що виникають у зв'язку з функціонуванням об'єктів природокористування;
- від ризиків, пов'язаних з вірогідністю пошкодження або загибелі ресурсів природокористування (загибель цінних екологічних систем, втрата родючості ґрунтів, знищення запасів природних ресурсів).

Є і деякі законодавчі установки, орієнтовані на розвиток земельного страхування. Наприклад, – Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (25.06. 1991 р.), який ввів на території України добровільне і обов'язкове екологічне страхування на випадок екологічного і

стихійною лиха, аварій і катастроф. До документів, які можна включити до складу правової бази страхування земель, також відносяться:

– Закон України від 24 червня 2004 року № 1877 “Про державну підтримку сільського господарства України” (ст. 11). Цей Закон визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, страховій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення. Однак таке регулювання виявилось недостатньо ефективним, що спричинило ухвалення цілої низки програмних документів Кабінету Міністрів України та Указу Президента України.

23 серпня 2005 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 369-р було схвалено Концепцію розвитку страхового ринку України до 2010 року, в якій зазначається, що “проведення економічної реформи і структурної перебудови економіки обумовлює необхідність подальшого розвитку національного страхового ринку як складової частини фінансового ринку України, що сприяє створенню підґрунтя для стійкого економічного зростання і забезпечує відшкодування збитків у разі стихійного лиха, аварій, катастроф та інших непередбачених подій, що негативно впливають на добробут населення, діяльність суб'єктів господарювання і держави...” (розділ 1 “Загальні положення”).

При цьому “подальший розвиток страхового ринку сприятиме: ...стимулюванню розвитку економіки, зокрема ... агропромислової галузі економіки” (розділ 3 “Мета, принципи та основні напрями розвитку страхового ринку”).

В Державній програмі розвитку Українського села на період до 2015 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року №1158, встановлюються загальні засади функціонування страхового ринку в аграрній сфері, а також передбачається розроблення та

прийняття Програми державної підтримки страхування в аграрному секторі економіки.

В Програмі діяльності Кабінету Міністрів України “Український прорив: для людей, а не політиків”, затвердженій постановою КМ України від 16.01.2008 року № 14, Уряд розглядає свою діяльність в агропромисловому секторі національної економіки в контексті забезпечення європейських стандартів рівня життя сільського населення та спрямовує свої зусилля на вирішення низки пріоритетних завдань, серед яких визначено, зокрема, такі як “підтримка розвитку інфраструктури агропромислового комплексу, зокрема аграрного фонду, аграрної біржі та страхового фонду”.

При цьому ряд розглядає агропромисловий комплекс не лише як основу забезпечення раціонально обґрунтованих норм споживання високоякісної харчової продукції власного виробництва, а і як один з основних важелів формування конкурентної переваги вітчизняної економіки на світовому ринку. З огляду на зазначене, Уряд бере на себе зобов'язання забезпечити реалізацію ефективної фінансово-кредитної політики, а саме – підготовку проектів змін до деяких законів України щодо вдосконалення системи страхування в сільському господарстві, зокрема в частині визначення об'єктів страхування та розміру страхових внесків, що підлягають компенсації”.

Опосередковано відносини з аграрного страхування регулюються на сьогодні також:

– частиною другою статті 17 Закону України “Про колективне сільськогосподарське підприємство”, згідно з якою колективні сільськогосподарські підприємства мають право самостійно обирати страхові організації;

– частиною третьою статті 23 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію”, згідно з якою сільськогосподарський кооператив може застрахувати своє майно і майнові права. При цьому

страхування здійснюється добровільно за рішенням загальних зборів кооперативу, якщо інше не передбачено законами України;

– частиною другою статті 11 Закону України “Про фермерське господарство”, згідно з якою новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими садибами на безповоротній основі надаються кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств на страхування фермерських господарств.

Всі ці законодавчо позначені напрями реалізуються, проте, вкрай повільно. Перешкодою є не тільки відсутність необхідних, для практичної роботи нормативно-методичних і інструктивних документів, але і відсутність засобів у потенційних страхувальників на оплату страхових внесків.

Можливість розраховувати на підтримку страхових фондів для забезпечення відповідальності за екологічну шкоду передбачена ст. 49 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”, відповідно до якої в Україні здійснюється добровільне, а також обов’язкове державне та інші види страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ, організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення довкілля та погіршення якості природних ресурсів. В Україні ще не визначені механізми страхування ризиків виникнення небезпечних екологічних інцидентів, зокрема, не передбачено застосування екологічного страхування Законом України “Про страхування”, Цивільним кодексом України. Не прийнятий досі спеціальний Закон “Про екологічне страхування”.

З метою безумовного виконання Закону України “Про страховий фонд документації України”, постанов Кабінету Міністрів України та інших керівних нормативних документів, рішенням 19 сесії Запорізької обласної ради від 23.12.2005 № 13 затверджена “Програма створення страхового фонду документації Запорізької області на 2006-2010 роки”. У 2006-2007 роках міста Запоріжжя, Енергодар, ряд районів області розробили та затвердили свої місцеві Програми створення страхового фонду документації.

Вивчення до того ж показало [135], що створені в даний час екологічні страхові фонди на практиці відшкодовують збитки лише від аварійних забруднень і лише атмосфери і водних джерел, хоча токсичні викиди діють і на землю, що приймає на себе основний вантаж шкідливих опадів особливо в Запорізькій області.

Земельні ресурси держави, і тим більше сільськогосподарські угіддя, поки, як елемент навколишнього природного середовища, в систему страхування не входить, хоча на них постійно і негативно впливає цілий ряд чинників ризику, а власники і користувачі відрядних ділянок несуть з цієї причини той або інший незаповнений збиток. І природно припустити, що кожен господарюючий на землі суб'єкт зацікавлений в компенсації втрат, що зазнають в цьому випадку. Вірогідність їх появи стимулює інтерес до захисту землі в державі, а землекористувач стає таким чином потенційним носієм страхового інтересу (рис. 2.1).

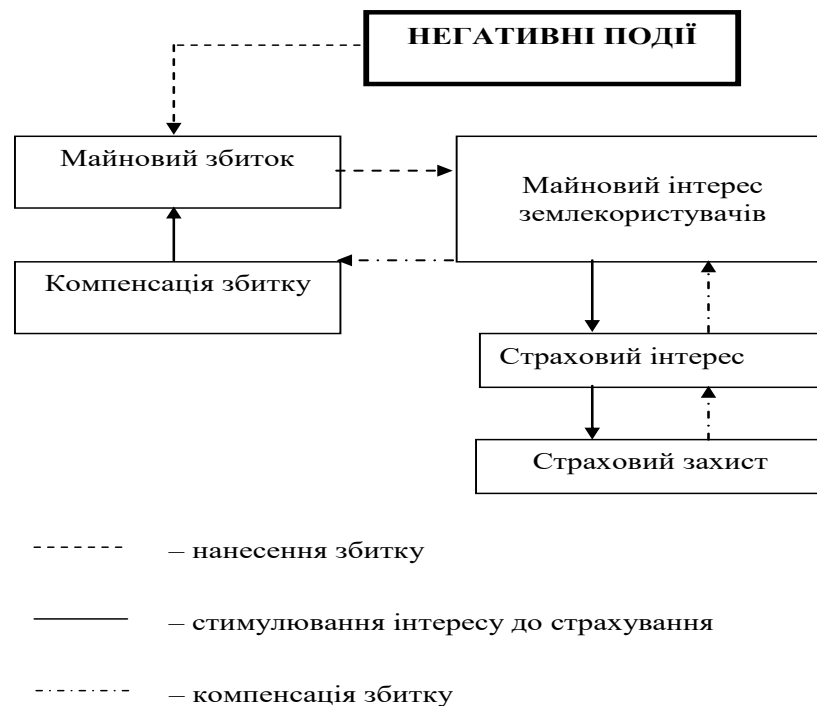

Рис. 2.1. Вплив негативних подій, на зацікавленість землекористувачів до страхового захисту.

Джерело: авторська

В Україні є і організаційні передумови формування системи страхування землі. По-перше, – це широке коло потенційних носіїв страхового інтересу, тобто суб'єктів можливих для страхових відносин з приводу землі, до числа яких в першу чергу можна віднести: сільськогосподарські підприємства, що мають землю в оренді або статутному капіталі, власників земельних часток і селянських господарств, інших власників земельних ділянок, страхові компанії.

По-друге, страховий ринок в аграрній сфері України залишається найменш розвинутим, що зумовлено рядом як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Однією з таких причин, яка стосується не лише аграрного сектору, є малорозвиненість страхового бізнесу. Кількість страхових компаній, які надають страхові послуги сільськогосподарським товаровиробникам, є незначною. Так, у 2006 році із 426 страхових компаній – 18 % отримали ліцензії для страхування в сільському господарстві, з них тільки 37 – взяли участь у страхуванні сільськогосподарських ризиків, а 10 компаній зібрали 78 % всіх премій, у тому числі по договорах комплексного страхування – 80,8 %, індексного страхування – 67 %.

У середньому одна страхова компанія застрахувала в 2006 році 33 господарства із загальною площею 18 000 га. На одну страхову компанію припадає 16,7 млн. грн. страхової суми. В 2006 році уряд планував та виділив 11,7 мільйонів гривень на компенсацію страхових платежів, в той час як сільськогосподарськими підприємствами було заявлено на компенсацію 12,5 мільйона гривень. У 2006 році страхові компанії виплатили відшкодування по 97% заявлених збитків, в 2005 році цей показник був на рівні 77%.

Розподіл компаній по регіонах нерівномірний: якщо в Сумській, Луганській, Одеській областях працювало 9-11 компаній (так само як і в 2005 році), то в АР Крим і Закарпатській області жодної (також як і 2006 році). Це може бути важливим для Закарпатської області з її незначними площами, але відсутність страхування в Криму не зрозуміла, оскільки цей регіон є одним з

основним регіонів – постачальників озимих культур (близько 7 % загальної площі). Більше ніж у половині регіонів працювало всього 5 компаній.

Страхові послуги недостатньо пропонуються виробникам сільськогосподарської продукції. Більшість компаній не мають розвиненої регіональної мережі, і лише починають розвивати напрям сільськогосподарського страхування. Більшість компаній потерпають від браку кваліфікованих фахівців – які мають досвід роботи по управлінню сільськогосподарськими ризиками. На сільськогосподарському сегменті страхового ринку існує проблема якісного перестраховання сільськогосподарських ризиків.

В 2005 році було застраховано 2% всіх площ, тоді як в 2006 році цей показник збільшився до 3,4%. Застрахована площа на один договір істотно не збільшилася і склала 418,6 га в 2006 році (391,5 га в 2005 році). В основному виробники вважали за краще страхувати пшеницю і рапс. Аналіз результатів показує, що в 2006 році страховики не змогли істотно поліпшити технічні результати як в кількісному, так і в якісному відношенні.

Отже, послуга не наближена до страхувальників, більшість страхових компаній не має розгалуженої мережі, є проблеми з надійним перестрахованням ризиків. Внаслідок цього інформація про умови та порядок страхування є неповною та важкодоступною, перелік ризиків, від яких страхують наявні на ринку страхові компанії, часто не містить саме тих ризиків, які найбільше турбують страхувальників.

Крім відміченого стримуючими факторами для сільськогосподарських виробників щодо страхування є: складний фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств; недостатня гарантія одержання страхових відшкодувань страхувальниками; несвоєчасні виплати страхових виплат страховикам; відсутність реальної державної підтримки аграрного страхування.

Водночас можна погодитися і зі страховими компаніями, які стверджують, що страхування земель сільськогосподарського призначення є

більш ризиковим і затратним видом страхування порівняно з іншими їх видами. Підвищена ризиковість страхування землі полягає в тому, що в разі настання страхового випадку втрат можуть зазнати не тільки окремі страхувальники, а цілі території, внаслідок чого кількість звернень щодо отримання відшкодування може бути занадто великою і негативно позначатиметься на фінансовому стані страхової компанії.

Крім того, складним і затратним є моніторинг дотримання підприємствами умов страхування, зокрема аграрної технології, що вимагає спеціальної підготовки персоналу й додаткових транспортних витрат до місця розташування сільськогосподарських підприємств.

З огляду на це страхові тарифи, що склалися в Україні, страхові компанії вважають заниженими. З іншого боку, ті ж самі тарифи для сільськогосподарських підприємств, через їх важкий фінансовий стан, низьку дохідність є надто високими. В результаті, страхування ризиків сільськогосподарськими підприємствами знаходиться на дуже низькому рівні.

Як приклад, в Запорізькому регіоні діють такі страхові компанії: Веско, ЗАТ Святослав, АТВТ Промислово-страховий АЛЬЯНС, ЗАТ Атлант, Славутич, ЗАТ ТДВ Альянс, ЗАТ Кредо, ТДВ Новий Дніпро, ЗАТ Біополіс, ЗАТ Професійне страхування, ВАТ Роксолана, ТДВ ВЕСТА, АТЗТ Рубін, ПП Незалежний страховий та перестраховий брокер "Нова довіра". Всі ці організації можуть бути залучені до роботи по страхуванню сільськогосподарських угідь, для чого їм потрібно буде лише створити відповідні підрозділи і підготувати фахівців з нового виду страхування.

Менш готові до нового виду страхової послуги самі потенційні страхувальники. В процесі проведеного вибіркового анкетування у 2006 р., проведеному нами, більша частка осіб (60 %) усвідомлює необхідність страхового захисту майнових інтересів від різного роду ризиків. Але вони бояться стати жертвою обману або несумлінних дій страховиків, тому вони не виражають з цієї причини готовності до укладення договорів страхування.

Інші відповіді були взагалі негативними, оскільки вони не визнають вигоди страхування, або не мають для страхування коштів (19%), або взагалі відкидають цей рід діяльності (6%), або розраховують на те (8%), що у разі збитку, заподіяного їх майновим інтересам, його компенсацію візьме на себе держава.

Пізніше, вже в 2007 році ми також провели вибіркоче опитування спеціалістів сільськогосподарських підприємств Запорізької області, який також дає обґрунтування для угруповання думок щодо страхування сільгоспугідь. На 1.01.20137 рік в Запорізькій області діє 2871 господарюючих суб'єктів у сільському господарстві табл. 2.6.

Таблиця 2.6

**Діючі господарюючі суб'єкти у сільському господарстві
Запорізької області у 2013 році**

	Кількість	У % до загальної кількості
Всього	2871	100,0
Господарські товариства	429	14,9
Приватні підприємства	206	7,2
Виробничі кооперативи	57	2,0
Фермерські господарства	2055	71,6
Державні підприємства	32	1,1
Підприємства інших форм господарювання	92	3,2

Джерело: адаптовано [9]

В Запорізької області зростає площа землі, яка обробляється фермерами. У користуванні фермерів на початок 2006 року знаходилося 268,9 тис. га сільськогосподарських угідь проти 260,4 тис. га на початок 2005 року, або на 3,3 % більше та на початок 2007 року – 279,9 тис. га сільськогосподарських угідь, що на 4,1 % більше ніж у попередньому році. Загальна земельна площа і розподіл сільськогосподарських угідь по

землевласниках і землекористувачах у 2007 році Запорізької області показана у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

**Загальна земельна площа і розподіл сільськогосподарських
угідь по землевласниках і землекористувачах у 2013 році
Запорізької області, тис. га**

	Загальна земельна площа	Всі сільсько- господарські угіддя	З них		
			рілля	багаторічні насадження	сіножаті і пасовища
Всього	2718,3	2247,5	1903,5	40,0	304,0
Землі сільськогоспо- дарських підприємств і громадян	202,4	2140,9	891,9	36,8	212,2
у тому числі сільськогосподарських підприємств з них:	1528,5	1488,2	1356,9	12,1	119,2
державних	93,2	82,9	72,4	2,3	8,2
колективних	0,0	–	–	–	–
сільгоспкооперативів	137,4	132,7	120,5	1,2	11,0
товариств	713,7	694,1	625,5	6,3	62,3
фермерських	281,3	279,6	264,3	0,6	14,7
громадян	673,9	652,7	535,0	24,7	93,0

Джерело: адаптовано автором [9]

На основне питання – «Як Ви відноситеся до ідеї страхування землі як засобу її захисту від негативного впливу різних чинників?» 40% опитаних спеціалістів сільськогосподарських підприємств відповіли, що скористалися б страховими послугами такого роду, 45% відзивалися про страхові послуги негативно з тієї, причини, що в їх господарствах досить власних засобів, а відомі їм негативні дії на їх землі невеликі і нечасті, 15 % – утрималися від конкретної відповіді у зв'язку з неблагополучним фінансовим становищем підприємств і очікуваною в таких випадках підтримкою держави.

Співвідношення одержаних відповідей з фінансовим положенням сільськогосподарських підприємств, в яких проводили опит, представлено в табл. 2.8.

Потенційними страхувальниками сільськогосподарських угідь можна вважати 55% сільськогосподарських підприємств області, представлені в основному низькорентабельними і збитковими підприємствами, які зацікавлені в страхуванні сільськогосподарських угідь, як додатковому джерелі засобів для компенсації збитків і фінансування землі відновлюваних робіт.

Таблиця 2.8

**Потенційні страхувальники про страхування
сільськогосподарських угідь**

Економічний стан господарств, де проведений опит керівників і фахівців	У % від числа опитаних	Відношення до страхування сільгоспугідь
Збиткові	25	В цілому позитивне, але скористатися страховими послугами зможуть за наявності вільних грошових коштів, яких в даний час не мають.
	15	Відкладають ухвалені рішення, у зв'язку з неблагополучним фінансовим положенням, розраховувавши при цьому на підтримку держави
Рентабельні і низькорентабельні	15	Позитивне, але за умови достатності у них грошових коштів і порядку страхування, що влаштовує
високорентабельні	45	Негативне, оскільки або не спостерігають впливу ризиків, або мають досить власних засобів для усунення їх можливих несприятливих наслідків

Джерело: адаптовано автором [9]

Відмова 45% сільгоспідприємств від страхових послуг можна пояснити, по-перше, недовірою як до комерційних фінансових організацій, так і до обіцянок державної підтримки, по-друге, недостатньо активною роботою страхових компаній з індивідуальними клієнтами і обличчі сільгоспідприємств і слабким знанням сільгоспідприємств суті і переваг страхування.

Підводячи підсумок результатам опитування, відзначимо, що 55% сільськогосподарських підприємств, сільгоспугідь, що позитивно віднеслися

до можливості страхування, можна оцінити, як недостатньо високий результат.

Але якщо розповсюдити страхування на всі 2871 сільськогосподарських підприємства Запорізької області (це дасть більше потенційних страхувальників), а потім і – країни, одержимо (тим більше з урахуванням дрібнотоварних господарств) значну масу договорів з аграрними товаровиробниками на страхування угідь, що належать їм.

Опитування показало, що деякі страхові компанії Запорізької області схвалили пропозицію про створення системи страхування земель. Фахівці страхової компанії ТДВ "Альянс Україна", Веско, виразили готовність займатися страхуванням сільськогосподарських угідь за умови розробки правил його ведення. Основна проблема, на думку цих страхових компаній, – не допустити при створенні нового виду страхової послуги помилок при оцінці ступенів ризику. Для об'єктивної їх оцінки потрібен збір, узагальнення і аналіз інформації про частоту і інтенсивність прояву несприятливих явищ.

На жаль, в даний час доступу до такого роду інформації практично немає. Немає точних відомостей і про склад даних, що є з цього питання. Тим часом, організації страхування земель повинна проводитися координована робота ряду міністерств і відомств, по-перше, по формуванню банку даних про схильність сільськогосподарських угідь дії небезпечних природних процесів, їх інтенсивності і площі розповсюдження, по-друге, по збору, систематизації і централізації даних про вплив на сільськогосподарські угіддя потенційно небезпечних виробництв і визначенню розмірів небезпеки для кожного регіону області. Це, у свою чергу, вимагає наукового забезпечення у вигляді розробки і обґрунтування методик ідентифікації для виділення типових груп ризиків, оцінки вірогідності їх виникнення і сили прояву, а також можливих збитків у сфері землекористування. Все це дозволить створити єдині для всіх суб'єктів страхового ринку правила страхових дій.

В загальному вигляді, передумови страхування сільгоспугідь держави схемно відображає рис. 2.2.

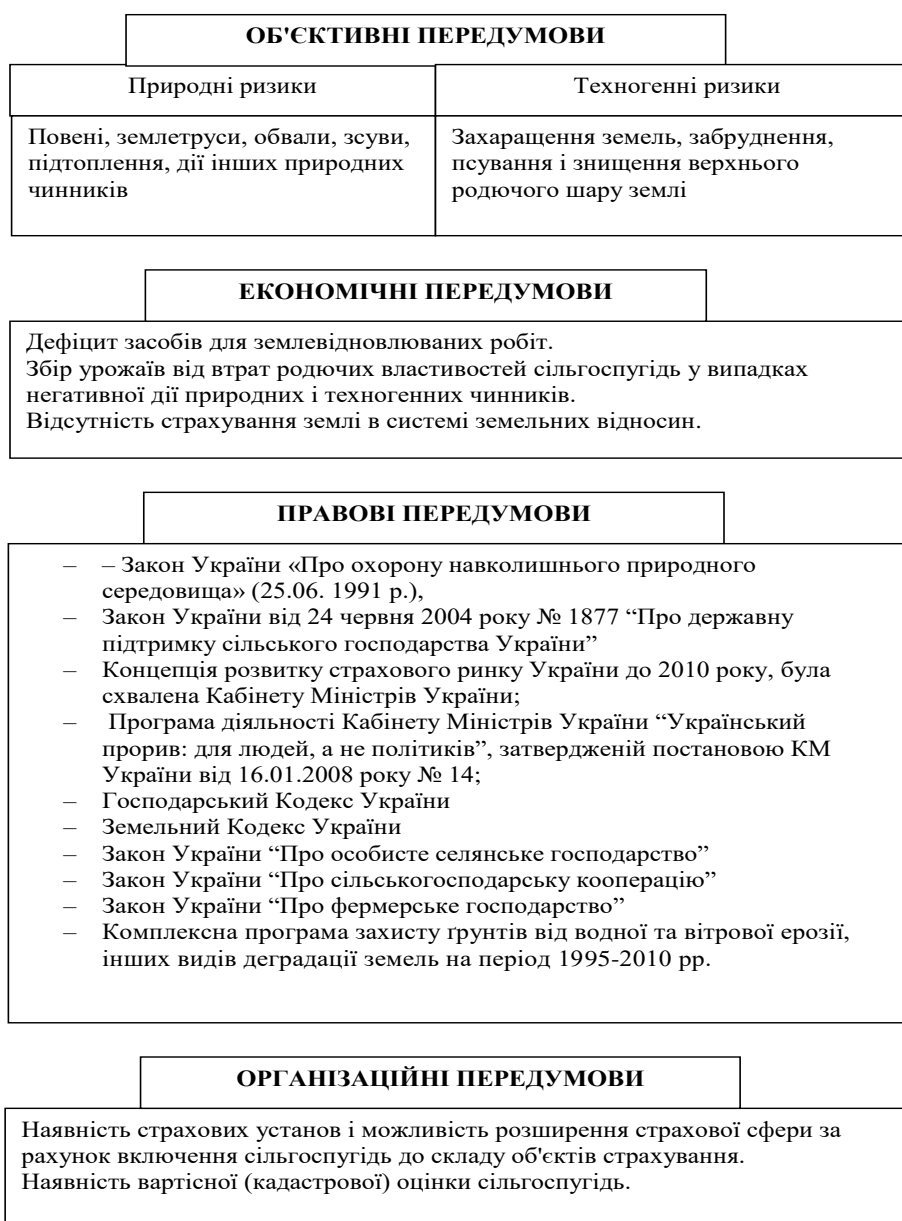

Рис. 2.2. Передумови страхування сільськогосподарських угідь

Джерело: авторська

Дослідження проблеми страхування сільгоспугідь, як одного з ефективних засобів захисту продуктивних земель сільськогосподарського призначення держави, дозволяє зробити висновок, що є всі підстави вважати страхування сільськогосподарських земель проблемою актуальною. Для її

вирішення спочатку необхідні законодавчі документи і наукові розробки. Все це може розглядатися як науково-правова основа розробки вже конкретних пропозицій з питань формування механізму страхування сільськогосподарських угідь.

2.3 Проведення страхування земель сільськогосподарського призначення.

Сільськогосподарське виробництво і землекористувачі несуть непоправні втрати від процесів деградації сільгоспугідь. Ситуація, що склалася, вимагає і кардинального перегляду відносин, що склалися, з приводу вдосконалення механізму економічного захисту сільськогосподарських угідь, яке покликано забезпечити формування дбайливого відношення до ресурсів продуктивних земель і необхідних умов їх збереження.

На жаль, значення цього питання поки залишається в Україні припущено. На перше місце поставлені питання перерозподілу земельної власності, причому без попередньої оцінки її наслідків для охорони землі як загальнонаціонального здобутку. Дійсно, в даний час, наприклад, на ринку землі різниця між вартістю одних і тих же ділянок у різних оцінювачів іноді досягає колосальних розмірів. В Україні ще немає зрілого ринку незалежної оцінки, тому кожна сторона (продавець і покупець) має своє уявлення про цінність ділянки. Взагалі ринок землі в Україні „застиг” — позначається дія мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. Адже поки невідомо, чи буде він відмінений. Крім того, туманна і доля законопроекту №947 від 25. 05. 06 г. „Про ринок земель” (описує механізм торгівлі землею), який готувався до другого читання, але так і не був прийнятий ВР в цілому.

Задача захисту земель законодавчо покладена на власників земельних ділянок, землевласників і землекористувачів. Земельний Кодекс України і Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачили наступні їх обов'язки по охороні земель:

- використання природоохоронних технологій, збереження екологічної обстановки про результат господарської діяльності;
- збереження ґрунтів і їх родючості;
- дотримання принципів охорони земель від водної і вітрової ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолю, висушування, забруднення відходами виробництва, хімічними і радіоактивними речовинами, від інших процесів руйнування;
- ліквідація наслідків забруднення і захаращення земель;
- рекультивация порушених земель, відновлення їх родючості та інших корисних властивостей землі.

Дослідження показало, що проведення вказаних заходів без державної підтримки не під силу сучасним землекористувачам і землевласникам, – як сільгосп підприємствам, так і тим більше – дрібним товаровиробникам.

Функції органів державного управління, які регулюють земельні відносини, в сфері захисту земель сільськогосподарського призначення зводяться, в основному, до розробки і реалізації системи заходів, направлених на максимальне збереження ґрунтів, підвищення їх продуктивності, збереження сприятливої екологічної обстановки [38] і включають:

- розробку державних і регіональних комплексних програм охорони земель;
- складання пов'язаних з цим проектів заходів щодо рекультивации порушених земель, захисту ґрунтів від дії на них процесів природного, техногенного і техногенно-природного характеру, що складаються на основі комплексного підходу до угідь як складних природних утворень з урахуванням їх регіональних особливостей;

– проведення топографо-геодезичних, картографічних, ґрунтових, агрохімічних, геоботанічних, інших обстежень та дослідницьких робіт, дані яких є початковою інформацією для розробки прогнозів, програм, схем, проектів по використанню і охороні земель [25].

Реалізація таких програмних проектів вимагає відповідних засобів.

Сьогодні в Україні не створено цілісну систему правових і організаційних заходів щодо проведення земельної реформи, збереження, відтворення і забезпечення раціонального використання земельних ресурсів, організації землеустрою. До того часу, поки не буде розроблено та прийнято Верховною Радою України в повному обсязі необхідні законодавчі акти, які чітко й однозначно визначатимуть правові норми та механізми функціонування і регулювання в Україні ринку земель сільськогосподарського призначення і всебічно захищатимуть соціально-економічні інтереси сільського населення, не доцільно знімати мораторій на купівлю-продаж цих земель. Отже, завдання держави – доопрацювати проект Закону України "Про ринок земель" і забезпечити його прийняття. Одночасно, для забезпечення захисту прав на землю необхідно доопрацювати проект Закону України "Про державний земельний кадастр" і забезпечити його прийняття.

Як відомо, законопроект „Про державний земельний кадастр” тричі прямував на розгляд парламенту і тричі повертався на доробку. На пострадянському просторі Україна — єдина країна, яка дотепер не має цього закону. Протягом тривалого періоду держчиновники і депутати не можуть вибрати одну з двох альтернатив. Першу — концепцію державного кадастру, що складається з ієрархічно організованих рівнів — місцевого, регіонального і загальнодержавного. Другу альтернативу — однорівневий державний кадастр, самостійно і одноосібно створюваний Держкомземом України на місцях. Фактично йде боротьба за право брати гроші за реєстрацію інформації і прав власності на землю, а також контролювати накопичену інформацію. Для учасників ринку, питання полягає в термінах оформлення

дозволів і відповідальності у разі порушення процедури. Гроші з нас все одно візьмуть, тому важливо, щоб натомість ми змогли одержати якісне обслуговування і якісь гарантії.

Ми пропонуємо з метою забезпечення реалізації Державної земельної політики щодо земель сільськогосподарського призначення, гармонійного врегулювання допущених помилок при реформуванні відносин власності в аграрному секторі економіки, проведення комплексного землеустрою та перспективного розвитку сільських територій, екологізації сільськогосподарського виробництва, раціонального використання та охорони, збереження і підвищення родючості ґрунтів, а також здійснення ринкових земельних відносин перетворити Держкомзем України (всі інші підрозділи, включаючи Держземінспекції) в Державний департамент по земельних ресурсах як урядовий орган, підпорядкувавши його, а також Державне підприємство “Головний науково-дослідний та проектний інститут землеустрою” і регіональні інститути — Міністерству аграрної політики України.

При цьому надати Міністерству аграрної політики України всі необхідні повноваження стосовно земель сільськогосподарського призначення, зокрема щодо:

- формування і реалізації державної політики у галузі земельних відносин;
- координації робіт з проведення земельної реформи;
- розроблення та реалізації загальнодержавних і регіональних програм з використання та охорони земель, особливо збереження та відтворення родючості ґрунтів;
- здійснення землеустрою, моніторингу земель і державного контролю за використанням та охороною ґрунтів;
- ведення окремих складових державного земельного кадастру;
- участі у розвитку та здійсненні заходів щодо ринку земель;
- вирішення інших питань у галузі земельних відносин.

Скоординувати діяльність Державного підприємства і його регіональних інститутів землеустрою, Українського інституту аерофотогеодезичних вишукувань, Державного технологічного центру охорони родючості ґрунтів і його регіональних підрозділів та інших підприємств, фондів і проектів, як головних наукових і виробничих виконавців комплексу робіт з проведення земельної реформи, врегулювання земельних відносин та охорони і підвищення родючості ґрунтів в сільській місцевості.

Необхідно також визнати Державний департамент по земельних ресурсах Міністерства аграрної політики України єдиним спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин стосовно земель сільськогосподарського призначення. А роботи з проведення землеустрою на національному і регіональних рівнях, сільських територій, землеволодінь та землекористувань визнати першочерговими в системі заходів з подальшого здійснення (виправлення) земельної реформи.

На даний час коштів державного бюджету, що виділяються на фінансування землевпоряджувальних робіт, явно не достатньо. Так, зокрема відповідно до рішень обласної ради від 31.01.2006 № 2 "Про обласний бюджет на 2006 рік", від 27.07.2005 № 3 "Про Програму земельної реформи в Запорізькій області на 2006 - 2009 роки", від 24.12.2006 № 2 "Про хід виконання Програми земельної реформи в області на 2006 - 2009 роки" і розпорядження голови обласної державної адміністрації від 27.01.2006 № 29 передбачає наступні обсяги фінансування землевпоряджувальних робіт табл. 2.9.

Державне фінансування повинне передбачати виділення коштів на ландшафтно-екологічне районування території області з визначенням ареалів основних негативних процесів по видах і ступені їх дії на стан земель; обстеження земель сільськогосподарського призначення з виявленням і оцінкою процесів ерозії, засолу, зміни запасів гумусу, забруднення земель

важкими металами, радіонуклідами. Проведення таких робіт дозволило б обґрунтовано судити про ступінь і динаміку сумарної дії на ці землі негативних процесів і явищ, розкривати закономірності в розвитку, своєчасно проводити їх діагностику, на вищому якісному рівні розробляти заходи попередження і усунення наслідків впливів техногенного і природного характеру, контролювати стан земель.

Таблиця 2.9

Фінансування землевпоряджувальних робіт (млн. грн)

Землевпоряджувальні роботи	Всього 2010-2012 рр	В т.ч.		
		2010	2011	2010-2011
За рахунок державного бюджету				
Розробка програм (схем) захисту земель від деградації та інших негативних явищ, консервації деградованих земель і їх відновлення	2,0	0,3	0,6	1,1
Ґрунтові і геоботанічні обстеження земель для їх оцінки і землеустрою	11,3	1,5	2,8	7,0
За рахунок регіонального бюджету				
Проведення робіт по виявленню і консервації деградованих сільськогосподарських угідь і забруднених земель	3,0	0,7	0,8	1,5
Обстеження земель для цілей їх оцінки і землеустрою	11,3	2,5	3,0	5,8

Джерело: авторська

На жаль, як відзначає [6], у зв'язку з недостатнім фінансуванням роботи по моніторингу були виконані тільки в частині створення нормативно-технологічної документації, методичного забезпечення і розробки сучасних технологій виявлення негативних процесів.

Не реалізуються в даний час і заходи економічного стимулювання охорони земель, викладені в Земельному кодексі України, і передбачене їх фінансування за рахунок засобів бюджетів всіх рівнів і штрафів, що нараховуються за порушення норм земельного законодавства. Не фінансуються, хоча і передбачені витрати на відновлення земель, порушених не з вини їх користувачів, а також часткова компенсація із засобів бюджету

збитків землекористувачів за зниження доходу у зв'язку з тимчасовим виходом з обробки земель, порушених не з їх вини.

В складних фінансово-економічних умовах організовується в даний час державний контроль за використанням і охороною земель. Через недостатнє фінансування, погане матеріально-технічне забезпечення, скорочення чисельності персоналу, відсутність ефективної системи стимулювання контрольної діяльності в регіоні понизила обсяги перевіркової діяльності, а також контролю за реалізацією винесених Держкомзем інспекторами ухвалення і розпоряджень по усуненню виявлених фактів [30]. Розгляд справ про порушників земельного законодавства затягується, власники і користувачі земель не одержують компенсації за нанесені їм третіми особами збитків. Крім того, як наголошується в концепції розвитку земельних відносин в сільському господарстві України [8], встановлені чинним законодавством міри адміністративної відповідальності за земельно-правові порушення малоефективні, оскільки не мають для винних реального економічного значення, внаслідок чого число порушень продовжує збільшуватися.

Недосконалість нормативно-правової бази, регулюючої земельні відносини в питаннях захисту земель, очевидна. На нашу думку, головну увагу тут необхідно направити на проведення кваліфікованої інвентаризації всіх прийнятих з питань охорони земель актів, з'ясування стану з їх застосуванням на місцях, визначення корінних причин земельних правопорушень, забезпечення неухильної дії нормативно-правових актів, що приймаються.

Недостатня правова захищеність ґрунтів, як одного з головних компонентів екосистеми, є слідством відсутності в діючій – правовій базі екологічних і природоохоронних регламентів антропогенних навантажень на ґрунти, ефективного правового механізму закріплення відповідальності правонаступників за деградацію ґрунтів під час переходу прав власності або користування.

В земельному законодавстві не закріплена вимога обліку в земельно-кадастровій документації показників, що характеризують природно-господарську якість ґрунтів і екологічний стан земель, що визначають їх природоохоронні обмеження при використанні ділянок; відсутні конкретні фінансові і економічні механізми відшкодування землекористувачам збитків, заподіяних забрудненням, псуванням, знищенням, нераціональним використанням земельних ресурсів третіми особами. Відсутність порядку у сфері захисту земель пояснюється і поведінкою самих землекористувачів, землям яких заподіяні ті або інші збитки. Причин цьому багато: побоювання вступати в судовий або інший конфлікт, незнання своїх законних прав, невіру в закон, відсутність часу і засобів на судові і адміністративні тяжби, розгляди, невідкладні актуальніші господарські і життєвих турбот.

Відзначимо також, що в даний час вимоги до збереження землі не реалізуються повною мірою, тому що немає фінансової підтримки землекористувачів в частині витрат на проведення ними земле охоронних заходів, їм не відшкодовуються збитки від природних (стихійних) і антропогенних дій. Відсутність необхідних юридичних і економічних механізмів приводить до загального суто споживчого, безгосподарного і безвідповідального відношення до землі.

Для ліквідації існуючого положення потрібні засоби. Чекати, що всі витрати на охорону і відновлення земель візьме на себе бюджет, нереальність. Отже, потрібні інші способи залучення засобів для фінансування заходів як усунення наслідків негативного впливу на землю природних і антропогенних чинників, так і їх попередження.

Тут ефективним механізмом реалізації цієї задачі, направленої на захист землі, може бути – страхування. Засоби страхових платежів можуть стати одним з джерел компенсації збитків і фінансування землевідновлюваних робіт. Страхування земель, як інструмент додаткового позабюджетного фінансування заходів щодо збереження земельних ресурсів, сприятиме не тільки зниженню витратного навантаження по відшкодуванню

нанесеного і реального збитку на бюджети різних рівнів, але і підвищенню рівня платоспроможності землекористувачів, тобто їх фінансовому оздоровленню. Через умови страхування можливо впливати на землекористувачів і третіх осіб – формувати у них необхідність дотримання встановлених вимог відносно земельних угідь, землі взагалі.

В сучасних економічних умовах питання страхування землі може розглядатися як один з пріоритетних напрямів державної землеохоронної політики, а також як один із методів удосконалення методологічних основ економічного механізму страхування сільськогосподарських угідь.

Як було розглянуто раніше страхування земель сільськогосподарського призначення ще не одержало в Україні значного розвитку. Розглянемо головні причини подібної ситуації. Перш за все, це недовіра в питаннях, пов'язаних зі страхуванням земель сільськогосподарського призначення, яка в Україні є загальним явищем. Сільськогосподарські товаровиробники переконані: страхові компанії будуть тільки забирати в них гроші й використати будь-які засоби – законні і незаконні, щоб уникнути відповідальності у відшкодуванні збитків. Страховик же думає, що аграрні товаровиробники хочуть одержати більшу компенсацію, чим їм належить, тому що намагаються за рахунок страховки покрити збитки від поганого ведення господарства. Подібні упередження підсилюються численними прикладами, що виникають в умовах ринку, коли аграрні товаровиробники намагалися обдурити страхові компанії, або коли страховики ухилялися від претензій по виплаті компенсацій, хоча вони були законні. Тож, першочергово неодмінно потрібно розірвати це порочне коло, щоб закласти основу для успішного розвитку страхування землі в майбутньому. Цього можна домогтися за допомогою нового, актуарно обґрунтованого, прозорого, доступного для розуміння й управління продукту страхування, а також ясних правил й інструкцій для врегулювання й вирішення претензій. Тому що аргументи, що передаються з вуст у вуста, не діють на клієнта переконливіше, ніж конкретне врегулювання пред'явлених аграрним

товаровиробником претензій і своєчасна виплата компенсації по законних вимогах.

По-друге, в умовах ринку, що розвивається, подібного Українському, страхування в сільському господарстві, хоч і вкрай необхідне для підтримки інвестування в сільське господарство – перебуває лише на ранньому етапі свого розвитку. В таких умовах розвиток страхування в сільському господарстві часто збільшується недоліком надійних, актуарно обґрунтованих даних про можливі ризики. Розвиток страхування в сільському господарстві в умовах ринку, що розвивається, часто виявляється в ситуації, коли без інформації в сільському господарстві не будуть використані нові страхові продукти, а без них у сільське господарство буде направлятися усе менше інвестицій, що, у свою чергу, буде стримувати збільшення його продуктивності, а, отже, і заважати добробуту цього сектора економіки. Тому добре налагоджена система страхування й банківської сфери має величезне значення для розвитку ефективного сільськогосподарського сектора.

Зважаючи на актуарні розрахунки передстрахової оцінки, варто зазначити, що у жодній країні коефіцієнт ризику не є постійним для всієї території. Виходячи з певних географічних і кліматичних умов, як плодоносність землі, так і можливі втрати в результаті забруднення можуть бути різними в різних регіонах держави. Звідси виходить, що й вартість страхування для покриття цих ризиків у різних регіонах буде також різною.

На основі наявних даних про розвиток ринку в минулому й розрахунку тенденцій його розвитку в майбутньому, розраховується ймовірність настання страхового випадку й визначається відповідна ціна ризику. Ця ціна буде покривати всі видатки страховиків, пов'язані із продажем страхового продукту, прийняттям на себе ризиків, одержанням міжнародного перестраховування, виплатою компенсацій аграрним товаровиробникам, а також з метою одержання гідного прибутку.

Якщо ж виникає претензія, вона повинна бути врегульована прозорим, справедливим і встановленим шляхом, щоб усім забезпечити однакове обслуговування й гарантувати своєчасну виплату компенсацій на основі законних вимог. Для того, щоб забезпечити такий підхід, урегулювання претензій повинне здійснюватися незалежною третьою стороною (не аграрним товаровиробником і не страховою компанією) відповідно до заздалегідь погоджених і прозорих провідних вказівок. Це значною мірою збільшить довіру на ринку цих послуг, а вчасно виплачена компенсація й удоволений клієнт – це кращий механізм для регулювання ринку, що тільки може одержати страхова компанія.

В минулому обмежені фінансові можливості окремих місцевих страховиків були серйозною перешкодою для розвитку страхування на випадок ризику в сільському господарстві. Це, у першу чергу, стосувалося систематичних ризиків. На відміну від таких ризиків, як пожежа, інший нещасний випадок, системні ризики – це взаємозалежні ризики, коли великий відсоток власників страхового поліса зазнає збитків одночасно й від того самого класу ризиків. Це приводить до того, що багато власників страхового поліса одночасно висувають претензії, що може привести до того, що страхових премій, виплачених за страхування, виявиться недостатньо, щоб покрити нанесений збиток, а це може серйозно загрожувати платоспроможності страхової компанії.

Однієї з основних дій, до яких можуть вдатися страхові компанії, які займаються страхуванням на випадок системних ризиків, є перестраховання. Тому що в Україні окремі страховики могли здійснювати дуже обмежені утримання по ризиках, які могли раптом виявитися одночасно, міжнародний ринок перестраховання був змушений взяти на себе практично всі ризики. Це було, звичайно ж, неприйнятним.

Відсутність проведеної на високому рівні передстрахової оцінки стану сходів і недостатність найбільш важливих даних приводили до того, що

міжнародні перестраховальники відмовлялися здійснювати страхування сільського господарства в Україні.

Одним із ключових моментів у рішенні цього питання й у розвитку ринку страхування й управління ризиками в Україні з'явилося створення Українських сільськогосподарських перестраховальних пулів. Зазначені дії дають нові можливості для розвитку й впровадження реальних страхових рішень, необхідних для Українських аграрних товаровиробників, і створення бази для стабільного розвитку цього важливого сектора Української економіки.

В минулому обмежені можливості окремих страхувальників по відшкодуванню збитків були одним з головних факторів, що стримували подальший розвиток страхового сектора в Україні. З ідеї об'єднання ресурсів ключових учасників ринку для того, щоб забезпечити більше високі відрахування у випадку виникнення локальних ризиків, була закладена основа для підтримки страхових рішень в сфері сільського господарства України міжнародними перестраховальниками. Члени пула самі займаються певними видами ризику, які вони взяли на себе. Інші віддані міжнародному ринку перестраховальників.

Це дозволяє значно збільшити обсяг запропонованих місцевим аграріям страхових послуг, не ставлячи під питання сам факт виживання місцевих страхових компаній у випадку виникнення якого-небудь природного катаклізму, коли прийдеться виплачувати власникам полісів велику кількість компенсацій.

На нашу думку, основна ідея створення нового продукту страхування має полягати в тім, щоб розробити перший із прозорих і нескладних продуктів страхування сільського господарства зовсім нової лінії. Вони повинні вимогливо ґрунтуватися на даних, пов'язаних з відповідними ризиками й минулим досвідом. На основі цих даних повинен бути розрахований актуарно підтверджений продукт, який би свідчив про те, що за той ризик, що страхова компанія бере на себе, вона одержує справедливую

плату. Це дозволить їй покрити всі витрати, пов'язані зі створенням й обслуговуванням цього продукту, закласти в його ціну розумну маржу й забезпечити або навіть гарантувати аграрним товаровиробникам своєчасну виплату компенсації у випадку виникнення законних претензій. Щоб це відбулося, необхідно забезпечити ретельний збір й аналіз інформації, використати дуже складні актуарні розрахунки й ноу-хау, які одержали б підтримку на міжнародному ринку перестраховання.

Що стосується структури продукту, треба зробити її як можна більше прозорою й нескладною. З неї повинне бути абсолютно ясно, що страхується, коли аграрний товаровиробник одержить компенсацію і якою вона буде. Вона повинна бути настільки ясною й очевидною, щоб навіть аграрій міг заздалегідь розрахувати розмір компенсації, що він одержить у випадку законності його претензій.

Іноді досить важко або майже неможливо виділити одну причину страхового випадку. Для самого аграрія конкретна причина має другорядне значення. Єдине, що має для нього значення, так це загублена земля. Тому, якщо страховий продукт пропонує захист від дуже вузького, обмеженого числа факторів ризику, які можуть завдати шкоди, що стоять суперечки й розчарування, як би свідомо, закладені в продукт із самого початку.

Щоб уникнути цього, ці фактори варто взяти до уваги при розробці продукту, щоб створити простий і доступний для розуміння продукт страхування, з якого б чітко випливало, що аграрний товаровиробник одержить у випадку пред'явлення претензій.

Серед чинників, що стримують нарощування темпів страхування земель сільськогосподарського призначення, чи не на першому місці – брак належного правового врегулювання відносин страховиків та страхувальників.

Аналіз діяльності господарств аграрного сектору свідчить про завдання шкоди навколишньому середовищу внаслідок забруднення земель сільськогосподарського призначення хімічними речовинами, мінеральними

добривами і невиконанням заходів щодо рекультивації земель. В Україні – найвища в світі розораність землі – 60 %. У зв'язку з цим та іншими причинами, відбувається просідання ґрунтів та утворення ярів, забруднюються ріки стічними водами, відходами тваринництва. Це підтверджує доцільність запровадження в перспективі страхування відповідальності аграрних та інших господарств за шкоду, заподіяну не тільки навколишньому середовищу але і землям сільськогосподарського призначення.

Передумова успішного розвитку страхування загалом, та страхування земель сільськогосподарського призначення зокрема є порядність страховиків. На жаль, не всі компанії, що діють сьогодні на ринку, ставлять собі на меті встановлення довготривалих та надійних стосунків з клієнтом та здійснення справедливих виплат відшкодування. Отже, ті з них, які дійсно зорієнтовані на довгостроковий розвиток свого бізнесу, мають бути зацікавлені у формуванні та дотриманні правил внутрішньої корпоративної етики та узгоджених правил поведінки на ринку. Отже, ми вважаємо за необхідне вироблення єдиних узгоджених принципів діяльності страхових організацій України на ринку страхування земель сільськогосподарського призначення.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА

3.1 Удосконалення методичних основ страхування сільськогосподарських угідь

Дослідження виявили можливість компенсації збитків і фінансування землевідновлювальних робіт шляхом організації страхування земель сільськогосподарського призначення. Страхування земель – специфічна сфера страхування, де поки немає розробленого для практичного застосування механізму реалізації страхових відносин, основу якого складає рішення наступних пов'язаних між собою методичних питань:

- визначення страхової вартості і страхової суми земельних ділянок;
- розрахунок страхового тарифу, заснований на оцінці вірогідності виникнення негативних природних і техногенних процесів;
- визначення страхових внесків землекористувачів;
- оцінка збитку, нанесеного земельним ділянкам природними і техногенними подіями;
- розрахунок сум страхових відшкодувань.

Спочатку розглянемо визначення страхової вартості і страхової суми.

Для страхування земельної ділянки його страхову вартість пропонується розраховувати на основі базової ціни, за яку приймати його кадастрову оцінку; одержану таким чином величину – для визначення страхової суми ділянок.

В даний час кадастрова вартість сільгоспугідь визначається відповідно до правил і технічних вказівок, затверджених Держкомземом 13 травня 1996 р. Одночасне проведення масової кадастрової оцінки

сільськогосподарських земель в Україні за єдиною методологією є важливим елементом інформаційного забезпечення земельного страхування, оскільки від правильності оцінки земельних ділянок залежатиме розмір страхового відшкодування, виплачуваного страхувальникам. Помилки, допущені при оцінці земель, можуть привести або до виплати страхувальниками зайвих платежів, або до їх недобору страховиками. У першому випадку необґрунтовані втрати зазнає землекористувач, в другому – страхова компанія.

Розмір страхової суми в решті-решт визначається за згодою страхувальника, у відсотках від страхової вартості, встановлюваної страховою компанією на підставі даних Державного комітету України по земельних ресурсах, але не вище за неї. Вивчення практики страхування показує, що по страхуванню більшості видів майна страхова сума встановлюється декілька менше страхової вартості, для спонукання страхувальника вжити всі необхідні заходи до забезпечення збереження майна. Наприклад, сільськогосподарські культури страхують у розмірі 70% вартості урожаю.

У випадку, якщо земельна ділянка застрахована на повну вартість, страхова сума буде рівна страховій вартості ділянки.

У разі переоцінки земель або зміни базових нормативів розрахунку страхова сума також підлягає перегляду, оскільки страхування припускає можливо повніше покриття збитку.

Розглянемо розрахунок страхового тарифу.

Страхові тарифи для страхування земель передбачається розраховувати з урахуванням вірогідності настання страхових подій, які визначаються на основі наявних даних про несприятливі дії за ряд років і враховує специфічні для регіонів небезпеки.

Для отримання таких відомостей вдаються до аналізу і оцінки дій на землю аварій, що мали місце, катастроф, інших стихійних процесів, розмірів заподіяного збитку і обсягу ресурсів, необхідних для ліквідації їх наслідків.

Їх класифікація дозволяє формалізувати інформацію про катастрофи або стихійні лиха, звести різноманіття їх прояву до типових груп. Збір і систематизація даних про вплив небезпечних виробництв, створення банку даних про факти, обставини і наслідки прояву негативних природних дій дозволять визначати розміри небезпеки для кожного регіону і адекватні їм страхові тарифи.

Єдиної методики розрахунку страхових тарифів по добровільних видах страхування поки немає. В даному випадку за основу прийнята методика, запропонована Держкомфінпослуг як найбільш відповідна для цілей страхування земель [11]. Використовуючи її, і була розрахована у викладеній нижче послідовності величина страхового тарифу для страхування сільгоспугідь.

Страховий тариф (T_A) полягає, з нетто-ставки (T_i), призначеної для формування страхового фонду, і навантаження (H), за допомогою якої збираються засоби на покриття витрат і формування прибутку страховика по страховій діяльності, тобто:

$$\dot{O}_A = T_i + I \quad (3.1)$$

Тарифна ставка-нетто (T_i), що відображає величину майбутніх виплат за договором (або договорам) страхування, у свою чергу, представляє суму:

$$T_i = \dot{O}_i + \dot{O}_D \quad (3.2)$$

\dot{O}_i – основна частина тарифної ставки-нетто;

\dot{O}_D – надбавки за ризик («ризикова надбавка»).

Основна частина, нетто-ставки залежить від вірогідності настання страхового випадку (g), середньої страхової суми (S) і середньої суми виплат (S_B) за укладеними договорами страхування.

Основна частина нетто-ставки з 100 грн. страхової суми розраховується на основі цих даних по формулі :

$$\dot{O}_i = S_B : S \times 100 \times g \quad (3.3)$$

При страхуванні нових видів ризиків і за відсутності даних про величини g , S і S_B , методика Держкомфінпослуг рекомендує оцінювати ці величини експертним методом. Відношення середньої величини виплати до страхової суми ($S_B : S$) рекомендується приймати в залежності від видів страхування не нижчі:

0,3 – при страхуванні нещасних випадків і хвороб в медичному страхуванні;

0,5 – при страхуванні засобів наземного транспорту;

0,6 – при страхуванні вантажів і майна, окрім засобів транспорту;

0,7 – при страхуванні відповідальності власників автотранспортних засобів, інших видів відповідальності і фінансових ризиків.

Оскільки в даний час і в минулій вітчизняній практиці страхування земель не було, то даних про величину співвідношення ($S_B : S$) в даний час немає. Але, враховуючи, що сільськогосподарські угіддя є частиною майново-господарського комплексу, для їх страхування прийmemo це співвідношення у розмірі 0,6, тобто як і для страхування майна.

Вірогідність настання страхового випадку (або вірогідність виникнення збитку) визначається величиною якісних і кількісних втрат від негативних процесів певної інтенсивності на певній території за певний період часу, тобто розмірами потенційної небезпеки і уразливості земель, залежних від знаходження останніх в зоні певної (по вірогідності і силі) природної і техногенної дії. В дослідженні цього питання ми спиралися на матеріали Інституту ґрунтознавства і агрохімії УААН, фахівці якого провели комплексну оцінку вірогідності виникнення негативних природних і техногенних дії для кожного регіону України [165]. Результати виконаної ними оцінки ризику збитку від природних і техногенних процесів представлені в таблиці 3.1.

Ступінь вірогідності виникнення негативних природних і техногенних процесів для умов Запорізької області, згідно цієї класифікації, склав 0,001. Поставивши це значення у формулу [3] одержимо величину основної частини нетто-ставки з 100 грн. Страхової суми, яка буде рівна 0,06 грн.

Таблиця 3.1

Вірогідність виникнення негативних природних і техногенних процесів

Групи ризиків				
Малий (0,001) (<)	Знижений (0,001-0,002)	Середній (0,002-0,003)	Підвищений (0,003-0,005)	Високий (0,005) (>)
Київська область	Запорізька область	Дніпропетровська область	Хмельницька область	Закарпатська область
Черкаська область	Кіровоградська область	Полтавська область	Вінницька область	Івано-Франківська область
Донецька область	Житомирська область	Чернігівська область	Одеська область	Тернопільська область
Луганська область	Харківська область	Рівненська область	Миколаївська область	Чернівецька область
	Херсонська область	Волинська область	Сумська область	Автономна Республіка Крим
		Львівська область		

Джерело: авторська

Щоб врахувати вірогідність перевищення числа страхових випадків щодо їх середнього значення, основну частину нетто-ставки підвищують на величину згаданої раніше «ризикової надбавки» (T_p), за рахунок якої створюється запасний фонд засобів на випадок підвищених як збитків, так і виплат страхового відшкодування.

Методика розрахунку тарифних ставок по видах страхування, яка пов'язана з ризиками, рекомендує розрахунок цієї надбавки проводити по формулі:

$$T_p = 1,2 \times T_o \times \alpha(\gamma) \times \sqrt{(1-g) : (n \times g)} \quad (3.4)$$

n – число договорів страхування (для даного розрахунку умовно приймаємо їх число, рівне 150);

$\alpha(\gamma)$ – коефіцієнт, який залежить від ступеня гарантії безпеки γ . Їх значення можуть бути узяті з таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Значення коефіцієнтів

γ (гарантія безпеки)	0,84	0,90	0,95	0,98	0,9986
α	1,0	1,3	1,645	2,0	3,0

Джерело: авторська

Страхова компанія самостійно визначає показники (α) і (γ), при яких вона може забезпечити собі баланс сум відшкодувань і зібраних страхових внесків. Якщо для нашого розрахунку приймається $\gamma = 0,84$, то $\alpha = 1,0$.

Поставивши у формулу (3.4) необхідні значення, одержуємо:

$$T_p = 1,2 \times 0,06 \times 1,0 \times \sqrt{\frac{1 - 0,001}{150 \times 0,001}} = 0,19$$

В цьому випадку повна величина нетто-ставки складе (по формулі 3.2) $(0,06 + 0,19) = 0,25$ грн.

Частка навантаження (H) до нетто-ставки страхового тарифу залежить від витрат страховика на фінансування попереджувальних заходів, що зменшують вірогідність настання страхового випадку (якщо такі передбачені), витрат на проведення самої страхової діяльності, включаючи комісійні виплати страховим агентам, формування планового прибутку організації. Приймаючи частку навантаження у розмірі 20% нетто-ставки (15% – витрати ведення справи, включаючи прибуток, 5% – відрахування в резерв попереджувальних заходів), одержимо розмір брутто-ставки, тобто власне страхового тарифу який складе:

$$T_A = 0,25 + (0,25 \times 20 : 100) = 0,29 \text{ грн. з кожних 100 грн. страхової суми.}$$

Розмір страхового тарифу залежить від числа договорів, що укладаються, і прийнятої страховиком збалансованості сум відшкодувань і зібраних страхових внесків. Так, якщо в нашому прикладі прийняти $\gamma = 0,95$, а число договорів страхування знизити до 50, то страховий тариф зросте до 0,59 грн. з кожні 100 гривень страхової суми, тобто:

$$\left(T_p = 1,2 \times 0,06 \times 1,645 \times \sqrt{\frac{1-0,001}{50 \times 0,001}} = 0,53; T_A = 0,06 + 0,53 = 0,59 \right)$$

Отримане значення страхового тарифу є вельми усередненим. Оскільки вірогідність настання страхових випадків по регіонах, районах і навіть господарствам істотно розрізняється, для практичного страхування землекористувачів потрібно додаткові дослідження з питання уточнення розрахунку величини сукупної негативної дії на земельний фонд різного роду процесів і явищ по дрібніших територіях.

В даному дослідженні зроблена спроба диференціювати одержаний вище страховий тариф для господарств Запорізького регіону за наявними даними про величину їх збитку від деградації земель, яка визначена Запорізький філіал інституту землеустрою УААН за 10 років у фізичних показниках в перерахунку на зернові культури. Ранжирування господарств Запорізького району за розмірами врахованого збитку дозволило одержати коефіцієнти для коректування середньої для умов Запорізької області величини страхового тарифу (табл. 3.3).

При розділенні господарств району за даними про величину понесеного збитку одержали п'ять груп, яким були привласнені коефіцієнти від 0,75 до 1,75 (при середньому, рівному одиниці), точніше, ніж середній по області, що відображають залежність величини сплачуваних землекористувачами страхових внесків і розміру збитку, до якого схильні їх сільськогосподарські угіддя.

Визначення страхових внесків землекористувачів.

Страхові внески обчислюють множенням страхового тарифу на величину страхової суми. Для прикладу зробимо розрахунок страхового внеску для землекористувачів Запорізького району по трьох типах земель: з найменшою кадастровою оцінкою ріллі (21920 грн./га); з середньою оцінкою (23500 грн./га) і з найбільшою кадастровою оцінкою (25150 грн./га).

Таблиця 3.3

Коефіцієнти диференціації страхового тарифу

Групи господарств	Господарства	Збиток від деградації за рік з розрахунку на га сільгоспугідь, грн.	Коефіцієнт диференціації страхового тарифу
I	ТОВ Прогрес	286	1,75
	ПП Промінь	255	
	СБК Вільний	203	
	СБК Дружба	195	
	ТОВ Січ	187	
II	СБК Злагода	117	1,5
III	ПП Злак	63	1,25
	ПП Ірис	59	
	ПП Могучий	55	
	СБК Мрія	41	
IV	СБК Нива	37	1
	СБК Нове життя	26	
	Степ-агро	25	
	СЛОВ Східне	23	
V	ТОВ Таврійське	20	0,75
	ПП Юлія	19	
	СБК Шевченко	18	
	ПП Дружба	13	
	ПП Агротехполіс	9	

Джерело: авторська

Приведемо приклад розрахунку страхового внеску для сільськогосподарського виробничого ТОВ Таврійське з найменшою кадастровою оцінкою сільгоспугідь (гірші землі). Враховуючи, що сільськогосподарські угіддя застраховані на повну вартість, а поправочний

коефіцієнт до середнього по області страхового тарифу для умови цього господарства рівний 0,75 (табл. 3.3), одержимо:

- по ріллі: $21920 \text{ грн./га} \times 0,29 \times 0,75 : 100 = 47,7 \text{ грн./га}$;
- по пасовищах: $3506 \text{ грн./га} \times 0,29 \times 0,75 : 100 = 7,6 \text{ грн./га}$;
- в середньому по сільгоспугіддях – $64451486 \text{ грн.} : 3189 \text{ га} \times 0,29 \times 0,75 : 100 = 43,9 \text{ грн./га}$.

Результати розрахунків зведені в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

**Розміри страхових платежів залежно від якості і структури
сільськогосподарських угідь (грн./га)**

Угіддя	Господарства із землями:		
	гіршими	Середніми	кращими
Рілля	47,7	51,2	54,7
Сінокоси	-	51,9	53,3
Пасовища	7,6	8,2	8,8
В середньому по сільгоспугіддях	43,9	48,8	52,9

Джерело: авторська

Страхові внески з потенційних страхувальників сільськогосподарських підприємств в Запорізькій області складуть і середньому від 47,7 до 54,7 грн. за га ріллі, або від 43,9 до 52,9 грн./га сільгоспугідь. При середній площі останніх з розрахунку на господарство у розмірі 4–7 тис. га і за умови, що буде застрахована їх повна вартість, страховий внесок складе на господарство близько 200-400 тис. грн. в рік.

Багато сільськогосподарських підприємств не зможуть витратити такі кошти на страхові внески. Тому страхування земель сільськогосподарського призначення матиме потребу, як і при страхуванні урожаю, в пайовій участі держави. При його 50% участі страхові внески землекористувачів скоротяться до 22-27 грн. з гектара сільськогосподарських угідь або 100-200 тис. грн. в рік.

Це вище за ставки сплачуваного господарствами земельного податку, що склав для господарств Запорізької області в 2007 р. в середньому 10 грн.

за гектар сільгоспугідь. Але якщо врахувати, що земельний податок за кордоном складає 1,5-2% вартості земель, тобто 280-370 грн./га для умов Запорізької області, страховий внесок 22-27 грн./га не можна вважати, для землекористувачів обтяжливим, тим більше при гарантії забезпечення ним страхового захисту від несприятливих природних і техногенних дій.

При страхуванні земель, як і інших видів страхування, доцільно передбачити знижки із страхових внесків для постійних страхувальників. Припустимо, особам, які страхуватимуть земельну ділянку на протязі двох років без перерви, якщо за цей час не відбудеться страхового випадку, при укладанні нового договору може бути надана знижки у розмірі 10%, а на протязі трьох і більше років страхування – 15% з нарахованої суми страхового внеску.

Оцінка збитку, нанесеного земельним ділянкам несприятливими природними і техногенними подіями.

Для страхування земель немає практичних методик оцінки реальних збитків від несприятливих дій на них природних і техногенних дій. Існує лише Закон України «Про охорону земель» де наведено державні стандарти і нормативи в галузі охорони земель, затверджене 19 червня 2003 р, а також Земельний Кодекс України де зазначено про методику визначення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам; показники деградації земель та ґрунтів.

В основу визначення величини збитку від деградації земель ця методика пропонує покласти нормативний показник витрат на освоєння нових земель замість сільськогосподарських угідь, що вилучаються (в т.ч. через їх псування), або у разі погіршення їх якості. Проте реальний збиток, що компенсує вибуття або пошкодження земельною ділянкою, об'єктивно може бути не рівний нормативам освоєння нових земель. Але головне, – в нормативах не передбачено відшкодування збитку власникам землі, землевласникам і землекористувачам. Так, згідно "Положення про порядок відшкодування збитків..." засоби, що поступають в порядку відшкодування

втрат сільськогосподарського виробництва, зараховуються в дохід відповідних бюджетів регіонів України і органів місцевого самоврядування.

На підставі вказаних вище офіційних документів і матеріалів в ході даного магістерського дослідження розроблені методичні підходи до визначення збитку, нанесеного земельним ділянкам негативними природними і антропогенними діями.

Враховуючи, що величина збитку від несприятливих природних і техногенних дій складається з витрат на відновлення пошкодженої земельної ділянки і упущеної вигоди за час його відновлення, пропонується його величину визначати по формулі:

$$O = O_{\delta} + O_{\hat{A}}, \quad (3.5)$$

де: O – величина збитку;

O_{δ} – збитки, обумовлені необхідністю витрат на його компенсацію;

$O_{\hat{A}}$ – упущена вигода, що характеризується величиною доходу, недоотриманого за час, що вимагається для відновлення земельної ділянки.

Упущену вигоду ($O_{\hat{A}}$) визначаємо по формулі:

$$O_{\hat{A}} = (\bar{I}_{\hat{ND}} - \bar{I}_{\hat{O}}) \times S \times \hat{E}_c, \quad (3.6)$$

де:

$\bar{I}_{\hat{ND}}$ – середній річний прибуток від експлуатації ділянки;

$\bar{I}_{\hat{O}}$ – фактично одержаний (можливий) прибуток від експлуатації ділянки;

S – площа пошкодження ділянки;

K_z – коефіцієнт залежності суми щорічного доходу, що втрачається, від періоду відновлення пошкодженої ділянки.

Середній річний прибуток (\dot{I}_{NB}) обчислюється по фактичних обсягах виробництва в натуральному виразі в середньому за декілька років за цінами, діючими на момент визначення розмірів збитку.

Коефіцієнт перерахунку доходу, що втрачається, визначається згідно даних табл. 3.5, викладених в "Положенні про комісію з визначення розміру збитків, заподіяних власникам землі та землекористувачам", затверджених 13.08.2003.

Розглянемо приклади розрахунку збитку для випадків, коли одна ділянка була безлиста, а інший втратив частину родючого шару.

Таблиця 3.5

Значення коефіцієнта залежності сум щорічного доходу (Кз), що втрачається, з сільськогосподарських земель з різним часом їх відновлення

Період відновлення (років)	Коефіцієнт (Кз)	Період відновлення (років)	Коефіцієнт (Кз)
1	0,9	8-10	5,5
2	1,7	11-15	7,0
3	2,5	16-20	8,2
4	3,2	21-25	8,9
5	3,8	26-30	9,3
6-7	4,6	31	10,0

Джерело: авторська

Розрахунок вартості робіт виконаний згідно наказу «Про затвердження Розмірів оплати земельно-кадастрових робіт та послуг» Державний комітет України по земельних ресурсах (Держкомзем) Наказ № 97/298/124 від 15.06.2001 (табл. 3.6).

Вартість рекультивациі ділянки склала по розрахунку 52,6 тис. грн., період рекультивациі – три місяці.

Упущена вигода буде залежати від періоду року, коли проводиться відновлення ділянки. Якщо це період, в який не здійснюється ніяких сільськогосподарських робіт, то упущеної вигоди не буде. В разі проведення рекультивациі в період весняної посівної, упущена вигода буде дорівнювати

середньому доходу від продукції запланованої культури, яка могла бути одержана з пошкодженої ділянки.

Розрахунок збитку при загородженні земельної ділянки будівельним сміттям.

При будівництві під'їзного майданчика виявилася захаращена частина ділянки площею 0,13 га, яка по ступеню захаращення ділиться на чотири зони. На ділянці із слабким і середнім ступенем загородження необхідне прибирання бетонних плит. На ділянках сильно та більш сильно захаращених (з витоком фарб, розсипом хімічно шкідливих видів відходів) потрібно зрізання ґрунту бульдозером на глибину 0,2 м і нанесення родючого шару ґрунту.

Таблиця 3.6

Розрахунок вартості робіт по рекультивації захаращеної ділянки

Роботи	Нормативний обсяг робіт	Розцінка за норматив, грн.	Фактичний обсяг робіт	Вартість робіт, грн.
Прибирання плит в ручну	10 м ³	26,3	2,62	57
Зрізає ґрунту бульдозером	1000 м ³	3305,9	80,8	267
Вантаження сміття екскаватором	1000 м ³	9204,9	83,42	768
Вивезення сміття на відстань 10 км	10 км т	14,3	180	2567
Доставка родючого шару автосамоскидами	10 км т	14,3	185	2635
Розрівнювання родючого шару бульдозером	1000 м ³	1323,9	84,7	112
Прибирання плит в ручну	10 м ³	26,3	2,62	57
Зрізає ґрунту бульдозером	1000 м ³	3305,9	80,8	267

Джерело: авторська

Аналогічним чином розраховується збиток і у разі інших техногенних дій. При забрудненні земельної ділянки хімічними речовинами буде врахована вартість очищення від забруднювачів (хімічної меліорації, видалення і поховання забрудненого ґрунту, термічної обробки, інших заходів), а також неoderжаний за час відновлення дохід.

Розрахунок збитку, пов'язаного з відновленням втраченої частини родючого шару ґрунту.

При проведенні робіт по будівництву газопроводу не збережений і втрачений знятий родючий шар ґрунту. Тут вартість втраченого ґрунтового шару прирівнюється по грошовому еквіваленту до вартості органічних і мінеральних добрив, необхідних для відновлення втрачених агрохімічних характеристик ґрунту і оцінки упущеної вигоди.

Початкові дані для розрахунку:

- площа ділянки із знятим ґрунтом склала 25 га;
- втрачено родючої грантової маси близько 45 тис. м³;
- у втраченому ґрунті запаси гумусу склали 940 т, рухомого фосфору – 1,5 т, обмінного калія – 0,5 т;
- вартість тонни добрив: гною з внесенням – 300 грн., фосфорних – 2500 грн., калієвих – 2000 грн.;
- вміст діючої речовини у фосфорних добривах – 20%, в калієвих – 60%;
- середній річний дохід від виробництва і реалізації центнера картоплі – 200 грн., що при врожайності 150 ц /га і 100% товарності складе 30000 грн. з розрахунку на гектар.

Визначення еквівалентної вартості органічних і мінеральних добрив.

Перерахунок запасів гумусу, що містяться у втраченому ґрунтовому шарі, на органічні добрива зроблений на підставі даних про гуміфікації останніх при внесенні їх в ґрунт.

Ціна кілограма гумусу визначається на основі його кількості, що утворюється при внесенні однієї тонни органічних добрив. Коефіцієнт гуміфікації гною в середньому складає 0,08. З тонни підстилкового гною в цьому випадку утворюється 80 кг гумусу.

Витрати на відновлення гумусу і елементів мінерального живлення рослин в родючій помненній масі ($C_{\bar{A}}$) визначають по формулі :

$$\tilde{N}_{\bar{A}} = \tilde{N}_i \times C_{\bar{A}} / 0,08 + \tilde{N}_{DE} , \quad (3.7)$$

де \tilde{N}_i – вартість внесення тонни гною;

$C_{\bar{A}}$ – запаси гумусу в родючій ґрунтовій масі;

\tilde{N}_{DE} – загальна вартість рухомого фосфору, обмінного калія; 0,08 – коефіцієнт гуміфікації гною.

Обсяг органічних добрив (O_y), потрібних для відновлення втрачених запасів гумусу (940 т), визначають по формулі:

$$\hat{I}_o = C_{\bar{A}} \div 0,08 ,$$

$$O_y = 940 \text{ т} : 0,08 = 11750 \text{ т}$$

Вартість органічних і мінеральних добрив, необхідних для відновлення втрачених агрохімічних характеристик ґрунту складе:

$$\tilde{N}_{\bar{A}} = \frac{300 \text{ т} \times 940 \text{ т}}{0,08} + 2500 \text{ т} \times \frac{1,5 \text{ т}}{20\%} + 2000 \text{ т} \times \frac{0,5 \text{ т}}{60\%} = 3545450 \text{ т}$$

Оцінка упущеної вигоди за час відновлення ділянки.

З огляду на те, що органічних добрив вимагається внести на пошкоджену ділянку у багато разів більше, ніж допускає норма їх річного внесення (150-200 т/га), для відтворення родючості втраченої ґрунтової маси потрібно декілька років для відновлення пошкодженої ділянки.

Число років відновленні ділянки ($T_{\bar{B}}$) визначається по формулі:

$$\dot{O}_A = \hat{I}_O \div \ddot{A}_A \times S + T \quad (3.9)$$

O_u – загальна кількість органічних добрив;

D_g – доза річного внесення добрив на гектар;

S – площа пошкодженої ділянки;

T – число років, що вимагається на меліоративну підготовку ділянки після завершення внесення органічних добрив.

Число років, яке потрібне на відновлення родючості ґрунту складе:

$$\frac{11750}{200 \times 25} + 3 = 6 \text{ років}$$

Упущена вигода землекористувачів від знищення родючого ґрунтового шару визначається по формулі (3.6).

Упущена вигода та час відновлення ділянки буде:

$$30000 \times 25 \times 4,6 = 3450000 \text{ грн.}$$

Загальна величина збитку, пов'язаного з відновленням втраченої маси родючого шару ґрунту, складе $(3545450 + 3450000) = 6995450$ грн.

У випадку, якщо сума збитку не перевищує вартості всіх застрахованих земель землекористувача, він зможе одержати страхове відшкодування, рівне величині розрахованого збитку і відновити пошкоджену ділянку.

Розрахунок сум страхового відшкодування.

Згідно Закону України «Про страхування» страхове відшкодування виплачується в розмірі фактичною збитку, але в межах страхової суми, встановленої за договором. У тому випадку, коли вона нижча за страхову вартість ділянки, розмір страхового відшкодування скорочується пропорційно відношенню страхової суми до страхової вартості ділянки. Розраховують страхове відшкодування у формулі:

$$\tilde{N}_A = \tilde{N}_N \times \hat{O}_N \div \tilde{N}_{N0} \quad (3.10)$$

S_v – страхове відшкодування;

S_c – страхова сума,

Y_c – збиток страхувальника;

Сст – страхова вартість земельної ділянки.

Якщо земельна ділянка страховою вартістю 2500 тис. грн. застрахований на суму (страхова сума) 1750 тис. грн. (70 % страхової вартості) і йому причинний збиток у розмірі 150 тис. грн., то страхове відшкодування в цьому випадку складе $(150 \times 1750 : 2500) = 105$ тис. грн.

В цілому, основні показники страхування розраховані на прикладі двох господарств Запорізького району Запорізької області (табл.3.7).

Таблиця 3.7

**Показники страхування господарств Запорізького району
(тис. грн.)**

Показники	Господарства	
	Степ-агро	СБК Злагода
1. Площа сільгоспугідь (га)	6362	2341
2. Кадастрова ціна 1 га	21,9	21,6
3. Страхова вартість сільгоспугідь (стр. 1 x стр. 2)	139905	50463
4. Страхова сума з розрахунку 70% страхової вартості	97934	35324
5. Страховий тариф з 100 грн. страхової суми (грн/рік)	0,29	0,29
6. В. т.ч. 50% за рахунок страхувальника	0,145	0,145
7. Коефіцієнт диференціації страхового тарифу	1	1,5
8. Термін страхування (років)	1	1
9. Страховий внесок страхувальника за період страхування (стр. 4. x стр. 6 x стр. 7 x стр. 8) : 100	142	76,8
10. Збиток від деградації сільгоспугідь за період страхування (визначається згідно табл. 3.3)	159,3	273,9
11. Страхове відшкодування (стор. 10 x 70 : 100)	111,5	191,7
12. Страхові внески, що переходять до страхового фонду страховика (+) або виплачувані із страхового фонду страховика (-) (стр.9 ± стр.11)	+30,5	- 114,9
13. Страховий внесок з розрахунку на гектар сільгоспугідь (грн. в рік) (стр.9 : стр.1)	22,3	32,8

Джерело: авторська

Розрахунки показали, що розмір страхового внеску сільськогосподарського виробничого кооперативу СБК Злагода за рік склав близько 77 тис. грн. При цьому господарство зможе одержати страхове відшкодування за збиток від деградації сільгоспугідь у розмірі 192 тис. грн. Сільськогосподарський виробничий кооператив Степ-агро у разі сплати

страхового внеску у розмірі 142 тис. грн. одержить 111,5 тис. грн. страхового відшкодування. При цьому страховий внесок з гектара сільгоспугідь за рік для умов сільськогосподарського виробничого кооперативу Степ-агро складе 22,3 грн., для сільськогосподарського виробничого кооперативу СБК Злагода – 32,8 грн.

За рахунок різниці у розмірі страхового внеску і одержаного страхового відшкодування сільськогосподарським виробничим кооперативом Степ-агро страховий земельний фонд страхової організації поповниться на 30,5 тыс.грн. Останні будуть або використані на виплату страхового відшкодування тим господарствам, в яких сума понесеного збитку перевищить суму страхового внеску або ж вони перейдуть до фонду виплат страхових відшкодувань майбутніх періодів.

Витрати на оплату страхових внесків поза сумнівом вплинуть на результативні показники діяльності сільськогосподарських підприємств (табл. 3.8), але трохи і цілком можуть бути нейтралізовані за рахунок внутрішніх резервів зниження витрат. В цілому витрати Степ-агро, наприклад, зростуть і середньому на 2,4%, центнер зерна подорожчає на 2,8 гривни, соняшнику - на 2,1 гривни, цукрового буряка - на 1,4 гривни. Пропоновані заходи фінансового оздоровлення (списання простроченої заборгованості бюджету і позабюджетним фондам, відстрочення кредиторської заборгованості, інші заходи) створять сільськогосподарським підприємствам реальні передумови в недалекому майбутньому забезпечити страховим захистом сільськогосподарські угіддя.

Страховання дозволить перерозподіляти засоби страхового земельного фонду як по територіях України, так і в часі залежно від місця прояву несприятливих впливів на сільськогосподарських угіддя. Такий перерозподіл економічно ефективний в умовах великих відмінностей природно-кліматичних зон України. У часі перерозподіл засобів відбуватиметься для кожного страхувальника особливо: у спокійні роки він тільки виплачуватиме

страхові внески, в несприятливі по негативному прояву страхових випадків – одержувати страхове відшкодування понесених збитків.

Таблиця 3.8

Вплив витрат по страхуванню на показники собівартості основних видів продукції рослинництва (грн./ц)

Показники	Господарства		
	Степ-агро	ПП Агротехполіс	ПП Дружба
Собівартість:	По річному звіту		
зерна	116	56	68
соняшнику	87	110	191
Собівартість:	З урахуванням страхових внесків		
зерна	118,8	56,8	70,2
соняшнику	89,1	11,6	197,1
	Приріст собівартості з урахуванням страхових внесків		
зерна	2,8	0,8	2,2
соняшнику	2,1	1,6	6,1
Збільшення собівартості в середньому (%)	2,4	1,4	3,2

Джерело: авторська

Разом з розподільною функцією організація земельного страхування виконуватиме виховальні, контрольні і стимулюючі функції. В контактi з комітетами із земельних ресурсів і землеустрою можливо контролювати виконання страхувальниками агротехнічних, лесомеліоративних і інших ґрунтозахисних заходів, витрати на рекультивацію пошкоджених ділянок, що виступатиме мірою не тільки прямого захисту інтересів учасників земельних відносин, але і підвищить їх зацікавленість до дотримання вимог раціонального землекористування.

3.2 Модель організації системи страхування земель сільськогосподарського призначення

Дослідження показали, що до сільськогосподарського страхування в Україні можуть бути повернуті всі діючі зараз страхові організації. Можливий і варіант, коли організовується особлива нова система спеціально для страхування земель взагалі або тільки сільськогосподарських угідь з своєю регіональною мережею і централізацією більшості фінансових операцій. Проте досвід діючих страхових компаній показує, що високий рівень централізації ускладнює роботу із страхувальниками [8]. Для них є пріоритетною така організація, коли всі операції, пов'язані із страхуванням, здійснюються на місцях. Тому доцільнішою представляється схема, по якій для страхування земель використовуватимуться діючі регіональні страхові організації і лише при їх відсутності і в міру необхідності створюватимуться нові.

Створення спеціалізованих підрозділів у складі діючих страхових організацій дозволить не тільки реально акумулювати засоби на проведення попереджувальних (протиерозійних і інших ґрунтозахисних заходів) і відновних робіт, але і полегшить діяльність земельних комітетів в частині контролю і стимулювання виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель.

Задачею земельних комітетів, у свою чергу, повинне стати інформаційно-аналітичне забезпечення страхових організацій: створення бази даних по об'єктах страхування, облік і класифікація страхових випадків, розробка пропозицій за обсягом і порядку фінансування превентивних заходів, направлених на зниження ризиків господарської діяльності.

Можливий варіант організації страхування сільськогосподарських земель і система взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель представлені на рис. 3.1.

Цифрами на схемі позначена послідовність дій учасників страхового процесу. Пунктирна лінія означає можливість, але не обов'язковість такої участі. При організації земельного страхування можливий, наприклад, варіант, коли оцінкою збитку займатиметься служба незалежних фахівців – оцінювачів розмірів збитку. В цьому випадку підвищується достовірність інформації про збиток, нанесеного власнику (користувачу) земельної ділянки, проте і зростає вартість страхових послуг.

Крім того, збільшення числа учасників страхування може знизити оперативність страхового процесу. З урахуванням сказаного можуть вважати за краще використовувати для оцінки величини збитку варіант прямих відносин землекористувачів і страхових організацій, що мають свою службу оцінювачів. Землекористувач буде зацікавлений в реалізації представленої на рис. 3.1 принципової моделі організації страхування, оскільки буде захищений від негативних як природних, так і техногенних дій. Очевидно, що в тому будуть зацікавлені і страхові організації, оскільки ця діяльність є комерційною, до того ж в сприятливій (з погляду відсутності проявів різного роду руйнівних природних страхових подій) роки вони одержуватимуть значно більше страхових платежів, ніж виплачувати страхових відшкодувань, отже – поповнювати свої резервні фонди. У випадках компенсації збитків від техногенних дій страхові організації, що виплатили по них страхові відшкодування, в межах їх сум матимуть право пред'являти позов до фізичних і юридичних осіб, винних в нанесенні таких збитків.

Для кращого розуміння пропонованої схеми страхування сільськогосподарських угідь розглянемо її основні блоки.

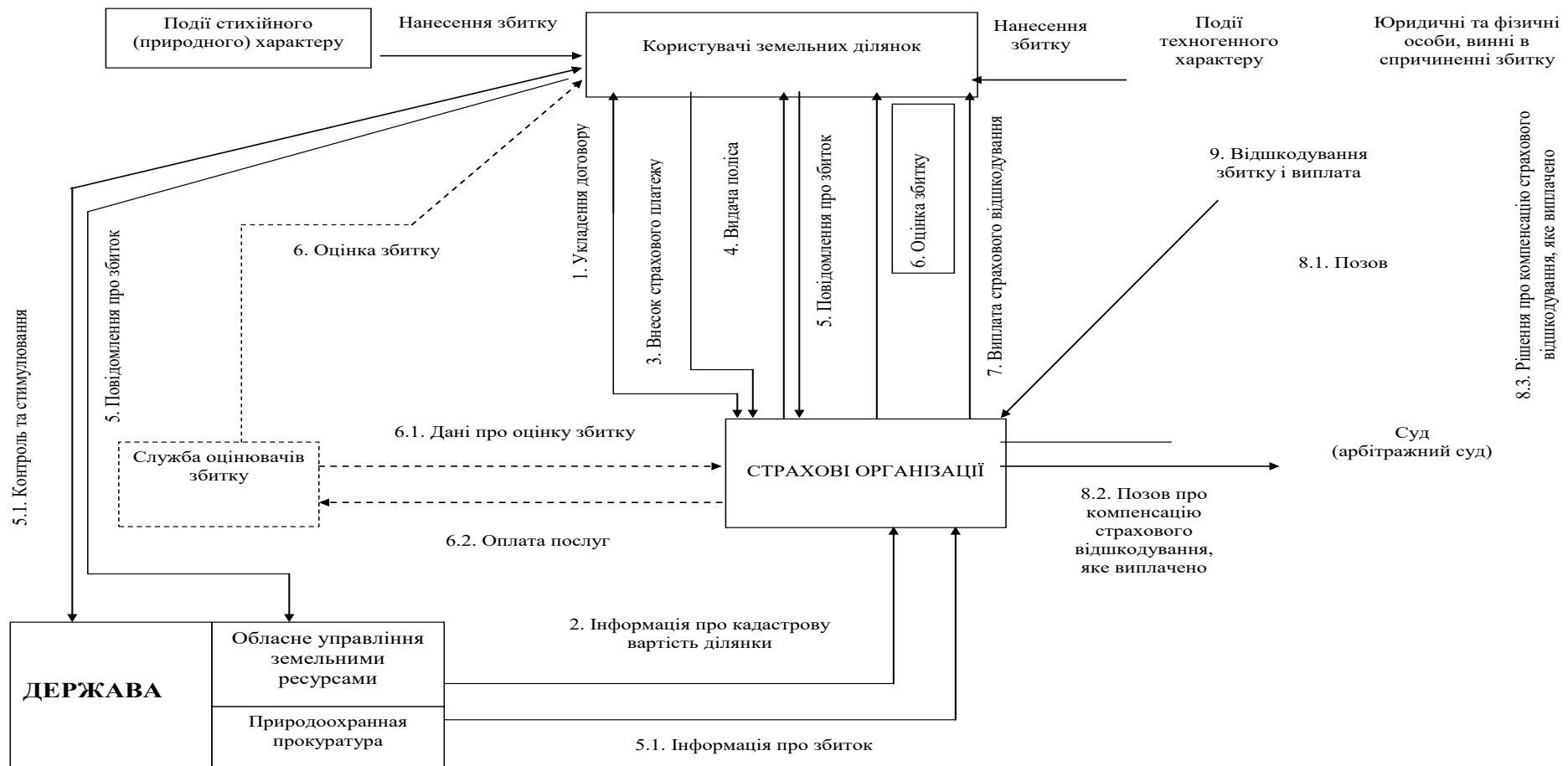

Рис. 3.1. Система взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель

Джерело: авторська

1. Укладання договору страхування рис. 3.2.

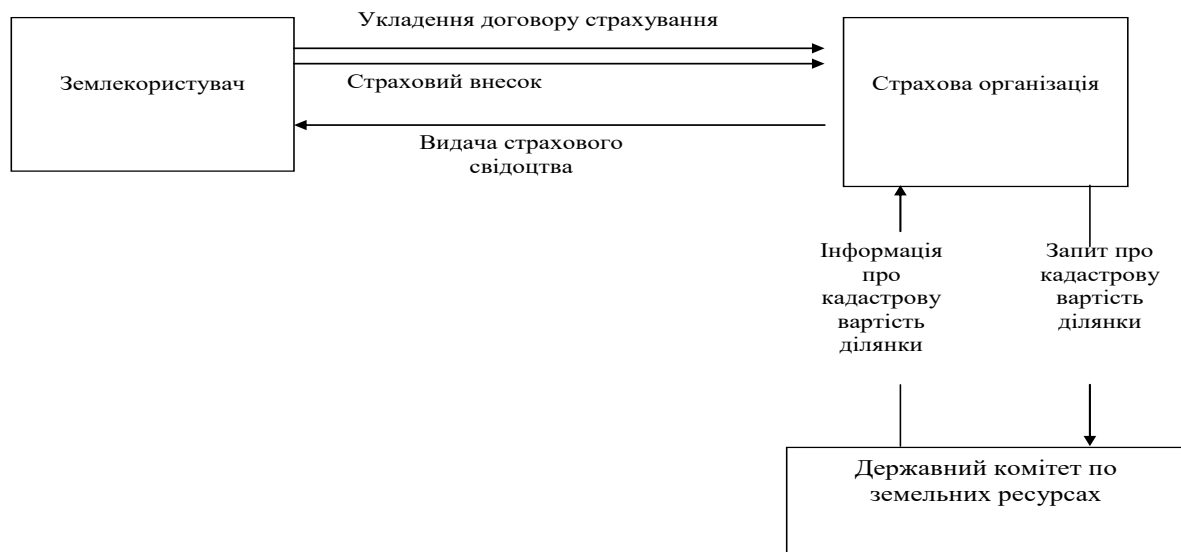

Рис. 3.2. Укладення договору страхування.

Процес починається з ознайомлення страхувальника з правилами страхування, що розробляються страховою організацією (Додаток А), узгодження умов страхування і укладення договору (Додаток А.1). Оцінку земельної ділянки страхова організація здійснює згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 р. № 1531.

Страхові внески оплачуються землекористувачами в терміни, встановлені договором. Страхувальнику може бути надане право вирішувати – сплатити річний внесок одноразово або частинами. Договір страхуванні набуває чинності з моменту сплати першого страхового внеску, після чого страхова організація видає страхувальнику страхове свідоцтво (Додаток А.2)

Аналіз загальної страхової практики свідчить, що договори страхування укладають, як правило, на один рік. Разом з тим у разі передачі землі в оренду, при інших формах тривалого користування страховий договір може укладатися і на триваліші терміни, із сплатою страхової премії частинами, щорічно, або одноразово.

У договорі страхування обумовлюють обов'язки страхувальників по виконанню встановлених для даної місцевості обов'язкових заходів щодо охорони земель, включаючи природоохоронні агротехнології, а також залежних від них заходів попередження втрати або пошкодження земельної ділянки.

Якщо пошкодження застрахованої ділянки відбулося унаслідок безгосподарності, невиконання передбачених договоримо умов, страхове відшкодування по ньому не виплачується або виплачується частково.

2. Виникнення збитку рис. 3.3.

При виникненні збитку страхувальник:

- сповіщає про це страховика;
- заявляє про страховий випадок в комітет із земельних ресурсів і землеустрою, а у разі техногенної дії – в природоохоронну прокуратуру.
- приймає при нагоді міри, запобігаючи подальшому погіршенню земельної ділянки.

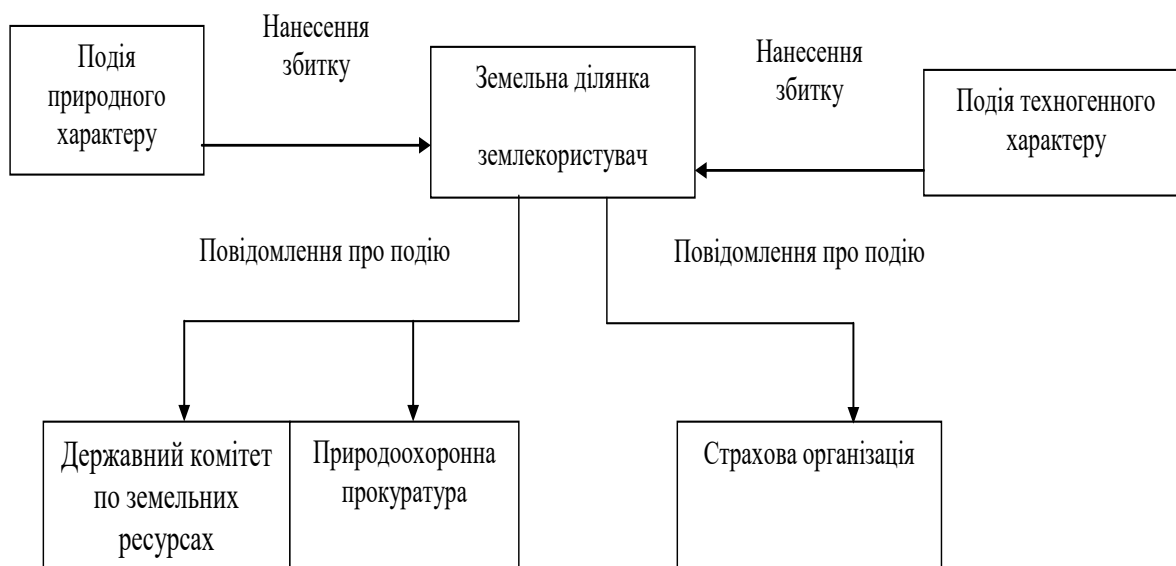

Рис. 3.3. Виникнення збитку.

На підставі документів, підтверджуючих факт і обставини настання страхового випадку, направлений в страхову організацію комітетом із

земельних ресурсів і землеустрою, а при необхідності – природоохоронною прокуратурою, і з урахуванням власних обстежень потерпілої ділянки страхова організація складає акт про пошкодження земельної ділянки, визначає вартість робіт на його відновлення, розраховує суму страхового відшкодування.

3. Оцінка і відшкодування збитку (виплата страхового відшкодування)

рис. 3.4.

Страхове відшкодування виплачується в строк не більш 30 днів з дня отримання повідомлення про страховий випадок. Якщо за цей час страхове відшкодування виплатити не представляється можливим, питання про виплату або відмову розв'язується після отримання рішення (ухвали, вироку) суду або іншої уповноваженої на те організації.

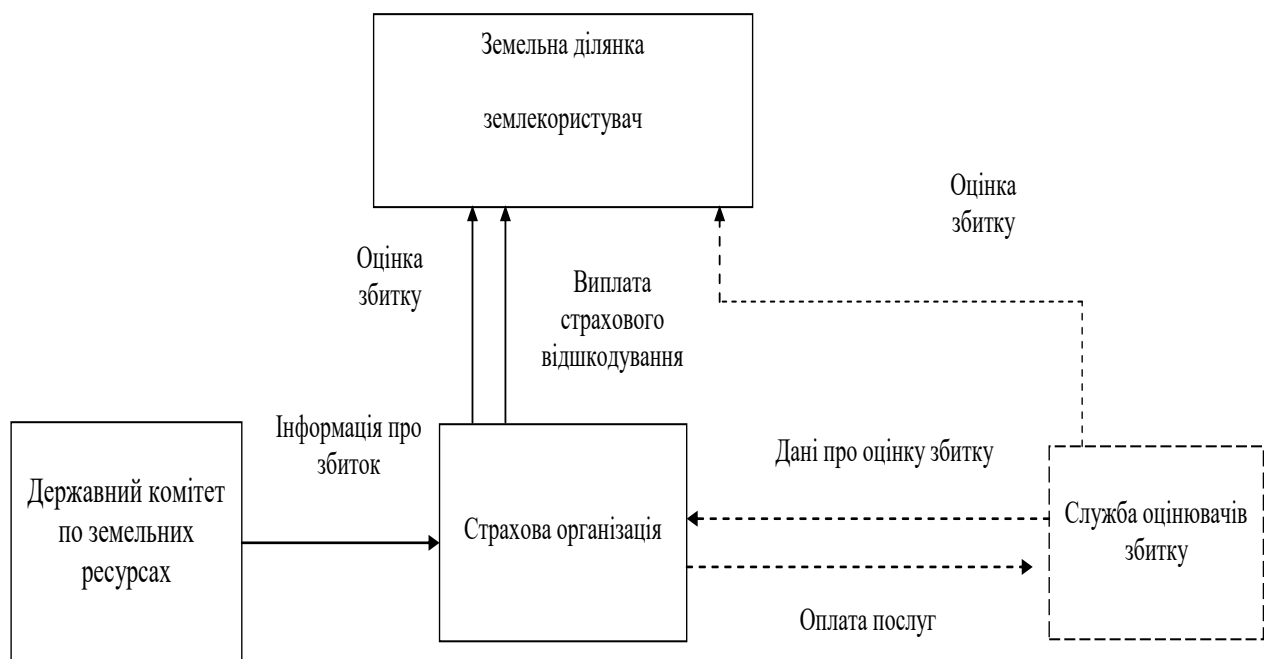

Рис. 3.4. Оцінка і відшкодування збитку.

У разі значного розміру страхового відшкодування і довготривалого періоду відновлення порушеної ділянки страхова організація може виплачувати його поетапно за вже виконані відновні роботи через банк,

обслуговуючий страхову організацію. Механізм таких виплат може бути наступний: страхова компанія перераховує установі банку суму страхового відшкодування, що належить землевласнику, і кошторис запланованих робіт по відновленню ділянки, на підставі якої банк періодично переводитиме страхувальнику відповідні суми. Спочатку потерпілому землевласнику перераховується авансовий платіж, подальші виплати – при пред'явленні документа на вже виконані роботи. Такий порядок виплати страхових відшкодувань забезпечить і цільове використання коштів, що виділяються, і забезпечить контроль за їх використанням.

4. Стягнення збитку з винних осіб рис. 3.5.

При негативному техногенному впливі на ділянку втрата або зниження його продуктивних можливостей відбувається з вини певних третіх (фізичних або юридичних) осіб. В подібних випадках страхова організація в межах суми страхового відшкодування може пред'являти позов до винних і в спричиненні збитку інтересам страхувальника, оскільки після оплати страховиком страхового відшкодування до нього переходять в межах сум, що виплатять, ті права, які страхувальник мав по відношенню до відповідальних за заподіяний збиток. У разі відмови від компенсації витрат страхової організації сума страхового відшкодування, що виплатить, стягається через суд.

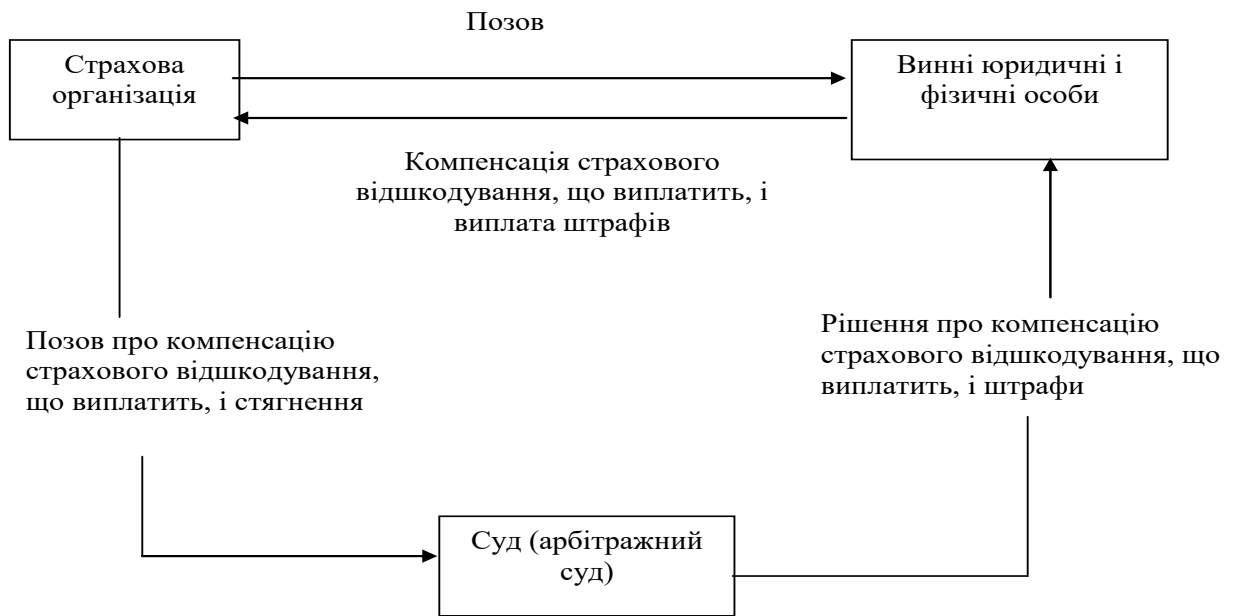

Рис. 3.5. Стягнення збитку з винних осіб.

Спеціалізовані страхові організації мають більше нагоди професіонально довести винність підприємств або фізичних осіб, що порушили законодавство у області охорони сільськогосподарських земель. До того ж землекористувачам, з властивою їм в більшості випадків недостатньою юридичною обізнаністю, відсутністю засобів на судові і адміністративні тяжби, боязню вступати в конфлікт з адміністрацією крупних підприємств, простіше внести страховий платіж і бути упевненими в страховому захисті і відшкодуванні можливого збитку.

Найбільш затребуваним такого роду страховий захист може стати в зонах, особливо схильних до негативних дій природного і техногенного характеру. Сюди можна віднести землі, найбільшою мірою схильні до стихійних бід, а також землі, розташовані поблизу крупних підприємств хімічної і металургійної промисловості атомних електростанцій, великих міст і транспортних артерій.

Формування системи страхування сільськогосподарських земель потребує організуючу участь держави у виробленні правил і створенні необхідних для цього умов. Перш за все потрібно буде включити в проект

закону України "Про сільськогосподарське страхування" додаткову статтю «Про страхування земель сільськогосподарського призначення», закріплюючи державно-комерційний характер страхування, участь бюджету в його фінансуванні, порядок його наукового, технічного і кадрового забезпечення. Належить також:

- сформувати банк даних про схильність територій дії небезпечних природних і техногенних процесів (їх інтенсивності, площі розповсюдження, ступеня небезпеки), необхідних для встановлення страхових тарифів;

- зорієнтувати державний земельний кадастр на інформаційне забезпечення страхування земель;

- сформувати у складі страхових організацій спеціалізовані підрозділи по страхуванню сільськогосподарських земель;

- організувати підготовку фахівців земельного страхування;

- визначити порядок фінансування страхування сільгоспугідь за рахунок засобів цільових бюджетних фондів;

- повернути наукові організації для підготовки пропозицій за умов діяльності страхових компаній, що займаються страхуванням земель, а також програм навчання фахівців з цієї проблеми.

- вирішити питання фінансування науково-дослідних робіт і підготовки кадрів з питань земельного страхування.

Створення і упровадження ефективної системи страхування земель при її активній державній підтримці дозволить значно збільшити надходження грошових коштів з позабюджетних джерел на запобігання і ліквідацію негативних наслідків природних і антропогенних процесів, сприятиме підвищенню фінансової стійкості землеробського виробництва.

3.3 Вдосконалення нормативно-правової бази страхування земель сільськогосподарського призначення

З часу вступу в дію Земельного кодексу України в цілому визначилась сучасна земельна політика держави, яка спрямована на остаточне розв'язання питань розвитку відносин власності на землю, формування цивілізованого ринку земель, розвиток іпотечного кредитування, удосконалення системи земельних платежів, підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами.

За час, що минув від прийняття Земельного кодексу України, прийнято низку законодавчих актів, що регулюють земельні відносини і є базовими для формування ринку земель сільськогосподарського призначення.

Поряд з уже існуючими Земельним та Цивільним кодексами України, Законами України „Про іпотеку”, „Про заставу”, „Про оренду земель”, прийняті Закони України „Про оцінку земель”, „Про землеустрій”, „Про порядок виділення в натурі земельних часток (паїв) та їх обмін”, „Про охорону земель”, „Про державну землевпорядну експертизу”, „Про розмежування земель державної та комунальної власності” „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень”, які визначають ключові аспекти, механізми продажу земельних ділянок, їх оцінки, застави, реєстрації прав та інші аспекти.

Для створення чіткого механізму продажу земель, в тому числі земель сільськогосподарського призначення, назріла необхідність в прийнятті Закону України „Про ринок земель”. Передбачається врегулювати всі питання трансакцій з земельними ділянками, їх публічного продажу на аукціонах та запобігання спекуляції ними.

Цей законопроект, прийнятий Верховною Радою спрямований на:

– остаточне завершення створення ринкових передумов по залученню до економічного обігу земельних ділянок;

– організацію прозорого публічного ринку земель із запровадженням конкурентності їх продажу;

– забезпечення повноти надходження податків і зборів.

З прийняттям Закону України „Про ринок земель”, до ринкового обігу можуть бути залучені землі сільськогосподарського призначення, що сприятиме поглибленню ринкових перетворень, формуванню конкурентного середовища.

Законопроектом передбачено обмеження щодо граничних розмірів земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, граничні мінімальні розміри яких установлюються Кабінетом Міністрів України.

Разом з тим необхідно вже сьогодні розробляти та законодавчо визначити науково обґрунтовані мінімальні й максимальні розміри земельних ділянок сільськогосподарського призначення для недопущення їх необґрунтованого подрібнення та недопущення приватизації надлишкової кількості земель в одних руках, а також встановити обмеження щодо зміни цільового призначення земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Треба запровадити економічні механізми стимулювання викупу деградованих та малопродуктивних земель сільськогосподарського призначення під заліснення. Для цього треба прислухатися до міркувань науковців, практиків, бо, на нашу думку, вже сьогодні є потреба в доповненні згаданого законопроекту.

Законопроект не враховує питань щодо біржових земельних торгів, аукціонної діяльності на ринку земель, страхування земель та прав на них, випуску та обігу іпотечних цінних паперів на землю. Ці питання потребують наукового обґрунтування та винесення до Верховної Ради України як зміни до другого читання законопроекту „Про ринок земель”.

Прийняття Закону України „Про ринок земель” буде суттєвим поштовхом для зняття мораторію на відчуження земель

сільськогосподарського призначення, після чого запрацює інституція кредитування під заставу землі (тобто іпотека).

В усьому цивілізованому світі земля є заставою під довгострокові, дешеві кредити для сільськогосподарських підприємств. У земельному фонді України є 33 млн. га ріллі, а їх вартість за підрахунками вчених становить близько 300 млрд. грн. Функціонування іпотечного кредитування землі дозволить залучити в сільське господарство кошти, достатні для фінансування технічного переоснащення сільського господарства і запровадження нових високопродуктивних технологій тощо.

Продовження дії мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення поглиблює тінізацію відносин та суперечить політичному курсу держави, яка визначила свій Європейський вибір розвитку. Однією із передумов інтеграції України до Європейських структур є створення ринкового земельного ладу, формування якого завершується як у правовому відношенні, так і в частині набуття прав на землю та забезпеченні умов її ринкового обігу.

Досвід проведення земельних реформ у провідних державах світу переконливо свідчить, що затягування реформування згубно позначається на їх соціально-економічному розвитку.

На деякий час мораторій на продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення був потрібний для створення відповідної законодавчої бази.

На сьогодні в основному сформовано законодавчу базу, створено передумови для залучення до ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. Залишилося прийняти Закон України „Про ринок земель”.

Хочу наголосити, що продовження дії мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення лише продукує стагнацію відносин на селі, створює загрози продовольчій безпеці країни. Якщо невідкладно не вирішити це питання, то:

– буде заблокований процес оптимізації землеводінь і землекористувань приватних сільськогосподарських підприємств, що виникли внаслідок земельної реформи;

– подальша заборона вільного обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення неминуче шкодить соціальним та економічним інтересам мільйонів селян. Адже більшість селян не мають належних професійних знань, досвіду, фізичних можливостей займатися хліборобською працею в товарному ринковому середовищі. Їхні спадкоємці проживають переважно в іншій місцевості і не збираються самостійно працювати на землі. Селяни старших вікових груп не зможуть сподіватися на забезпечену земельною власністю старість, якщо не матимуть можливості її реалізувати за справжньою ринковою вартістю;

– заборона вільного обігу земельних ділянок означатиме блокування процесів створення оптимальних за розмірами та конкурентоспроможних господарств ринкового типу;

– одним із головних негативних чинників мораторію є зниження інвестиційної привабливості Української аграрної економіки, пов'язаної з підвищенням ризику вкладень.

Треба пам'ятати, що існуюча заборона на вільний обіг землі перешкоджає встановленню реальної ціни на землі сільськогосподарського призначення, що, в свою чергу, призводить до суттєвого зниження їх вартості. Внаслідок цього власники землі отримують значно занижену орендну плату за землю. Крім того, не включення землі в економічний обіг не дозволяє враховувати її ціну у вартості продукції, виробленої в аграрному секторі економіки, реально визначити землю як базову складову витрат аграрного виробництва.

В разі продовження мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення ще більше загостриться ситуація із забезпеченням ефективного використання та охорони земель, попередження виснаження ґрунтів. За відсутності повноцінного ринку землі, який міг би

визначити ефективного власника, сільськогосподарськими підприємствами щорічно не використовуються понад два мільйони гектарів орних земель.

Запровадження невиправдано тривалої заборони на вільне відчуження земель сільськогосподарського призначення дасть також новий поштовх для розвитку тіньового ринку землі, збільшить кількість зловживань у даній сфері.

Аграрний сектор Української економіки гостро потребує інвестицій. Підвищенню інвестиційної привабливості аграрних підприємств сприятиме запровадження застави права на оренду земель сільськогосподарського призначення, яка запропонована проектом Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (щодо застави речових прав на земельні ділянки), яка обумовлена відсутністю правової бази у сфері суспільних відносин щодо застави права на оренду та речових прав на земельні ділянки і можливості їх продажу.

Законопроект неоднозначно сприймається міністерствами і відомствами і поки що знаходиться у стадії довготривалих погоджень.

Також Комітетом Верховною Радою України з питань аграрної політики та земельних відносин розроблений проект Закону України “Про використання державних земель несільськогосподарського призначення з метою забезпечення випуску іпотечних (земельних) цінних паперів”.

Використання державних земель несільськогосподарського призначення з метою випуску іпотечних (земельних) цінних паперів дасть змогу отримати довгострокові кредитні ресурси. Випуск таких паперів сприятиме значному розширенню ресурсної бази іпотечного кредитування.

В зв'язку з цим, кошти, що залучені шляхом емісії іпотечних (земельних) цінних паперів, спрямовуватимуться Державною іпотечною установою до комерційних банків під відповідне забезпечення з їх боку, ризики звернення стягнення на земельні ділянки державної власності практично відсутні, а іпотечні цінні папери, емітовані в такий спосіб, будуть надійними.

Обтяжені земельні ділянки державної власності зможуть і надалі використовуватися за своїм призначенням і за період обтяження можуть принести державі значні доходи (за прогнозами до 60 відсотків від їх вартості). Законопроект не знаходить підтримки.

Земельні аукціони відіграють важливу роль у реформуванні земельних відносин в Україні та у процесі переходу країни від адміністративно-командної до ринкової економіки в цілому.

З цією метою Держкомзем готує проекти законодавчих та нормативних документів, що стосуються порядку проведення біржових земельних торгів, земельних аукціонів з “голосу” та земельних конкурсів по продажу земельних ділянок, права на оренду земельної ділянки та речових прав на землю, створення й ведення баз даних ринку земель та відповідного програмного забезпечення з використанням існуючих корпоративних комп'ютерних мереж і засобів глобальної мережі Internet, запровадження оперативної звітності щодо ринкового обігу земельних ділянок та прав на них. Ці документи повинні регулювати типові процедури стосовно здійснення продажу, зробити їх прозорими й забезпечити запобігання корупції, створити ринкові механізми ціноутворення, підвищити платіжну дисципліну на ринку земель, залучення громадян та юридичних осіб, які виявили бажання відчужити земельні ділянки, що перебувають у їхній власності, до продажу своїх ділянок або прав на них на земельних торгах, створення бази даних і забезпечення інформування населення регіону щодо попиту й пропозицій на земельні ділянки державної та приватної власності.

Безумовно, багато цих питань повинен був би вирішити Закон „Про ринок земель”, а в його відсутності місцеві органи, враховуючи що Закон України „Про Державний бюджет на ..” (відповідний рік) передбачає надходження коштів від продажу земель, в тому числі на земельних торгах, до бюджетів всіх рівнів, приймають свої рішення про порядок проведення земельних торгів на свій розсуд. Ці порядки різноманітні, на жаль, здебільшого не враховують у повному обсязі державну політику у галузі

ринкових земельних відносин, а тому викликають нарікання від громадськості та керівництва Держави.

Стосовно експертної оцінки земельних ділянок ми пропонуємо наступне.

По-перше, базова підготовка оцінювачів. Екзаменаційною комісією проведено 18 кваліфікаційних іспитів, в результаті чого 515 осіб отримали кваліфікаційні свідоцтва оцінювачів з експертної грошової оцінки земельних ділянок. 111 осіб не показали достатнього рівня знань і не склали кваліфікаційний іспит. Тобто 18 відсотків, в тому числі тих оцінювачів, хто не один рік займався оцінкою, виявилися не підготовленими. Отже, заслуговує на увагу розробка науково обґрунтованих програм базової підготовки та підвищення кваліфікації оцінювачів з експертної грошової оцінки земельних ділянок. Також з метою підвищення якості підготовки оцінювачів з експертної грошової оцінки земельних ділянок розробляється порядок атестації викладачів, що залучаються до процесу підготовки.

По-друге, те, що продавцем є рада або держадміністрація, але, не маючи коштів, вона погоджується з тим, що замовником експертної грошової оцінки стає покупець. Оцінювач працює з покупцем і встановлює ціну, за яку покупець погоджується купити земельну ділянку, і не враховує імовірну ціну, за яку продавець може продати цю земельну ділянку. Тому треба розробити механізм залучення власних бюджетних коштів місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування для проведення експертної оцінки.

Наступне питання – це постійне безкоштовне надання у власність земельних ділянок певного виду використання. Як буде розвиватися ринок земель, як складатиметься ціноутворення на цьому ринку, коли є постійна спокуса в обхід чинного законодавства отримувати землю безкоштовно?

Нормативна грошова оцінка у сукупності з Законом України „Про оренду землі” надає можливість встановлювати орендну плату в 10 разів вищу, ніж земельний податок. На жаль, ми маємо приклади, що в деяких

населених пунктах орендна плата встановлюється на рівні 1 - 1,5 відсотки від нормативної грошової оцінки. При викупі цілком справедливо обґрунтовується оцінювачем низька ціна земельної ділянки, бо інакше ніхто її викупувати не буде це на сучасному етапі економічно не вигідно, краще сплачувати орендну плату. Виходячи з наголошеного, слід обґрунтувати гнучкі механізми формування орендної плати.

Порушення земельного законодавства, що мають місце у використанні земель державної власності, прямо пов'язані з недосконалим управлінням ними. У державі законодавчо не визначено конкретного органу, відповідального за стан і ефективне використання зазначених земель. Потрібний єдиний орган державного управління, який би займався контролем продажу земель сільськогосподарського призначення та їх раціональним використанням.

Ми ж нині маємо у розпорядниках землями державної власності і органи місцевого самоврядування, і органи державної виконавчої влади, і Кабінет Міністрів, і Верховну Раду України. А тепер, у 2006 році, до розпорядників додався ще орган приватизації Фонду Державного Майна, який, до речі, визначений як продавець. Водночас повноважень щодо надання земельних ділянок під об'єктами, що підлягають приватизації, взагалі не має жоден орган, тобто заблоковано надання в оренду, в постійне користування, вилучення земельних ділянок, зміну їх цільового призначення. Ми пропонуємо створити окремий Державний департамент по земельних ресурсах, який буде контролювати процеси продажу та перерозподілу земель сільськогосподарського призначення, що забезпечить ефективне функціонування ринку їх страхування.

Досвід європейських країн, які проводили глибокі земельні реформи, довів обов'язковість створення інституції, яка ринковими методами проводить державну політику у сфері земельних відносин (Угорщина, східні землі Німеччини тощо).

Діяльність такої структури дозволить:

1. Швидко й ефективно усувати деформації, які виникатимуть на ринку земель і матимуть небажані для суспільства і держави наслідки (головним чином шляхом проведення операцій купівлі-продажу земельних ділянок різного призначення та впливу на цінову ситуацію, тобто продажу земельних ділянок при підвищенні попиту на них та викупу у разі падіння цін завдяки перевищенню пропозицій над попитом, а також передачею державних земель в ефективне управління юридичним та фізичним особам). Завдяки цьому такий Державний департамент по земельних ресурсах стане стабілізатором запровадження ринку страхування земель сільськогосподарського призначення після закінчення мораторію на їх продаж та гарантом викупу цих земель і повернення їх селянину шляхом надання в оренду з послідовним викупом.

2. Запобігати обезземеленню селян шляхом продажу їм земельних ділянок з розстрочкою платежу.

3. Сприяти підвищенню ефективності використання земель (шляхом укрупнення набутих у власність земельних ділянок в процесі їх передпродажної підготовки, продажу чи передачі в управління ефективним господарям тощо) та за рахунок економіко-землепорядної оптимізації землекористування викупувати (обмінювати) деградовані, порушені, подрібнені земельні ділянки, формуючи цілісні агроформування, віддаючи земельні ділянки під заліснення, залуження, вирішуючи питання підбору земельних ділянок для будівництва доріг, газопроводів та інших об'єктів загальнодержавного значення.

4. Поповнення Державного бюджету за рахунок доходів від продажу земельних ділянок та передачі їх в управління.

5. Сприяння розвитку аграрної іпотеки:

5.1. Шляхом купівлі обтяжених іпотекою земельних ділянок за наперед визначеними цінами у разі звернення стягнення на такі ділянки (внаслідок згоди державного підприємства набувати у власність такі ділянки

різко зростає їх привабливість як предмета іпотеки для банків та інших кредиторів).

5.2. Розміщення власних коштів на рахунок банків, які надаватимуть іпотечні кредити.

5.3. Набуттям у власність іпотечних цінних паперів, емітованих іпотечною установою другого рівня, у розмірах, визначених Кабінетом Міністрів України.

Громадянину і суспільству цей законопроект забезпечує прозорість на ринку земель в цілому та щодо земель державної власності зокрема.

Державна реєстрація прав на землю та нерухоме майно, обмежень та обтяжень – це, передусім, захист державою права власності. Без державної реєстрації ринок земель буде незахищеним, неповноцінним. Тому, безумовно, перед Комітетом Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин стоїть завдання найближчим часом запровадити державну реєстрацію прав на майнові комплекси.

Отже, є підстави стверджувати, що в Україні створюється нове земельне законодавство, на основі якого будуть вдосконалюватися земельні відносини, а також рівень використання земель у нашій державі, яка має значний і високоякісний земельний фонд. Водночас, у законодавстві ще існують недосконалі правові норми, які перешкоджають повноцінному включенню землі у сферу ринкових відносин та забезпеченню використання її як стійкого базису виробництва.

Розвиток державного регулювання страхування земель сільськогосподарського призначення напряму залежить від вирішення проблем менеджменту і маркетингу на ринку земель, визначення в законодавстві (крім Закону України „Про оренду земель”) питання страхування земельних ділянок та прав на них. Необхідно забезпечити розробку методик, стандартів щодо різноманітних аспектів ринку земель, в першу чергу спрямованих на екологічну складову ринку земель, на охорону земель та їх раціональне використання.

Враховуючи значимість та актуальність питання вдосконалення системи державного регулювання страхування земель сільськогосподарського призначення в частині формування і розвитку ринку земель та його інфраструктури необхідно:

1. Кабінету Міністрів України:

1) активізувати роботу з комітетами і фракціями Верховної Ради України щодо законодавчого забезпечення ринку земель;

2) протягом двох місяців забезпечити розробку та внесення до Верховної Ради України змін та доповнень до земельного законодавства, в тому числі до проекту Закону України "Про ринок земель", передбачивши в ньому:

запровадження дозвільного порядку набуття прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення шляхом встановлення спеціальних вимог до покупців земельних ділянок сільськогосподарського призначення, в тому числі щодо їх фахової підготовки, наявності бізнес-плану ведення сільськогосподарського виробництва і відповідного проекту землеустрою;

забезпечення пріоритетів охорони навколишнього середовища та економічних санкцій у випадках порушень порядку обороту землі;

визначення спеціальних режимів операцій та доходів з перепродажу земельних ділянок на вторинному ринку;

надання можливості придбання земельних ділянок до державної або комунальної власності для державних та комунальних потреб за рахунок відповідних бюджетних коштів;

заборону продажу земельних часток(паїв) до одержання державних актів на право власності на земельні ділянки;

збереження цільового призначення земель сільськогосподарського призначення при їх відчуженні;

встановлення дозвільного порядку на поділ земельних ділянок сільськогосподарського призначення та їх мінімальних розмірів;

встановлення максимального розміру земель сільськогосподарського призначення, які можуть перебувати у власності громадян України та їх близьких родичів, заснованих ними юридичних осіб, у тому числі в межах території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

визначення кола осіб, які мають переважне право на придбання земельних ділянок сільськогосподарського призначення у відповідній адміністративно-територіальній одиниці та унормування порядку реалізації такого права;

визначення порядку набуття прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення юридичними особами, у статутному фонді яких є частка іноземних фізичних чи юридичних осіб та осіб без громадянства;

встановлення обмежень щодо терміну, протягом якого після приватизації власники земельних ділянок сільськогосподарського призначення не мають права їх продажу на вторинному ринку;

запровадження економічних механізмів стимулювання викупу деградованих та малопродуктивних земель сільськогосподарського призначення під заліснення, для садівництва, дачного будівництва, рекреаційних потреб чи іншого несільськогосподарського використання;

визначення органу виконавчої влади, наділеного повноваженнями щодо управління землями державної власності;

визначення системи та механізмів державної підтримки стабільності цін на ринку земель;

визначення порядку внесення прав власності громадянами на земельні ділянки сільськогосподарського призначення до статутних фондів господарських товариств з урахуванням застережень щодо можливого відчуження таких ділянок у результаті банкрутства цих товариств;

встановлення кінцевого терміну безоплатної передачі у власність земельних ділянок державної та комунальної власності, реалізації права

громадян на отримання державних актів на право приватної власності на земельні ділянки в обмін сертифікатів на право на земельну частку (пай);

встановлення вимог до засновників земельної біржі, визначення порядку проведення біржових земельних торгів, аукціонної діяльності на ринку земель, страхування земель та прав на них, випуску та обігу іпотечних цінних паперів на землю;

3) розглянути доцільність створення та діяльності сільських товариств з регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення з урахуванням необхідної правової та фінансової бази для їх функціонування;

4) забезпечити виконання положень пункту 58 статті 9 Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” щодо ліцензування проведення земельних торгів;

5) затвердити порядок рецензування звітів з експертної грошової оцінки земельних ділянок та порядок ведення Державного реєстру оцінювачів з експертної грошової оцінки земельних ділянок;

2. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям разом з органами місцевого самоврядування:

забезпечити широку роз'яснювальну роботу серед населення з питань формування та регулювання ринку земель, а також захисту прав власників земельних ділянок, порядку та умов їх переходу, гарантій та обмежень щодо реалізації права власності в умовах ринку земель тощо;

сприяти розвитку інфраструктури ринку земель, налагодження системної роботи щодо консультування та допомоги власникам земельних ділянок у процесі реалізації їх права власності на землю;

організувати проведення навчальних семінарів із керівними працівниками та фахівцями відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо вивчення земельного законодавства та порядку функціонування ринку земель;

3. Держкомзему України разом з відповідними центральними та місцевими органами виконавчої влади:

забезпечити належну підготовку фахівців у сфері діяльності ринку земель, зокрема оцінювачів земельних ділянок, відповідно до вимог законодавства;

передбачити проведення спеціальних семінарів з питань формування та регулювання ринку земель;

запровадити періодичну атестацію навчальних закладів та викладачів, що залучаються до процесу підготовки оцінювачів земель, сприяти підвищенню фахового рівня цих викладачів;

створити необхідні умови для роботи та забезпечити дотримання державної політики у діяльності саморегулюючих громадських організацій оцінювачів земель, консалтингових та ріелторських підприємств;

забезпечити проведення серії науково-практичних конференцій, «круглих столів», громадських слухань та обговорень щодо проблемних питань функціонування ринку земель та оціночної діяльності;

розширити вивчення практики функціонування ринку земель у країнах Європейського Союзу;

організувати й провести соціологічні опитування різних верств населення щодо проблемних питань функціонування ринку земель;

залучити до роботи у сфері ринку земель громадські та інші організації і проекти;

запровадити видання спеціальної друкованої продукції (буклетів, рекомендацій, інформаційних листів тощо), у яких висвітлювати правила та досвід ефективного використання ринкового потенціалу земель;

сприяти створенню та функціонуванню земельних бірж;

створити механізми забезпечення прозорості на ринку земель (громадські обговорення, публічність при укладанні угод щодо земель сільськогосподарського призначення);

створити загальнодержавний, регіональні й місцеві банки даних попиту та пропозицій на ринку земель;

запровадити консультування власників землі та землекористувачів з питань функціонування ринку земель;

забезпечити охорону та раціональне використання земель шляхом:

підготовки проектів Законів України “Про Загальнодержавну програму використання та охорони земель”, “Про зонування та районування земель”;

завершення інвентаризації земель сільськогосподарського призначення та врегулювання на законодавчому рівні питання виведення з обороту деградованих та непридатних для ведення сільського господарства земель з виділенням необхідних бюджетних коштів;

посилення контролю за переведенням земель сільськогосподарського призначення в інші категорії;

розроблення системи вторинного освоєння запущених (не деградованих) сільськогосподарських земель, у тому числі меліорованих, через надання підтримки фермерським господарствам і новоутворюваним сільськогосподарським підприємствам;

проведення суцільної агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, складення агрохімічних паспортів (документів державного зразка) полів, земельних ділянок та розроблення на їх основі науково обґрунтованих рекомендацій з ефективного та безпечного застосування агрохімічних засобів;

розроблення та виконання Державної програми відновлення родючості ґрунтів

4. Рекомендувати Національній академії наук України, Українській академії аграрних наук, іншим науковим та навчальним закладам активізувати дослідження у сфері використання ринкового потенціалу земельних ресурсів країни.

ВИСНОВКИ

1. Доведено, що організація страхування земель сільськогосподарського призначення дасть змогу компенсувати збитки і фінансування землевідновлювальних робіт. Однак, страхування земель є специфічною сферою страхування, де немає розробленого для практичного застосування механізму реалізації страхових відносин. Тому в магістерській роботі розроблено методичні підходи оцінки сільськогосподарських угідь з метою страхування, основу якого складає рішення пов'язаних між собою методичних питань: визначення страхової вартості і страхової суми земельних ділянок; розрахунок страхового тарифу, заснований на оцінці вірогідності виникнення негативних природних і техногенних процесів; визначення страхових внесків землекористувачів; оцінка збитку, нанесеного земельним ділянкам природними і техногенними подіями; розрахунок сум страхових відшкодувань.

Отже, страхування дозволить перерозподіляти засоби страхового земельного фонду як по територіях України, так і в часі залежно від місця прояву несприятливих впливів на сільськогосподарських угіддя. Такий перерозподіл економічно ефективний в умовах великих відмінностей природно-кліматичних зон України. В часі перерозподіл засобів відбуватиметься для кожного страхувальника особливо: у спокійні роки він тільки виплачуватиме страхові внески, в несприятливі по негативному прояву страхових випадків – одержувати страхове відшкодування понесених збитків. Разом з розподільною функцією організація земельного страхування покликана виконувати виховальні, контрольні і стимулюючі функції.

2. Аналіз економічного і правового захисту земель сільськогосподарського призначення показує, що високий рівень централізації ускладнює роботу із страхувальниками. Тому для них є

пріоритетною така організація, коли всі операції, пов'язані із страхуванням, здійснюються на місцях. Виходячи з цього в роботі запропоновано систему взаємозв'язку органів державного регулювання, користувачів земельних ділянок та страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, по якій для страхування земель використовуватимуться діючі регіональні страхові організації і лише при їх відсутності і в міру необхідності створюватися нові. Це дасть змогу не тільки реально акумулювати засоби на проведення попереджувальних (протиерозійних і інших ґрунтозахисних заходів) і відновних робіт, а ще й управлінням земельних ресурсів у регіонах контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель. Визначено основне завдання обласного управління земельними ресурсами – інформаційно-аналітичне забезпечення страхових організацій: створення бази даних по об'єктах страхування, облік і класифікація страхових випадків, розробка пропозицій за обсягом і порядку фінансування превентивних заходів, направлених на зниження ризиків господарської діяльності.

Цифрами на схемі позначена послідовність дій учасників страхового процесу. Пунктирна лінія означає можливість, але не обов'язковість такої участі. При організації земельного страхування можливий варіант, коли оцінкою збитку займатиметься служба незалежних фахівців – оцінювачів розмірів збитку. В цьому випадку підвищується достовірність інформації про збиток, нанесеного власнику (користувачу) земельної ділянки, проте і зростає вартість страхових послуг. Крім того, збільшення числа учасників страхування може знизити оперативність страхового процесу. З урахуванням сказаного слід вважати за краще використовувати для оцінки величини збитку варіант прямих відносин землекористувачів і страхових організацій, що мають свою службу оцінювачів.

Землекористувач буде зацікавлений в реалізації представленої на рис. 2 принципової моделі організації страхування, оскільки буде захищений від

негативних як природних, так і техногенних дій. Очевидно, що в тому будуть зацікавлені і страхові організації, оскільки ця діяльність є комерційною, до того ж в сприятливі (з погляду відсутності проявів різного роду руйнівних природних страхових подій) роки вони одержуватимуть значно більше страхових платежів, ніж виплачувати страхових відшкодувань, отже – поповнювати свої резервні фонди. У випадках компенсації збитків від техногенних дій страхові організації, що виплатили по них страхові відшкодування, в межах їх сум матимуть право пред'являти позов до фізичних і юридичних осіб, винних в нанесенні таких збитків.

Зазначено, що формування системи страхування сільськогосподарських земель потребує організуючу участь держави у виробленні правил і створенні необхідних для цього умов. Перш за все потрібно буде включити в проект закону України "Про сільськогосподарське страхування" додаткову статтю «Про страхування земель сільськогосподарського призначення», закріплюючи державно-комерційний характер страхування, участь бюджету в його фінансуванні, порядок його наукового, технічного і кадрового забезпечення. Належить також: сформувати банк даних про схильність територій дії небезпечних природних і техногенних процесів (їх інтенсивності, площі розповсюдження, ступеня небезпеки), необхідних для встановлення страхових тарифів; зорієнтувати державний земельний кадастр на інформаційне забезпечення страхування земель; сформувати у складі страхових організацій спеціалізовані підрозділи по страхуванню сільськогосподарських земель; організувати підготовку фахівців земельного страхування; визначити порядок фінансування страхування сільгоспугідь за рахунок засобів цільових бюджетних фондів; привернути наукові організації для підготовки пропозицій за умов діяльності страхових компаній, що займаються страхуванням земель, а також програм навчання фахівців з цієї проблеми; вирішити питання фінансування науково-дослідних робіт і підготовки кадрів з питань земельного страхування.

Створення і упровадження ефективної системи страхування земель при її активній державній підтримці дозволить значно збільшити надходження грошових коштів з позабюджетних джерел на запобігання і ліквідацію негативних наслідків природних і антропогенних процесів, сприятиме підвищенню фінансової стійкості землеробського виробництва.

3. З часу вступу в дію Земельного кодексу України в цілому визначилась сучасна земельна політика держави, яка спрямована на остаточне розв'язання питань розвитку відносин власності на землю, формування цивілізованого ринку земель, розвиток іпотечного кредитування, удосконалення системи земельних платежів, підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами.

Однак на даний час ще не встановлені нормативи щодо економічного впливу на питання подрібнення земельних ділянок, запобігання створення латифундій, заохочення викупу деградованих та малопродуктивних земель під залісення та щодо зміни цільового призначення земель сільськогосподарського призначення.

Порушення земельного законодавства, що мають місце у використанні земель державної власності, прямо пов'язані з недосконалим управлінням ними. У державі законодавчо не визначено конкретного органу, відповідального за стан і ефективне використання зазначених земель. Потрібний єдиний орган державного управління, який би займався контролем продажу земель сільськогосподарського призначення та їх раціональним використанням.

Ми пропонуємо створити окремий Державний департамент по земельних ресурсах, який буде контролювати процеси продажу та перерозподілу земель сільськогосподарського призначення, що забезпечить ефективне функціонування ринку їх страхування.

Діяльність такої структури дозволить: 1. Швидко й ефективно усувати деформації, які виникатимуть на ринку земель і матимуть небажані для суспільства і держави наслідки. Завдяки цьому такий Державний

департамент по земельних ресурсах стане стабілізатором запровадження ринку страхування земель сільськогосподарського призначення після закінчення мораторію на їх продаж та гарантом викупу цих земель і повернення їх селянину шляхом надання в оренду з послідовним викупом. 2. Запобігати обезземеленню селян шляхом продажу їм земельних ділянок з розстрочкою платежу. 3. Сприяти підвищенню ефективності використання земель (шляхом укрупнення набутих у власність земельних ділянок в процесі їх передпродажної підготовки, продажу чи передачі в управління ефективним господарям, страхування тощо). Він буде стимулювати викуп (обмін) деградованих, порушених, подрібнених земельних ділянок шляхом їх надання агроформуванням під залісення, залуження, вирішення проблем будівництва доріг, газопроводів та інших об'єктів інфраструктури. 4. Поповнити Державний бюджет за рахунок доходів від продажу земельних ділянок та передачі їх в управління. 5. Сприяти розвитку аграрної іпотеки.

Враховуючи значимість та актуальність питання вдосконалення системи державного регулювання страхування земель сільськогосподарського призначення в частині формування і розвитку ринку земель та його інфраструктури необхідно:

1. Кабінету Міністрів України:

1) активізувати роботу з комітетами і фракціями Верховної Ради України щодо законодавчого забезпечення ринку земель;

2) забезпечити розробку та внесення до Верховної Ради України змін та доповнень до земельного законодавства, в тому числі до проекту Закону України "Про ринок земель",

3) забезпечити виконання положень пункту 58 статті 9 Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" щодо ліцензування проведення земельних торгів;

4) затвердити порядок рецензування звітів з експертної грошової оцінки земельних ділянок та порядок ведення Державного реєстру оцінювачів з експертної грошової оцінки земельних ділянок;

2. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям разом з органами місцевого самоврядування: забезпечити широку роз'яснювальну роботу серед населення з питань формування та регулювання ринку земель; сприяти розвитку інфраструктури ринку земель, налагодження системної роботи щодо консультування та допомоги власникам земельних ділянок у процесі реалізації їх права власності на землю; організувати проведення навчальних семінарів із керівними працівниками та фахівцями відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо вивчення земельного законодавства та порядку функціонування ринку земель;

3. Держкомзему України разом з відповідними центральними та місцевими органами виконавчої влади: забезпечити належну підготовку фахівців у сфері діяльності ринку земель; розширити вивчення практики функціонування ринку земель у країнах Європейського Союзу; створити механізми забезпечення прозорості на ринку земель (громадські обговорення, публічність при укладанні угод щодо земель сільськогосподарського призначення); забезпечити охорону та раціональне використання земель шляхом: підготовки проектів Законів України “Про Загальнодержавну програму використання та охорони земель”, “Про зонування та районування земель”; завершення інвентаризації земель сільськогосподарського призначення та врегулювання на законодавчому рівні питання виведення з обороту деградованих та непридатних для ведення сільського господарства земель з виділенням необхідних бюджетних коштів; посилення контролю за переведенням земель сільськогосподарського призначення в інші категорії; розроблення системи вторинного освоєння запущених (не деградованих) сільськогосподарських земель, у тому числі меліорованих, через надання підтримки фермерським господарствам і новоутворюваним сільськогосподарським підприємствам;

розроблення та виконання Державної програми відновлення родючості ґрунтів

4. Рекомендувати Національній академії наук України, Українській академії аграрних наук, іншим науковим та навчальним закладам активізувати дослідження у сфері використання ринкового потенціалу земельних ресурсів країни.

Результатом дослідження є вирішення важливого наукового завдання: науково-теоретичне обґрунтування та розробка пропозицій з удосконалення системи державного регулювання страхування земель сільськогосподарського призначення. Відповідно до мети та завдань дослідження отримано такі результати:

1. Визначено, що якісний стан продуктивно використовуваних земель погіршується, зростають темпи деградації ґрунтів. Порушення, що наносяться під впливом природних і техногенних факторів, а також фінансові втрати є великими. У цих умовах роль страхування як джерела засобів відшкодування збитку особливо зростає. В ринкових умовах, з одного боку, неминуче збільшується попит на страхові послуги, з іншого – з'являється можливість вільно займатися таким видом діяльності, як страхування.

Встановлено, що страховий захист в аграрному секторі повинен спрямовуватися на виконання головних завдань щодо виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення господарств фінансовими ресурсами, натуральними запасами та матеріально-технічними засобами на всіх стадіях виробництва продукції, а також на відшкодування збитків у результаті настання страхового випадку.

2. Систематизовано причини та фактори, що стримують розвиток сільськогосподарського страхування. До причин віднесено: відсутність гарантій своєчасного отримання страхувальниками страхових відшкодувань від страхових організацій, недостатньо реальний облік величини ризику, термінів або періодичності настання страхових випадків, інфляція. До

факторів, які перешкоджають розвитку страхової сфери в Україні, належать: відсутність спадковості у програмуванні розвитку страхової сфери на загальнодержавному та регіональному рівнях і його неефективність; значне зниження рівня контролю та ролі держави у страховій сфері через скорочення кількості державних та активне збільшення недержавних страхових компаній; низький рівень довіри до фінансових інституцій і страхової культури в Україні; олігополістичний характер конкуренції на ринку; недостатній фінансовий потенціал вітчизняних страхових компаній; відсутність належної мотивації та усвідомлення потреби добровільного страхування.

3. Дослідження інституційного забезпечення галузі страхування сільськогосподарських ризиків показало, що чинне законодавство є досить сприятливим для розвитку цього сектору, а його окремі елементи навіть ставлять страхову діяльність у вигідніші умови порівняно з іншими видами діяльності. На основі аналізу законодавчого поля, в якому здійснюється страхування сільськогосподарських ризиків, виділено блоки правового регулювання, які впливають на страхову діяльність: перший, основоположний, включає Закон України “Про страхування”, другий – це законодавство загальної дії, третій – регулює сферу страхування сільськогосподарських ризиків.

4. Дослідження досвіду зарубіжних країнах у процесі страхування сільськогосподарських ризиків показало, що розвиток такого страхування в Україні відбувається в інерційному середовищі. Зазначено, що сільськогосподарські товаровиробники мають значну фінансову підтримку з боку держави, яка, зокрема, спрямована на пом’якшення умов здійснення страхового захисту як для господарств, так і страховиків. Визначено, що спільними ознаками для уряду зарубіжних країн є забезпечення стабільного розвитку аграрного сектору економіки. Заслуговує на увагу досвід сільськогосподарського страхування таких європейських держав, як

Португалія та Іспанія, оскільки вони мають потужні агропромислові комплекси і розвинені системи сільськогосподарського страхування.

5. Проаналізовано стан земель сільськогосподарського призначення, механізм їх економічного і правового захисту. Зазначено, що сільськогосподарські землі – це єдина категорія земель, які здатні безпосередньо брати участь у виробництві продуктів харчування, підлягають особливій охороні як природний ресурс, незамінний і непоправний засіб виробництва в сільському господарстві. Проте якісний стан продуктивно використаних земель України погіршується, наростаючими темпами триває їх деградація. Збитки, що наносяться землям природними і техногенними діями, і пов'язані з цим фінансові втрати – величезні. В умовах подальшого зниження продуктивних властивостей земель, погіршення їх екологічного стану питання захисту за своєю актуальністю виходить на рівень проблеми ефективного використання земель.

У правовому аспекті земельні угіддя держави захищені недостатньо. Немає фінансової державної підтримки землекористувачів у частині витрат на проведення ними землеохоронних заходів, гарантоване відшкодування їм збитків від природних і антропогенних явищ. Наразі не фінансується більшість програм і проектів з охорони земель.

6. На основі дослідження проблеми страхування сільгоспугідь як одного з ефективних засобів захисту продуктивних земель зроблено висновок, що існують усі підстави вважати страхування сільськогосподарських земель передумовою розробки та вдосконалення необхідних у державному регулюванні законодавчих документів і конкретних пропозицій з питань формування механізму страхування сільськогосподарських угідь регіону.

7. Удосконалено види страхування сільського господарства через введення нового об'єкта – земель сільськогосподарського призначення, що передбачає розширені актуарні розрахунки й ноу-хау, які здійснюються на

основі ретельного збору й аналізу інформації, обґрунтування даних, пов'язаних з відповідними ризиками. Визначено, що головну увагу необхідно зосереджувати на проведенні кваліфікованої інвентаризації всіх існуючих актів з питань охорони земель, з'ясування стану їх застосування на місцях, визначення головних причин земельних правопорушень, забезпечення неухильного дотримання нормативно-правових актів, що приймаються. Недостатня правова захищеність ґрунтів, як одного з головних компонентів екосистеми є наслідком відсутності в чинній правовій базі екологічних і природоохоронних регламентів антропогенних навантажень на ґрунти, ефективного правового механізму закріплення відповідальності правонаступників за деградацію ґрунтів під час переходу прав власності або користування.

8. Доведено, що організація страхування земель сільськогосподарського призначення дасть змогу компенсувати збитки і здійснити фінансування землевідновлювальних робіт. Однак страхування земель є специфічною сферою страхування, де немає розробленого для практичного застосування механізму реалізації страхових відносин. Тому в магістерській роботі розроблено методичні підходи до оцінки сільськогосподарських угідь з метою страхування, основу якого становить вирішення пов'язаних між собою методичних питань: визначення страхової вартості і страхової суми земельних ділянок; розрахунок страхового тарифу на основі оцінки вірогідності виникнення негативних природних і техногенних процесів; визначення розміру страхових внесків землекористувачів; оцінка збитку, нанесеного земельним ділянкам природними і техногенними подіями; розрахунок сум страхових відшкодувань.

9. Для удосконалення економічного і правового захисту сільськогосподарських земель визначено, що пріоритетною є така організація, коли всі операції, пов'язані із страхуванням, здійснюються на місцях. Виходячи з цього, запропоновано систему взаємозв'язку органів

державного регулювання, користувачів земельних ділянок і страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарських земель, згідно з якою для страхування земель використовуватимуться діючі регіональні страхові компанії і лише при їх відсутності і в міру необхідності повинні створюватися нові. Це дає змогу не тільки реально акумулювати засоби на проведення попереджувальних (протиерозійних та інших ґрунтозахисних заходів) і відновлювальних робіт, але й управлінням земельних ресурсів облдержадміністрацій контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони земель.

10. Вдосконалено важелі взаємодії учасників ринку страхування земель сільськогосподарського призначення на основі створення окремого державного департаменту із земельних ресурсів, який буде відповідати за стан і ефективне використання цих земель. Це забезпечить подальше здійснення в Україні сталого, прозорого, конкурентного середовища для підвищення ефективності економічного обігу земельних ділянок, реалізації прав власності на них, створення інфраструктури ринку земель та заохочення страхування на ринку земель сільськогосподарського призначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформаційно-аналітичний збірник. Вип. 5 / За ред. П.Т. Саблука та ін. - К.: ІАЕ, 2022. - 647 с.
2. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформаційно-аналітичний збірник. Вип. 3 / За ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ, 2019. – 452 с.
3. Александрова М.М. Страхування: навч.–метод. посіб. / М.М. Александрова. – К.: ЦУЛ, 2022 – 208с.
4. Витоки національного страхового ринку України / Клапків М.С., Клапків Ю.М. // Издательство: Карт-Бланш. – Тернопіль. – 2023. – 275с.
5. Донець І.А. Проблеми земельних ресурсів у Запорізькій області / І.А. Донець // Географічні проблеми розвитку півдня України у ХХІ столітті. Збірник наукових праць Одеського державного університету ім. І. Мечникова та Мелітопольського державного педагогічного університету. 1 частина. -
6. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" від 24.06.2004 р. № 1877-IV //Відомості Верховної Ради України. -2004. - №48.-С. 14-17.
7. Закон України "Про охорону навколишнього середовища" від 25.06.1991 р. № 457 // Відомості Верховної Ради України. -1991. - №41.- С. 143-174.
8. Закон України "Про плату за землю" від 3.07.1992 р. № 2535-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 384. ст. 560.
9. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.07.2001 р. № 2664-ІІІ // Відомості Верховної Ради. – 2001. № 26. – С. 14-17.

10. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 4 червня 1997 р. № 306/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1997. – № 26. – код н/а 1636/1997.
11. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань страхування” від 21 жовтня 1997 р. № 589/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1997. – № 46. – код н/а 4314/1997.
12. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань страхування” від 3 грудня 1997 р. № 684/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1998. – № 1. – код н/а 4603/1998.
13. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань страхування” від 11 грудня 1998 р. № 312-XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 2. – Ст. 46.
14. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” від 4 жовтня 2001 р. // Урядовий кур’єр. – 2001. – 7 листопада. – с. 1-13.
15. Закон України “Про землеустрій” від 22.05.2003 р. № 858-IV // Відомості Верховної Ради України – 2003 р. – № 36, стаття 282.
16. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16 квітня 1991 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – Ст. 379.
17. Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 47. - Ст. 646.
18. Закон України “Про охорону земель” від 19.06.2003 р. № 962-IV // Відомості Верховної Ради України – 2003 р., № 39, стаття 349.
19. Закон України “Про підприємства в Україні” від 27.03 1991 р. № 887-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 24. – Ст. 272.

20. Закон України “Про планування і забудову територій” від 20.04.2000 № 1699-III // Відомості Верховної Ради України – 2000 р.– № 31, стаття 250.
21. Закон України “Про страхування” від 7.03.1996 р. № 85/96 ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
22. Закон України “Про пестициди і агрохімікати” від 2.03.1995 р. №86/95-ВР // Урядовий кур’єр. – 1995 р. – № 14, ст.91.
23. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24.06. 2004 року № 1877-IV // Офіційний вісник України – № 30. – 2004 р. – ст.1987.
24. Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” від 17.07. 1997 р. № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1997. № 39. – ст. 261.
25. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України від 25.01.2002 – 2002 р., № 3, стаття 27.
26. Коваль О.А. Державний захист національного страхового ринку / О.А. Коваль // Управління сьогодні та завтра: міжнар. управ. форум, 15-16 трав. 2008 р. – Хмельницький, 2008. – С. 249–250. – (Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. № 3(II) спецвипуск).
27. Коваль О.А. Ефективність відносин зі страхового відшкодування збитків і втрат в аграрному секторі економіки України / О.А. Коваль // АгроСвіт. – 2009. – №6. – С.43–48.
28. Коваль О.А. Місце страхування у системі економічних відносин / О.А. Коваль // Стратегія забезпечення сталого розвитку України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф, (м. Київ, 20 трав. 2008 р.): у 3 ч. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 3. – С. 169–171.
29. Коваль О.А. Нормативні та адміністративні пропозиції щодо створення системи регіонального страхування від цінкових ризиків

/О.А. Коваль // Галицький економічний вісник: науковий журнал Тернопільського державного технічного університету. – 2004. – Вип. №4. – С. 94–99.

30. Коваль О.А. Основи стратегії страхування місцевими органами влади цінних ризиків на ринку стратегічних цінностей / О.А. Коваль // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – №5–2 – С.35–39.

31. Коваль О.А. Особливості організації страхових відносин / О.А. Коваль // Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційно-інноваційного розвитку в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 23-24 жовт. 2008 р.): у 3 ч. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 1. – С. 71–72.

32. Коваль О.А. Розвиток страхової діяльності в аграрному секторі економіки України / О.А. Коваль // АгроСвіт. – 2008. – №22. – С.38–41.

33. Коваль О.А. Умови організації фондів самострахування та взаємного страхування аграрного сектору економіки України / О.А. Коваль // АгроСвіт. – 2008. – №23. – С. 22–26.

34. Наказ Держкомзему України від 17.10.2002 № 175 “Про Порядок консервації земель” // Офіційний вісник України від 07.03.2003 – 2003 р., № 8, стор. 162, стаття 323.

35. Наказ Держкомзему України, Держкоммістобудування України, Мінсільгосппроду України та Української академії аграрних наук від 27.11.1995 № 76/230/325/150 “Про внесення доповнень до Порядку грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів” // Сторінка “Законодавство України” сайту Верховної Ради, 2005.

36. Положення про Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 1994 р. № 166 // Зібрання постанов Уряду України. – 1994. – № 7. – Ст. 170.

37. Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 1995 р. № 469 // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 9. – Ст. 231.

38. Порядок та умови державного обов'язкового особистого страхування працівників прокуратури: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1992 р. № 486 // Зібрання постанов Уряду України. – 1992. – № 9. – Ст. 226.

39. Порядок та умови державного обов'язкового особистого страхування працівників митних органів: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1992 р. № 487 // Зібрання постанов Уряду України. – 1992. – № 9. – Ст. 227.

40. Порядок та умови державного обов'язкового особистого страхування службових осіб державної контрольно-ревізійної служби в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 1993 р. № 515 // Зібрання постанов Уряду України. – 1993. – № 11. – Ст. 253.

41. Порядок та умови державного обов'язкового страхування життя і здоров'я суддів: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 лютого 1994 р. № 89 // Зібрання постанов Уряду України. – 1994. – № 6. – Ст. 144.

42. Порядок та умови обов'язкового державного страхування посадових осіб Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації і його територіальних органів: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 лютого 1996 № 196 // Зібрання постанов Уряду України. – 1996. – № 2. – Ст. 56.

43. Порядок та умови обов'язкового державного страхування працівників державної лісової охорони: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 липня 1995 р. № 589 // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 7. – Ст. 105.

44. Порядок та умови обов'язкового державного страхування спортсменів вищих категорій: Постанова Кабінету Міністрів України від 31

травня 1995 р. № 378 // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 6. – Ст. 96.

45. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2002 № “Про затвердження Порядку зміни цільового призначення земель, які перебувають у власності громадян або юридичних осіб” // Офіційний вісник України від 26.04.2002 – 2002 р., № 15, стор. 87, стаття 818.

46. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 № 1094 “Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення” // Офіційний вісник України від 10.09.2004 – 2004 р., № 34, стор. 52, стаття 2261.

47. Про стан та тенденції розвитку страхового ринку України в 2007 році та першому кварталі 2008 року // Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю. – Київ, 2008. – С. 23-59.

48. Про створення Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1993 р. № 743 // Зібрання постанов Уряду України. – 1994.-№1.- С.22.

49. Про страхування: Декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 р. № 47-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 29. - Ст. 320.

50. Програма розвитку страхового ринку України на 2001-2004 роки. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 2.02.2001 р. №98 // Україна бізнес. – 2001. – №6. – с. 3-5.

51. Тимчасова методика формування резервів з страхування життя: Наказ Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю від 6 травня 1996 р. № 45 // Офіційний вісник України. – 1996. – № 14. – С. 32-46.

52. Тимчасове положення “Про порядок формування і розміщення страхових резервів”: Наказ Комітету у справах нагляду за страховою

діяльністю від 12 березня 1994 р. № 12 // Офіційний вісник України. – 1994. – № 46. – С. 22-65.

53. Указ Президента України “Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу” від 11 червня 1998 р. № 615/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 24. – Ст. 870.

54. Brigham E.F. Intermediate Financial Management, 4-th ed. / E.F. Brigham, D.C. Dikson // The Dryden Press, 2021. – P.76.

55. Huang S.S. Investment Analysis and Management / S.S. Huang, M.R. Randall // Allyn and Bacon. Inc. Boston London Sydney Toronto. – Second Edition, 2020. – 243p.

56. Max Higgs Principles and Practice of Management in Insurance. Study Course 935 / Max Higgs // The Chartered Insurance Institute. – Great Britain, Cambridge, 2020. – 342p.

57. Peter F. Drucker People and Performance: The Best of Peter Drucker on Management / F. Peter Drucker — N.-J.: Harper & Row, 2022.— 104p.

58. Robert E. Shamion Systems Simulation. The Art and Science / E. Robert, K. Errou – Englewood Cliffs, N.-J.: Prentice – Hall, 2019. – 254p.

59. Shim J.K. Managerial Finance. Schaum’s outline series / J.K. Shim, J.G. Siegel - McGraw-Hill. Inc. New York San Francisco Toronto St Louis, 2020. – 365p.

60. Sumitomo Life Insurance Company. 1995 Annual Report. – Japan, Tokyo, 2021. – 43p.

ДОДАТОК А

Проект

ПРАВИЛА ДОБРОВІЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

1. Загальні положення

1.1. Умови справжніх Правил розроблені відповідно до Закону України «Про страхування» та іншими нормативними актами, регулюючими відносини у сфері страхування. Страховик на умовах справжніх Правил приймає на страхування земельну ділянку, якою володіє (користується) Страхувальник.

1.2. Страхувальниками признаються дієздатні фізичні або юридичні особи всіх форм власності, що мають заснований на законі, іншому правовому акті або договорі інтерес в збереженні цього майна (страховий інтерес).

1.3. Страхувальники мають право призначати фізичних і юридичних осіб (далі – Вигодонабувач) для отримання страхових виплат за даною угодою страхування, а також замінювати їх іншими особами на свій розсуд до настання страхового випадку, письмово повідомивши про це Страховика, проте: Вигодонабувач не може бути замінений на інше обличчя після того, як він виконав який-небудь з обов'язків за договором страхування або пред'явив Страховику вимогу про страхову виплату.

1.4. Договір страхування вважається укладеним на підставі справжніх Правил в тому випадку, якщо в страховому полісі або договорі страхування прямо вказується на їх застосування і справжні Правила прикладені до поліса або договору. Вручення Страхувальнику справжніх Правил упевняється записом в страховому полісі або договорі страхування.

1.5. При укладенні договору страхування на умовах справжніх Правил останні стають невід'ємною частиною договору страхування і обов'язковими як для Страховика, так і для Страхувальника.

2. Об'єкт страхування

2.1. За договором на страхування може бути прийнятий земельна ділянка, тобто поверхневий шар ґрунту земельної ділянки в межах (території нового покриття), вказаних в договорі страхування (Додаток А.1 до Правил страхування земельних ділянок) на підставі документів, які підтверджують права володіння, користування, розпорядження земельною ділянкою.

2.2. Не є об'єктом страхування майно, що знаходиться на застрахованій земельній ділянці.

3. Умови страхування, страхові випадки

3.1. За даною угодою страхування відшкодовуються збитки від втрати (повного знищення) і псування (часткового пошкодження) земельної ділянки, що з'явилися слідством страхових випадків, викликаних ризиками:

- природного характеру, які нанесли збитки земельним ділянкам:
 - повеннями, тобто тимчасовим затопленням території, розмитий поверхневий шар ґрунту;
 - підтопленнями – підвищенням рівня ґрунтових вод;
 - запорошеними бурями, ураганами, смерчами, тайфунами – стихійними лихами, викликаними швидким переміщенням повітряних мас, що зносять родючий шар ґранту;
 - землетрусами, підземними геофізичними, що викликаються, і процесами;
 - обвалами, тобто зрушеннями або обваленнями ґрунтового масиву;
 - селями – брудокамінними потоками.
 - антропогенного характеру – забрудненням землі хімічними або іншими технічними речовинами, захаращенням земель побутовими і промисловими відходами, псуванням і знищенням родючого шару землі, падінням літальних апаратів, тобто ризиками, непов'язаними з діяльністю власників або користувачів земельної ділянки, де:

– забруднення земель – погіршення в результаті антропогенної діяльності (включаючи аварії) якості земель, що характеризується збільшенням (появою) кількості хімічних речовин в порівнянні з їх раніше існуючими значеннями (фоновими або на початок порівнюваного періоду);

– захаращення земель – розміщення в невстановлених місцях предметів господарської діяльності, твердих виробничих і побутових відходів (металобрухт, склобой, будівельне сміття, дерев'яні залишки та ін.);

– псування і знищення родючого шару ґрунту – часткове або повне руйнування ґрунтового покриву в результаті умисних або необережних дій, що характеризується погіршенням його фізичного і біологічного стану, зниженням (втратою) родючості ґрунтів, зниженням природно-господарської цінності земель.

3.2. Страховик відшкодовує також Страхувальнику розумні і доцільні витрати, які він передбачив при настанні страхового випадку з метою його запобігання або зменшення.

3.3. У всіх випадках не підлягають відшкодуванню збитки, що з'явилися слідством:

– всякого роду військових дій або військових заходів та їх наслідків, народних хвилювань;

– прямої або непрямой дії атомного вибуху, радіації або радіоактивного зараження, пов'язаного з будь-яким застосуванням атомної енергії і використанням матеріалів, які розщеплююця;

– дій органів державної влади і управління по вилученню земельних ділянок для державних і муніципальних потреб, введення права обмеженого користування земельною ділянкою та ін.;

– дій (бездіяльності) Страхувальника, які порушують чинне законодавство України або встановлені, загальноприйняті правила і умови використання і охорони земельної ділянки;

– навмисних дій (бездіяльності) Страхувальника (Вигодонабувача), які направлені на настання страхового випадку.

3.4. Конкретним договором страхування можуть бути передбачені додаткові обмеження на страховий захист.

4. Страхові суми

4.1. Страхова сума встановлюється за угодою Страховика і Страхувальника в межах страхової вартості, яка затверджується страховою компанією і рівної кадастрової вартості земельної ділянки, що приймається.

4.2. В період дії, договори страхування, страхова сума може бути збільшена шляхом укладення додаткового договору на термін, що залишився до кінця дії основного договору.

5. Укладення договору страхування

5.1. Договір страхування полягає на підставі письмової заяви Страхувальника (Додаток А.2)

5.2. При укладенні договору страхування Страхувальник зобов'язаний повідомити Страховика про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для визначення ступеня ризику відносно земельної ділянки, що приймається на страхування.

5.3. Договір страхування набуває чинності з моменту сплати Страхувальником першого страхового внеску.

5.4. Договір страхування полягає у письмовій формі і з врученням Страховиком Страхувальнику страхового поліса, підписаного Страховиком.

5.5 Страховий поліс, видається Страховиком Страхувальнику протягом п'яти банківських днів з дня надходження страхового внеску на рахунок Страховика.

5.6. В разі втрати поліса в період дії договору страхування Страхувальнику на підставі його письмової заяви видається дублікат, після чого втрачений поліс вважається недійсним, і страхові виплати по ньому не виплачуються. При повторній втраті поліса в період дії договору для отримання дублікату поліса Страхувальник, сплачує Страховику грошову суму у розмірі вартості виготовлення і оформлення поліса.

6. Страховий внесок (премія, платіж)

6.1. Під страховим внеском розуміється платіж за страхування, яку Страхувальник зобов'язаний сплатити Страховику в порядку і терміни, встановлені договором страхування.

Страховий внесок обчислюється виходячи із страхової суми і терміну страхування за страховими тарифами, розрахованими Страховиком при терміні страхування в 1 (один) рік, а також виходячи із страхового ризику.

6.2. Фірма і терміни оплати страхового внеску вказуються в договорі страхування.

6.3. В разі несплати Страхувальником страхового тарифу в строк, обумовлений в договорі страхування, Страховик має право розірвати договір страхування в односторонньому порядку, повідомивши про це Страхувальника.

7. Вступ договору у силу і терміни його дії

7.1. Договір страхування набуває чинності з дати сплати Страхувальником першого страхового внеску. Датою сплати першого страхового внеску є дата зарахування засобів на розрахунковий рахунок Страховика – при сплаті страхової премії шляхом безготівкових розрахунків, або з моменту отримання грошей Страховиком або його представником – при сплаті страхової премії готівкою.

7.2. Договір страхування полягає строком від 1 року і більш. Період страхування вказується в договорі страхування.

7.3. Дія договору страхування закінчується в 0 годин 00 хвилин дня, який вказаний в договорі як день закінчення договору.

7.4. Договір страхування зберігає силу до кінця терміну дії у розмірі різниці між страховою сумою і сумою страхових відшкодувань, які будуть виплачуватися.

8. Припинення дії договору страхування

8.1. Дія договору страхування припиняється у випадках:

- закінчення терміну дії договору;
- виконання Страховиком зобов'язань перед Страхувальником за договором в повному обсязі;
- невиконання Страхувальником зобов'язань по сплаті страхового внеску у встановлені в договорі страхування терміни;
- ухвалення судом рішення про визнання договору страхування недійсним;
- в інших випадках, передбачених законодавством.

8.2. Дія договору страхування може бути припинена достроково на вимогу Страхувальника або Страховика, а також за угодою сторін.

Про намір дострокового припинення дії договору страхування сторони зобов'язані повідомити один одного не менше, ніж за 15 днів до передбачуваної дати припинення його дії.

В разі дострокового припинення дії договору страхування за обставинами, іншими, ніж страховий випадок, Страховик має право на частину страхового внеску пропорційно часу, протягом якого діяв договір страхування. Якщо договір розірвуть на вимогу Страхувальника, страховий внесок не підлягає поверненню, а якщо вимога Страхувальника обумовлена порушенням Страховиком Правил страхування, то Страховик повинен повністю повернути Страхувальнику сплачений тим страховий внесок. Коли договір перерваний на вимогу Страховика, він зобов'язаний повернути Страхувальнику одержаний страховий внесок повністю, якщо припинення страхування не пов'язане з невиконанням Страхувальником Правил страхування. Інакше Страховик повинен повернути Страхувальнику ту частину страхового внеску, яка відповідає не минулому терміну договору (за вирахуванням понесених Страховиком витрат).

8.3. Відповідальність Страховика за розірваним договором припиняється в 0 годин 00 хвилин дня, вказаного в заяві як дата розірвання договору.

9. Правила і обов'язки сторін

9.1. Страховик зобов'язаний:

- видати, страховий поліс з додатком Правил страхування у встановлений термін;
- при страховому випадку виплатити страхове відшкодування протягом 3 банківських днів після отримання всіх необхідних документів, які підтверджують причини і розмір завданого збитку;
- сплатити Страхувальнику штраф у розмірі одного відсотка від суми страхового відшкодування; за кожен день прострочення, якщо страхове відшкодування не виплатить у встановлений термін;
- не розголошувати інформацію про Страхувальника і його майнове положення, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

9.2. Страхувальник зобов'язаний:

- сплатити страховий внесок в терміни, обумовлений в договорі страхування;
- при укладенні договору страхування повідомити Страховика про всі відомі йому обставини, що мають значення для оцінки страхового ризику, а також про всі укладені або укладаються договори страхування відносно даної земельної ділянки.

9.3. Всі повідомлення, передбачені умовами договору страхування, повинні здійснюватися сторонами у письмовій формі способами зв'язку, які забезпечують фіксацію повідомлень, або вручаються під розписку.

9.4. При виникненні збитку, у зв'язку з яким Страхувальник звертається до Страховика з претензією про виплату страхового відшкодування, Страхувальник зобов'язаний:

- у 3-денний термін сповістити про це Страховика;
- заявити про страховий випадок в комітет із земельних ресурсів і землеустрою, а у разі техногенної дії – в природоохоронну прокуратуру або інші компетентні органи;

– прийняти всі можливі заходи по запобіганню подальшому погіршенню застрахованої земельної ділянки, якщо це представляється можливим;

– надати Страховику можливість проводити огляд обстеження пошкодженої земельної ділянки, розслідування відносно причин і розміру збитку.

9.5. Страховик має право:

– самостійно з'ясувати причини і обставини страхового випадку, проводити обстеження пошкодженої земельної ділянки, розслідування відносно причин і розміру збитку;

– при необхідності направляти запит до компетентних органів про представлення відповідних документів і інформації, які підтверджують факт і причину настання страхової події;

– у випадку, якщо компетентні органи мають в своєму розпорядженні матеріали, що дають підставу Страховику відмовити у виплаті страхового відшкодування, відстрочити виплату до з'ясування всіх обставин.

10. Подвійне страхування

10.1. Страхувальник повинен у момент укладення договору страхування письмово повідомити Страховика про всі укладені або укладаються договори страхування даної земельної ділянки з іншими Страховиками з вказівкою ризиків, страхових сум, номерів договорів страхування і термінів їх дії. Посилання про ці договори робиться в договорі страхування.

10.2. В тому випадку, коли Страхувальник уклав договори страхування з декількома Страховиками, на суму, що перевищує в цілому страхову вартість земельної ділянки, при страховому випадку йому виплачується страхове відшкодування в розмірі, пропорційному відношенню страхової суми після укладеного ним договору до загальної суми по всіх укладених цим Страхувальником договорам страхування вказаної земельної ділянки.

11. Страхування на користь третьої особи

11.1. Страхувальник має право укласти страхування користь третьої особи (Вигодонабувач). Страхувальник зобов'язаний при цьому довести наявність у Вигодонабувача страхового інтересу.

11.2. Вигодонабувач не може здійснювати свої права за договором страхування без згоди Страхувальника, навіть якщо в його розпорядженні знаходиться оригінал страхового поліса.

11.3. Обов'язки Страхувальника за даною угодою розповсюджуються в рівній мірі і на Вигодонабувача. Невиконання Вигодонабувачем цих обов'язків спричиняє за собою ті ж наслідки, що і невиконання їх Страхувальником.

12. Визначення збитку

12.1. При настанні страхового випадку Страховик виплачує Страхувальнику (Вигодонабувачу) страхове відшкодування у розмірі фактичного збитку Страхувальника, пов'язаного з проведенням відновних робіт в межах страхової суми, вказаної в договорі страхування.

12.2. Розмір збитку визначається Страховиком на підставі даних проведеного їм огляду пошкодженої ділянки, документів, одержаних від компетентних державних органів (земельного комітету, МЧС, органів міліції, слідчих органів, суду, служб гідрометеорології, Міністерство охорони навколишнього природного середовища України та ін.), з урахуванням вартості земельної ділянки.

12.3. Збиток визначається:

– при неможливості подальшого використання земельної ділянки, для цілей в яких він використовувався або призначався до використання з моменту початку дії договору страхування до настання страхового випадку, а також коли витрати по приведенню земельної ділянки в стан придатності його для подальшого використання перевищує реальну вартість земельної ділянки – у розмірі вартості земельної ділянки, встановлюваної

нормативними актами держави, але не більш страхової суми, вказаної в конкретному договорі страхування;

– при частковому пошкодженні земельної ділянки, коли витрати по його відновленню для цілей, в яких він використовувався або призначався до використання, не перевищують вартість земельної ділянки – у розмірі витрат на його відновлення до стану, в якому він знаходився з моменту початку дії договору страхування до настання страхового випадку.

12.4. Витрати на відновлення включають:

– витрати по розчищенню території від бруду, наносів і відкладень в результаті стихійних явищ;

– земляні роботи по засипці воронок, ям, тріщин, карстів та інших штучних і природних пасток;

– відновлення ґрунту до первинного стану;

– очищення ґрунтів (санація) від забруднювачів.

У всіх перерахованих випадках, покриваються витрати по транспортуванню, складуванню і утилізації ґрунту, уламків та інших частин.

12.5. Витрати на відновлення не включають:

– витрати, пов'язані із змінами і/або поліпшенням застрахованої земельної ділянки;

– інші витрати, вироблені понад необхідних.

12.6. Всі витрати, перераховані в п. 12.6 справжніх Правил, оплачуються на підставі кошторисів (рахунків) організацій, що здійснюють ці роботи.

12.7. У разі виникнення спорів між сторонами про причини і розмір збитку кожна із сторін має право зажадати проведення незалежної експертизи. Експертиза проводиться за рахунок сторони, що зажадала її проведення. Витрати на проведення експертизи по випадках, визнаних після її проведення нестраховими, відносяться на Страхувальника.

13. Страхове відшкодування

13.1. Відшкодування підлягає виплаті після того, як повністю будуть встановлені причини і розмір збитку.

13.2. Страхове відшкодування виплачується Страхувальнику (Вигодонабувачу), вказаному в договорі страхування, протягом трьох банківських днів після отримання Страховиком всіх необхідних документів, завірених компетентними органами.

13.3. Страхове відшкодування виплачується безготівковим платежем. За погодженням сторін страхове відшкодування може виплатити готівкою в установленому порядку на підставі відповідної заяви.

Вдень виплати страхового відшкодування безготівковим платежем є день списання засобів з розрахункового рахунку Страховика, а при виплаті готівкою грошима – з моменту отримання грошей Страхувальником.

13.4. Якщо Страхувальником є юридична особа, що користується земельною ділянкою на підставі договору оренди або на інших законних підставах, термін дії яких до моменту настання страхового випадку закінчився, то страхове відшкодування виплачується власнику земельної ділянки, або з письмової згоди власника – Страхувальнику,

13.5. Після виплати страхового відшкодування страхова сума зменшується на розмір страхового відшкодування, що виплатить, з дня настання страхового випадку.

13.6. Якщо Страхувальник або Вигодонабувач одержав відшкодування за збиток від третіх осіб, Страховик оплачує лише різницю між сумою, що підлягає оплаті за умов страхування, і суми, одержаної від третіх осіб. Страхувальник зобов'язаний негайно сповістити Страховика про отримання таких сум.

13.7. Страхувальник або Вигодонабувач зобов'язаний повернути Страховику одержане страхове відшкодування (або його відповідну частину), якщо протягом передбачених законодавством України термінів позовної давності виявиться така обставина, яка згідно із законом або за

договором повністю або частково позбавляє Страхувальника або Вигодонабувача права на страхове відшкодування.

13.8. Право на пред'явлення страхувальником претензій Страховику на виплату страхового відшкодування погашається із закінченням встановлених законодавством України термінів позовної особи.

14. Обмеження по виплаті страхового відшкодування

14.1. Страховик має право відмовити у виплаті страхового відшкодування у випадках, якщо Вигодонабувач:

- допустив умисні або недбалі дії, прямо або побічно направлені на настання страхового випадку;
- повідомив Страховику явно помилкові відомості про застраховану земельну ділянку;
- доручив відповідне відшкодування збитку від особи, винної в спричиненні цього збитку;
- не повідомив в 3-денний термін про настання страхового випадку.

14.2. Страховик має право відмовити у виплаті страхового відшкодування у випадках, якщо втрата або псування земельної ділянки відбулися унаслідок: військових дій або заходів; конфіскації; дій ядерного вибуху, радіації або радіоактивного зараження.

Страховик має право повністю або частково відмовити в страховій виплаті, якщо Страхувальник не виконав обов'язки передбачені договором.

Рішення про відмову у виплаті страхового відшкодування ухвалюється Страховиком і повідомляється Страхувальнику у письмовій формі з мотивованим обґрунтуванням причин відмови.

15. Право суброгації

15.1. Після оплати страхового відшкодування до Страховика переходять в межах суми, що виплатить, права, які Страхувальник або

Вигодонабувач мають по відношенню до осіб, несучих відповідальність, за спричинення збитку.

15.2. Якщо Страхувальник або Вигодонабувач відмовиться від таких прав, або здійснення їх прав виявиться неможливим з їх вини, то Страховик звільняється від обов'язків виплачувати в розмірі, відповідному заподіяному йому вищезгаданими діями збитку. У випадку, якщо оплата відшкодування вже вироблена, Страхувальник зобов'язаний повернути Страховику відповідну цьому збитку суму.

16. Дозвіл споровши

16.1. Суперечки, витікають з договору страхування, вирішуються шляхом переговорів сторін, а у випадку не досягнення згоди у встановленому законом порядку.

ДОДАТОК А.1
ДОГОВІР № _____
СТРАХУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

«__» ____ 200__ р.

_____, іменоване надалі
(повне найменування страхової організації)

Страховик, в особі _____ діючого на підставі Статуту і ліцензії № _____ від _____ р., з одного боку, і _____, іменоване надалі Страхувальник, в особі _____, діючого на підставі _____, з другого боку, уклали цей Договір про нижченаведене:

Страховик приймає на страхування земельну ділянку _____

_____ точна адреса, призначення використання, державний реєстраційний № _____

_____ загальною площею _____ га

вартістю _____ на термін з «_____» _____ 200 р. по

(страхова вартість)

«_____» _____ 200 г.

Страхова сума визначена в сумі _____ грн.

Вигодонабувачем признається _____

_____ (найменування вигодонабувача, його реквізити)

Страховий внесок (розмір, терміни, форма оплати):

Наявність діючих договорів страхування страхові суми за даними договорами: так ___ ні ___

Особливі умови:

*З умовами страхування згоден,
Правила одержав.*

Страхувальник

Страховик

(ПІБ)

(ПІБ)

(підпис)

(підпис)

М.П.

М.П.

ДОДАТОК А.2

Страхове свідоцтво № _____
про страхування земельної ділянки

Видано _____

(земекористувач, його адреса і інші реквізити)

у тому, що на підставі Правил страхової організації від
«_____» _____ 200_р.

прийнятий на добровільне страхування земельну
ділянку _____

(місцезнаходження, площа, державний реєстраційний номер і т. і.)

на термін з «__» _____ 200_р. по «__» _____ 200_р.

Особливі умови договору _____

Страхова вартість (прописом) _____

Загальна страхова сума (прописом) _____

Страховий внесок (прописом) _____

Надана знижка ___ % у сумі _____

Підлягає сплаті (прописом) _____

По першому терміну поступив внесок в сумі (прописом)

або ___ % обчисленої суми страхового внеску.

Решта внесків в сумі (прописом) _____ грн.

повинні бути внесені до «_____» _____ 200_р.

У разі не повної сплати до вказаного терміну страхових внесків, при настанні страхового випадку страхове відшкодування виплачується пропорційно сплаченим внескам.

З умовами страхування ознайомлений

Страхувальник _____ (підпис)

Страхове свідоцтво видане «_____» _____ 200_р.

Голова страхової компанії _____ (підпис)

М. П.

